

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: **«Зовнішня політика Королівства Йорданія на початку ХХІ ст.»**

Виконав: студент 2 курсу,
групи 8.2918
напряму підготовки: міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії
Айяд Ясер Маджед Мохаммад
Керівник: к.і.н., професор Давлетов О.Р.
Рецензент: к.і.н., доцент Єльников М.В.

м. Запоріжжя,
2019 рік

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Історичний факультет

Кафедра всесвітньої історії та міжнародних відносин

Освітній рівень: магістр

Спеціальність: 291 – міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії

Освітня програма: країнознавство

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Завідувач кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин
Маклюк О.М.**

«___» _____ 2019 року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА СТУДЕНТУ

Айяд Ясер Маджед Мохаммаду

1. Тема роботи: «Зовнішня політика Королівства Йорданія на початку ХХІ ст.: здобутки та прорахунки»

керівник роботи: к.і.н., професор Давлетов Олександр Рашидович,

затверджені наказами вищого навчального закладу від 06.05.2019 № 655-с.

Строк подання студентом роботи: 19 грудня 2019 р.

3. Вихідні дані до роботи: King Abdullah II of Jordan. Our Last Best Chance : The Pursuit of Peace in a Time of Peril. London: Viking-Press, 2011. 346 p.; Speech from the Throne opening the third session of the 13th Parliament /1 November, 1999/ Royal Speeches and Letters. King Abdullah II *Official Website – King of the Hashemite Kingdom of Jordan*. URL: <http://www.kingabdullah.jo> (дата звернення: 27.10.2019); Программы урегулирования палестино-израильского конфликта: три года после переговоров в Кемп-Дэвиде и Табе. Сборник статей и документов / под ред. А.Д. Эпштейна. Москва: Институт изучения Израиля и Ближнего Востока, 2004. 184 с.; Road Map for Peace (2003). URL: <https://ecf.org.il/issues/issue/170> (дата звернення: 14.11.2019); Никитин А. Г. Концептуализация внешней политики и политики безопасности Иордании в 1999–2008 годах. *Известия Российского государственного педагогического университета имени А. И. Герцена*. 2008. № 12(86). С. 97–101.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): визначити історичну місію і «природне лідерство» династії Хашимітів; проаналізувати еволюцію зовнішньополітичних ініціатив короля Абдалли II; визначити основні вектори зовнішньої політики Королівства; визначити роль Йорданії у регулюванні міграційних потоків регіону; простежити участь Хашимітського Королівства у миротворчих операціях; проаналізувати особливості відносин Йорданії з регіональними країнами

Близького Сходу; розглянути значення «водного питання» у зовнішній політиці Королівства; розглянути ставлення Йорданії до відновлення ідеї створення йордансько-палестинської федерації – «Угоди століття»; визначити характер відносин Хашимітського Королівства з позарегіональними державами; визначити здобутки і прорахунки керівництва Хашимітського Королівства.

5. Перелік графічного матеріалу: немає.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Давлетов О.Р.	13.05.2019	13.05.2019
Розділ 2	Давлетов О.Р.	25.08.2019	25.08.2019
Розділ 3	Давлетов О.Р.	17.09.2019	17.09.2019
Розділ 4	Давлетов О.Р.	08.10.2019	08.10.2019

7. Дата видачі завдання: травень 2019

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вступ. Вивчення проблеми, опрацювання джерел та публікацій	Травень 2019	<i>виконано</i>
2.	Написання першого розділу	Жовтень 2019	<i>виконано</i>
3.	Написання другого розділу	Жовтень 2019	<i>виконано</i>
4.	Написання третього розділу	Листопад 2019	<i>виконано</i>
5.	Написання четвертого розділу	Листопад 2019	<i>виконано</i>
6.	Написання висновків, комп'ютерний набір роботи	Грудень 2019	<i>виконано</i>

Студент

_____ **Айяд Ясер Маджед Мохаммад**
(підпис)

Керівник роботи

_____ **Давлетов О.Р.**
(підпис)

Нормоконтролер

_____ **Черкасов С.С.**
(підпис)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 113 сторінок, містить 23 джерела, 84 видання: монографії, статті, інтернет-ресурси.

Категорії та поняття, що найчастіше зустрічається у роботі: *Хашимітське Королівство Йорданія, Абдалла II, близькосхідний регіон, арабо-ізраїльський конфлікт, арабські монархії.*

Об'єкт дослідження – зовнішня політика Хашимітського Йорданського Королівства.

Предметом дослідження є – реалізації йорданської зовнішньої політики Йорданського Королівства у 1999–2019 рр.

Метою дослідження є розгляд головних напрямків зовнішньої політики Йорданії у 1999–2019 рр., визначення здобутків і прорахунків на цій царині за правління короля Абдалли II.

Новизна роботи полягає у тому, що зроблена спроба системного аналізу особливостей і пріоритетів зовнішньої політики Королівства Йорданія за період з 1999 по 2019 рр., визначена роль «водного питання» у міжарабському діалозі, проаналізовано американський варіант створення йордансько-палестинської федерації («Угода століття» Д. Трампа) і ставлення до нього короля Абдалли II.

Основні висновки до яких дійшов автор:

1. Палестинська Національна Автономія є територією, замкненою між Йорданією і Ізраїлем, що посилює історичну місію Королівства, яке у випадку нормалізації арабо-ізраїльських відносин – стане важливою сполучною ланкою між арабським Близьким Сходом і Ізраїлем. Йорданія є «захисником» мусульманських цінностей в Єрусалимі, єдиною країною регіону, еліта якої має повноцінний ресурс традиційної легітимності, а Хашиміти – єдині прямі нащадки Пророка Мухаммеда.

2. Проаналізовано еволюцію зовнішньополітичних ініціатив короля Абдалли II, що реалізуються через тронні промови лідера Королівства, а

також його ініціатив. Вони визначили курс Йорданії на інтеграцію арабомусульманської і ліберально-демократичної ціннісних систем у вирішенні завдань соціально-політичної модернізації.

3. Визначено основні вектори зовнішньої політики Королівства Йорданія, де арабський і ісламський вектори є головними. Новий монарх проголосив курс на ще більш тісне зближення з США, Японією і великими донорами з Європи. Їхня допомога мала вивести Йорданію з економічної кризи, в якій вона опинилася.

4. Географічне положення Йорданії, розташованої на перетині двох головних зон нестабільності і безперервних конфліктів – палестино-ізраїльського, сирійського і ліванського, перетворило її в основне притулок для біженців і трудових мігрантів, які покидають ці конфліктні зони. Міграції із зон військових конфліктів до Йорданії значно впливають на економічну складову Королівства, але й породжують незадоволення серед корінних мешканців. Все це породжує внутрішню нестабільність і залежність від фінансової допомоги як арабських, так і позарегіональних держав.

5. Керівництво Королівства надає важливого значення активної участі національних збройних сил в різних миротворчих місіях під егідою ООН. Йорданія займає четверте місце у міжнародному «табелі про ранги» по кількості свого миротворчого контингенту після Пакистану, Індії і Бангладеш, що одночасно виконують місії за кордоном.

6. Історія Йорданії тісним чином пов'язана з сусідніми арабськими країнами, де особлива увага приділяється вирішенню іракської кризи. Після «Арабської весни» 2010–2011 рр. відбулося зближення Йорданії з арабськими монархіями Перської затоки. Ось Амман–Каїр–Ер-Ріяд розглядається як ключовий елемент в рамках зусиль по близькосхідному врегулюванню і підтримці регіональної стабільності.

7. Сучасну гідро-політичну карту регіону формує ізраїльська водна політика, спрямована на збільшення кількості підконтрольних Ізраїлю водних ресурсів. Особливу роль відіграє проблема розподілення водних

ресурсів р. Йордан. Перспектива регіонального співробітництва арабських країн за участю Йорданії, Ізраїлю і Сирії у справі вирішення проблеми справедливого розподілу і збільшення водних ресурсів р. Йордан поставлена в залежність від врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту.

8. Йорданія, як і раніше, виступає за вирішення арабо-ізраїльського конфлікту шляхом створення двох держав – ізраїльського і палестинського і продовжує наполягати на тому. Вона не хоче бачити, як Д. Трамп з 2018 р. розпочинав мирний план або «Угоду століття» – створення федерації Йорданія-Палестина, яка зруйнує існуючий статус-кво в регіоні.

9. США розглядаються як основний стратегічний партнер Йорданії і, відповідно, остання виступає за широку американську участь у вирішенні регіональних проблем. За Абдалли II спостерігається посилення економічних зв'язків з Євросоюзом і Туреччиною.

10. Серед здобутків Королівства – формування позитивного іміджу Йорданії як надійного партнера як серед арабських, так і західних держав світу. В той же час, тісна співпраця з Іраком в економічній сфері призвела до кризових явищ в Йорданії. Країні не вдалося зберегти статус-кво у близькосхідному врегулюванні, одна з причин якого – економічна залежність від фінансової допомоги США. Міграції із зон військових конфліктів до Йорданії значно впливають не тільки на економічну складову Королівства, призводять до внутрішньої нестабільності і залежності від зовнішньої фінансової допомоги. Зближення з Туреччиною зустріло роздратування арабських держав і може порушити роль регіонального лідера Йорданії на Близькому Сході. Йорданія є провідною країною, що просуває проект «Великий Близький Схід». Відношення до цього проекту серед арабських країн здебільшого негативне, що приводе до напружених стосунків з сусідами.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	9
1.1. Історіографія дослідження Хашимітського Королівства Йорданія за правління короля Абдалли II	9
1.2. Джерельна база	13
1.3. Методи дослідження	15
РОЗДІЛ 2. ВЕКТОРИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЙОРДАНІЇ	17
2.1. Історична місія і «природне лідерство» династії Хашимітів	17
2.2. Зовнішньополітичні ініціативи Абдалли II	24
2.3. Основні вектори зовнішньої політики	29
2.4. Регіональна політика регулювання міграційних потоків	36
2.5. Участь у миротворчих операціях	39
РОЗДІЛ 3. ВІДНОСИНИ З РЕГІОНАЛЬНИМИ КРАЇНАМИ	45
3.1. Участь Йорданії у вирішенні ізраїльсько-палестинського конфлікту. «Угода століття»	45
3.2. Йордансько-іракські зв'язки	53
3.3. Зближення з арабськими монархіями Перської затоки	59
3.4. Йордансько-сирійські відносини	65
3.5. «Водне питання» у міжарабському діалозі	70
РОЗДІЛ 4. ПОЗАРЕГІОНАЛЬНІ ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ КОРОЛІВСТВА ЙОРДАНІЯ	76
4.1. Йордансько-американський напрямок	76
4.2. Відносини з країнами ЄС	82
4.3. Йордансько-турецький вектор співпраці	86
4.4. Йордансько-російські відносини	87
ВИСНОВКИ	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	102

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В останні роки близькосхідний регіон набув першорядного міжнародного стратегічного значення, адже тут зосереджена більша частина світових запасів вуглеводнів. Окрім того, політична і соціальна нестабільність в регіоні, поширення міжнародного тероризму, відповідальність за який найчастіше покладається на представників ісламського світу, робить Близький Схід критично важливим, оскільки від розвитку його економіки, політичної та соціальної стабільності в ньому залежить економіка і стабільність практично усєї світової спільноти, особливо в умовах глобалізації.

Глобалізаційні процеси охоплюють нині дедалі більше країн. Їх вплив на країни близькосхідного регіону посилюватиметься відповідно до темпів економічного, політичного, інформаційного, соціального та культурного розвитку світової спільноти. Події, що розгорнулися в регіоні Арабського Сходу на зламі ХХ–ХХІ ст., змушують зробити невтішний висновок: на наших очах відбувається розпалення старих конфліктів і поява нових. Серед найгостріших слід назвати арабо-ізраїльський конфлікт та новий сплеск палестино-ізраїльського протистояння в період другої інтифади «аль-Акса» (2000–2005). Більш ніж негативними стали для регіону наслідки «антитерористичної операції», ініційованої Вашингтоном, яка викликала ще більше зростання напруженості. Розширення дуги нестабільності на Сході продовжилося з «реанімацією» кризи навколо Іраку, що вилилося, в кінцевому рахунку, у воєнну операцію США та їх союзників навесні 2003 р. Події й наслідки «Арабської весни» 2010–2011 рр., громадянська війна у Сирії перетворили Близький Схід у палаючий «бїкфордів шнур».

На цьому тлі Хашимїтське Королівство Йорданія, що знаходиться в епіцентрі подій (межує на півночі з Сирією, на північному сході – з Іраком, на сході і півдні – з Саудівською Аравією, на заході і північному заході – з

Ізраїлем; до Йорданії примикають Палестинські території – Західний берег ріки Йордан), виглядає «острівцем» миру спокою, уникнувши долі сусідніх країн. Ця стабільність зумовлена зваженою зовнішньою політикою Королівства, яке приділяє велику увагу як регіональним міжнародним відносинам, так і співставляє свої дії з позицією провідних позарегіональних країн. Крім того, два елементи зовнішньополітичних пріоритетів Йорданії – модернізація і традиціоналізм, дозволяють розглядати її як надійного партнера Заходу з однієї сторони, а з іншої – зберігати Хашимітське Королівство в колі арабо-мусульманського співтовариства. Ці дві складові надають Йорданії статус надійного посередника в регулюванні конфліктів, до ініціатив якої завжди дослухаються. Такий результат став можливим внаслідок зваженої політики трьох поколінь йорданських монархів. Задачею діючого, четвертого, короля Абдалли II є, в першу чергу, зберегти ці успіхи.

Велику роль у зовнішній політиці Йорданії відіграє саме особа короля. Легітимний уряд країни, на чолі якого на даний момент знаходиться прямий 43-й нащадок пророка Мухаммеда, Абдалла II Бен аль-Хусейн з роду Хашимітів, надає Йорданії одне з центральних місць у вирішенні регіональних проблем. Це об'єктивно ставить питання про вибір оптимального зовнішньополітичного курсу, що дозволяє вирішувати як статусні проблеми Королівства, так і забезпечувати реалізацію національних інтересів. Останнє особливо важливе в умовах значної кількості біженців – палестинців і сирійців на теренах Йорданії, що виступають негативним фактором соціально-економічного зростання країни.

Дестабілізація близькосхідного регіону і неурегульованість арабо-ізраїльського конфлікту актуалізує дослідження досвіду реалізації йорданської зовнішньої політики, яка пройшла різні етапи розвитку, однак в цілому характеризувалася мирним і компромісним характером. Для України, зовнішня політика якої передбачає декілька пріоритетних напрямків, може опинитися корисний досвід балансування Йорданії в трикутнику «арабський світ – палестинці – Ізраїль».

В якості **об'єкту дослідження** виступає зовнішня політика Хашимітського Йорданського Королівства.

Предметом дослідження є реалізації йорданської зовнішньої політики Йорданського Королівства у 1999–2019 рр.

Метою дослідження є розгляд головних напрямків зовнішньої політики Йорданії у 1999–2019 рр., визначення здобутків і прорахунків на цій царині за правління короля Абдалли II. Для досягнення цієї мети у магістерському дослідженні ставляться наступні дослідницькі **завдання**:

- визначити, в чому полягає історична місія і «природне лідерство» династії Хашимітів;
- проаналізувати еволюцію зовнішньополітичних ініціатив короля Абдалли II;
- визначити основні вектори зовнішньої політики Королівства;
- визначити роль Йорданії у регулюванні міграційних потоків регіону;
- простежити участь Хашимітського Королівства у миротворчих операціях;
- проаналізувати особливості відносин Йорданії з регіональними країнами Близького Сходу;
- розглянути значення «водного питання» у зовнішній політиці Королівства;
- розглянути ставлення Йорданії до відновлення ідеї створення йордансько-палестинської федерації – «Угоди століття»;
- визначити характер відносин Хашимітського Королівства з позарегіональними державами;
- визначити здобутки і прорахунки керівництва Хашимітського Королівства.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 1999 по 2019 рр. Вибір нижньої межі пояснюється тим, що саме у 1999 р. відбулася передача влади від третього короля Йорданії – Хусейна Бен Талала до його сина Абдалли II. Прихід до влади молодого короля Абдалли Бен аль-Хусейна став

не тільки продовженням попередньої зовнішньої політики, але й якісно новим етапом національно-державного будівництва Йорданії, що характеризується концептуалізацією ідей внутрішньої консолідації й активної зовнішньої політики як взаємопов'язаних компонентів «природного лідерства» Йорданії на Близькому Сході. Вибір верхньої межі пояснюється з однієї сторони, що саме у 2019 р. виповнилось 20-ть років з моменту коронації Абдалли II, що дає змогу підвести підсумки щодо здобутків і прорахунків зовнішньої політики Хашимітського Йорданського Королівства.

Географічні межі дослідження охоплюють сучасні межі Хашимітського Йорданського Королівства, а також регіональні країни Близького Сходу, що історично включені до території так званої «Великої Сирії» (Ізраїль, Палестинська Національна Автономія, Сирія).

Новизна роботи полягає у тому, що зроблена спроба системного аналізу особливостей і пріоритетів зовнішньої політики Королівства Йорданія за період з 1999 по 2019 рр., визначена роль «водного питання» у міжарабському діалозі, проаналізовано американський варіант створення йордансько-палестинської федерації («Угода століття» Д. Трампа) і ставлення до нього короля Абдалли II.

Теоретичне та практичне значення роботи. Дана магістерська робота включає у себе комплексне узагальнення напрямків і пріоритетів зовнішньої політики Хашимітського Королівства Йорданія у період з 1999 по 2019 рр. та дає можливість прослідкувати здобутки і прорахунки на зовнішньополітичних напрямках за роки правління короля Абдалли II. Магістерська робота може бути використана при розробці навчальних курсів по дисциплінам «Близький Схід: Історія міжнародних відносин», «Країнознавство», «Політичний розвиток арабських країн у XXI ст.».

Структура магістерської роботи підпорядкована меті та завданням дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів (16 підрозділів), списку використаних джерел та літератури (107

найменувань). Обсяг основної частини роботи складає 101 сторінку машинописного тексту, загальний обсяг магістерської роботи – 113 сторінок.

РОЗДІЛ 1

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія дослідження Хашимітського Королівства Йорданія за правління короля Абдалли II

Тема даної роботи станом на сьогоднішній день не була достатньо дослідженою у науковій літературі, особливо періоду з 2010 р. по сучасність. Останнє десятиліття є досить важливим з огляду на наслідки для регіону Близького Сходу «Арабської революції». Крім того, більшість дослідників, які працювали над даною проблемою, вивчали її локально і в значно коротшому проміжку часу (деталізуючи ті чи інші події, зокрема йордансько-ізраїльські відносини). Наукову базу, яка була використана для написання даної роботи можна поділити на українську, російську, англійську.

Серед провідних центрів дослідження політичних систем та проблем політичного розвитку арабських держав в Україні слід зазначити Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, відділ Азії та Африки Інституту світової економіки та міжнародних відносин Національної академії наук України, Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського Національної академії наук України. Проблемою арабо-ізраїльського конфлікту і йорданською позицією в ньому займаються Б. Парахонский, Е. Коппель, В. Швед, О. Волович, Н. Несук. У 2008 р. автори видали з цієї теми монографічне дослідження [33]. Стаття Ю. М. Кочубея розглядає питання локальних конфліктів на Близькому Сході та їх досвід для України [57, 206–209].

Окремий блок робіт українських авторів присвячений аналізу форм правління арабських монархій, зокрема й Хашимітському Королівству Йорданія. Так, О. В. Зінченко аналізує зміни конституцій Королівства за 1952 р. і за 2012 р., зокрема й «Закон про оборону», наголошуючи про дуалістично-парламентську форму системи правління [49, 50–64].

П. В. Бовсунівський розглядає питання зближення Йорданії з країнами Перської Затоки після «Арабських революцій», зокрема включення йорданських і марокканських монархій до складу Ради співробітництва арабських держав Перської затоки й «клубу арабських монархій» [34, 77–84].

Питання інвестиційної і зовнішньоекономічної політики Йорданського Королівства в умовах глобалізації розглядаються в роботі О. А. Волович [38, 101–110]. Питання модернізації арабських країн, зокрема й у Йорданії, віднімає в своїх роботах український політичний аналітик і сходознавець А. І. Бузаров. Він відзначає, що цей процес в арабському суспільстві повинен йти не через силу, а через створення привабливого образу [36, 91–95]. Проблеми лідерства присвячена на Близькому Сході присвячена стаття Л. Д. Кривеги [58, 81–84].

Важливою працею для розуміння наслідків «Арабської весни» для країн Близького Сходу є монографія Т. В. Орлової. В ній міститься аналіз радикалізації регіону, розглядається створення 11 вересня 2014 р. коаліції з десяти арабських держав на чолі з США у боротьбі із загрозою «Ісламської держави» [69, 705–707]. Йордансько-палестинським відносинам на початку XXI ст. присвячена робота М. Аль-Файеза [28, 77–82]. Відносини Йорданії й Туреччини на сучасному етапі досліджується в роботі А. О. Худолія [90, 34–42].

Повнотою характеристики Йорданії на 2003 р. відзначається монографія російських дослідників А. Р. Аганіна і З. А. Соловйова [26]. В роботах російських дослідників основна увага приділялась регіональним проблемам безпеки і роль в цих процесах Йорданії. До їх числа відноситься монографія А. Г. Бакланова, в якій автор на основі аналізу ситуації приходить до висновку щодо формування на Близькому Сході нового «стратегічного трикутника» Ізраїль – Туреччина – Йорданія [31]. Реалізаціям йордансько-ізраїльського мирного договору наприкінці 90-х рр. XX ст. присвячена робота А. Д. Акжигітова [27, 12–24].

Питаннями проблеми так званої історичної «Великої Сирії» і місце в цьому проекті в минулому і на сьогоднішній час Йорданії займається Є. Ю. Усова [85, 33–59].

Серед російських дослідників слід виділити А. Г. Нікітіна, що займається напрямками зовнішньої політики Йорданії, зокрема за часів правління Абдалли II. 2008 р. вийшла його стаття, присвячена зовнішньополітичним ініціативам молодого короля за 1999–2008 рр. [65, 97–101]. У 2009 р. дослідник захистив кандидатську дисертацію з цієї тематики [66]. Зовнішньополітичним ініціативам Абдалли II присвячена стаття А. А. Кузнєцова, зокрема Амманській декларації 2004 р. щодо міжконфесійного діалогу в рамках Всесвітнього форуму, що відбувся в столиці Йорданії Аммані за всебічного сприяння йорданського короля [59, 112–121].

Проблемам статусу Єрусалиму після 2000 р. присвячені дослідження Г. А. Меламедова [60, 78–95] і Т. В. Носенка [68, 60–77]. Для розуміння ставлення йорданців до палестинської автономії, статусу палестинців-біженців в Йорданії важливим є стаття К. А. Абілова [24, 34–40].

Частина робіт російських дослідників присвячені темі «історичної місії» Хашимітської династії в арабському світі. Зокрема, на думку В. М. Сергєєва і С. Н. Саруханян, Йорданія має самі значні ресурси – політичні, соціальні, освітні і культурні для перетворення у регіональні «ворота у глобальний світ». Настільки цей процес буде відбуватися позитивно, за спостереженнями дослідників, залежить в першу чергу від зовнішніх акторів [81, 56–60]. В колективній монографії за редакцією Л. М. Єфимової і М. А. Сапронової також наголошується теза про те, що саме Хашимітське Королівство Йорданія, за сприятливих умов, може претендувати на перетворення у регіональні «глобальні ворота», тобто лідера регіону [53].

Для розуміння змін у йордансько-британських відносинах важливою є дисертація О. В. Гулинської, що охоплює період 1946–1957 рр., однак має

певні спостереження щодо сучасного етапу стосунків [43]. При характеристиці місця Йорданії у міжнародній торгівлі цінна інформація є в роботах Б. М. Гашева, зокрема про вільні економічні зони [39, 148–155]. Інтеграційним процесам і економічному співробітництву в арабському світі й участі в ньому Йорданії присвячені статті А. С. Надеждіна [64, 145–160] й А. В. Федорченка [86, 236–251]. Діяльності Ліги Арабських Держав (ЛАД) і участі в ній Йорданії присвячена робота А. А. Ткаченка [83, 381–410]. В роботі М. А. Сапронової розглядається участь Йорданії у міжрегіональних об'єднаннях: Раді арабського співробітництва, Союзі для Середземномор'я [79].

Торгово-економічним зв'язкам між Ізраїлем, Йорданією і Палестинською Національною Автономією присвячена робота М. А. Новгородової [67, 161–171].

Йордансько-палестинські й йордансько-російські відносини знайшли аналіз в роботах К. І. Полякова і А. Ж. Хасянова [71; 72; 73], а також О. В. Демченко [45, 100–138]. Ставлення Туреччини до сирійської кризи й відносини з Йорданією у 2013 р. розглядається в роботі І. А. Свістунова [80, 177–185].

Питаннями діяльності «братів-мусульман» у Йорданії, їх роль у політичному житті країни, присвячена праця К. З. Хамзіна [88, 149–177].

Аналіз демографічної складової Йорданії у умовах «Арабської весни» розглядається в колективній монографії під редакцією А. М. Васильєва [29], а наслідки подій 2010–2011 рр. на соціально-політичне життя Хашимітського Королівства – у статтях Р. Р. Субханкулової [82, 203–215] і К. М. Труєвцева [84, 21–23]. До списку статей, присвячених розвитку Палестини в умовах «Арабської весни», слід також додати статтю А. В. Демченко [46, 274–295].

Окремі питання соціально-економічного розвитку Йорданії розглядаються в роботах Алі ель-Асада [92, 58–77; 93, 78–83]. «Водному питанню» присвячена співавторська робота Б. Н. Гашева і Л. П. Зудиної [40, 5–27] а також розглядається в монографії М. А. Сапронової [78].

Співробітництву Євросоюзу з країнами Магрибу і Леванту в форматі Євро-Середземноморського партнерства присвячена робота І. М. Мохової [63].

В англомовній літературі питання йордансько-палестинських відносин після 1994 р. розглядаються в колективній монографії Абдул Салам Маяли, Явада А. Анані і Мунтера Хаддадіна [99]. Більшість дослідників розглядає питання Йорданії через призму ізраїльсько-палестинських відносин [95, 147–161], [100]. Для розуміння здобутків і прорахунків зовнішньої політики Хашимітського Королівства Йорданія є монографія А. Шлайма про короля Хусейна [103.].

1.2. Джерельна база.

Під час дослідження зовнішньої політики Хашимітського Королівства Йорданія були використані наступні групи джерел:

1. Законодавчі акти: Конституція 2012 р., що містить важливу інформацію щодо законів про національну безпеку і оборону, престолонаслідування, державної релігії; конституційні поправки, запропоновані Королівською Радою від 14 серпня 2011 р. зі згоди Абдалли II [5].

1. Тронні виступи короля Абдалли II на сесіях парламенту, що містять важливу інформацію зі змін державного устрою, офіційну позицію уряду з Арабської мирної ініціативи, арабських самітів, зовнішньополітичних ініціатив короля: [18; 13; 8; 17].

2. Джерела особового походження: монографія колишнього прем'єр-міністра Ізраїлю Шимона Переса [6] та монографія автобіографічного характеру короля Абдалли II [15]. Хоча праця Ш. Переса безпосередньо не стосується періоду, що розглядається у магістерській роботі, однак має значення щодо поглядів Абдалли Бен аль-Хусейна та має зв'язок з монографією йорданського короля. Праця Ш. Переса містить концепцію «Нового Близького Сходу», яку підтримував батько Абдалли II –

Хусейн Бен Талал. Під час коронування 1999 р. Абдалла II заприсягнувся дотримуватися політики, яка була встановлена королем Хусейном. Книга Абдалли II відображає бачення королем шляхів подолання арабо-ізраїльського конфлікту, а також проблеми, що стоять перед Близьким Сходом. Серед основних особистих успіхів король в своїй книзі відзначає мирну ядерну програму, Арабську мирну ініціативу, допомогу біженцям.

3. Програмні документи: Програми урегулювання палестино-ізраїльського конфлікту і участь Йорданії в цьому процесі [7; 9]. До цього числа відносяться з «Дорожньої карти» 2003 р. [16] й ставлення до нього Ізраїлю [19], програмні документи щодо Співробітництва Євросоюзу з державами Магрибу і Леванту в форматі Євро-Середземноморського партнерства (ЄСП) [4, 128–130.].

4. Періодична преса Йорданії: Щоденна офіційна газета «Ар-Рай» арабською мовою, що містить дані про основні події в державі [23]. До періодичних видань можна віднести й панарабську газету «Аль-Хаят» (аль-Хайят, араб. الحياة – Життя), в якій публікуються рішення Ради співробітництва арабських держав Заливу [22], а також газета на англійській мові «Jordan Times» [12; 13].

5. Статистичні джерела: Щорічник «Деловая Йордания», що виходить з 1998 р. у Російській Федерації, містить офіційні дані про стан економіки, демографічній складовій, діяльності ісламських центрів, «Братів-мусульман», політичні і торгово-економічні стосунки з сусідніми країнами [2; 3]. Важливим джерелом для розуміння інтеграційних процесів Йорданії та її зовнішньоекономічних ініціатив є програми ділових форумів Європейського банку реконструкції й розвитку, який щорічно з 1991 р. проводиться у місті Петра [1]. До числа цих джерел відноситься також звіт британського Міністерства міжнародного розвитку (Department for International Development), що містить інформацію допомоги Йорданії в умовах сирійської кризи, з 2012 по серпень 2016 р. [20].

1.3. Методи дослідження

Методологічною основою дослідження є системний підхід, що дозволяє, по-перше, розглядати зовнішню політику Йорданії в контексті перманентної регіональної нестабільності Близького Сходу, а по-друге, акцентувати їх безпосередню кореляцію з завданнями і національними пріоритетами Хашимітського Королівства. Це стосується зовнішньополітичних ініціатив Абдалли II, спрямованих як на зовнішню, так і на внутрішню політику. По-третє, це дозволяє визначити специфіку стратегічного планування під впливом об'єктивних і суб'єктивних обставин, зокрема військових дій проти головного арабського партнера – Іраку.

Загальнонаукові методи, які використовувались для написання: магістерської роботи: аналіз (розчленування об'єкту дослідження на складові), синтез (метод вивчення об'єкта у його цілісності, у єдиному і взаємному зв'язку його частин), дедукція (неповна). Також, заради виокремлення зовнішньополітичних векторів і напрямків діяльності Хашимітського Королівства Йорданія використовувався метод абстрагування, а, за допомогою методу конкретизації, в роботі наводяться приклади конкретної діяльності Абдалли II, скерованої на стабілізацію регіону.

Тема магістерського дослідження передбачає використання наступних методів історичного дослідження: історичного, хронологічного, синхроністичного, історико-порівняльного методів. За допомогою методу абстрагування (шляхом від абстрактного до конкретного) були виявлені ключові напрями участі Йорданії у міжарабському діалозі, що мали практичне значення для державотворчого процесу (стабілізація економічної складової).

Історико-порівняльний метод дозволив зробити висновки про важливість багатовекторної зовнішньої політики як факторів, що вплинули на ступінь залученості зовнішнього фінансування для подолання проблем біженців, падінню рівня життя йорданців, модернізації промисловості;

проаналізовано низку нормативних актів і наукових джерел, здійснено їх співставлення і зроблено відповідні висновки.

Історичний метод передбачає вивчення змін зовнішньої політики у розвитку: від початку формування поглядів на характер відносин з регіональними країнами в умовах початку інтифади 2000 р. до окупації дружнього Іраку у 2003 р. У мирних ініціативах Абдалли II добре простежується еволюція від ідей до втілення конкретних кроків. За допомогою описового методу були висвітлені проблеми демографічного характеру й біженців з числа палестинців і сірійців.

Широко застосовувались джерелознавчі методи дослідження: герменевтичний та критичний аналіз програмних і законодавчих документів, викладених у формі тронних речей, послань короля парламенту.

Отже, огляд стану наукової розробки теми свідчить на відсутність комплексних робіт з аналізу основних напрямків й пріоритетів зовнішньої політики Хашимітського Королівства Йорданія, особливо останніх десяти років (2009–2019). Джерельна база дозволяє розглянути еволюцію зовнішньої політики Йорданії, зовнішньополітичні ініціативи короля Абдалли II, що дає можливість у сукупності дати зважені висновки щодо прорахунків і здобутків на міжнародній арені.

РОЗДІЛ 2

ВЕКТОРИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЙОРДАНІЇ

2.1. Історична місія і «природне лідерство» династії Хашимітів

У сучасних реаліях політичній площині арабський світ є досить нестабільним через низку таких чинників: розповсюдження ісламського фундаменталізму, арабсько-ізраїльська конфронтація, високі темпи зростання населення на тлі відставання виробництва продовольчих товарів і нестачі водних ресурсів. До їх числа відносяться також гонка озброєнь, значні контрасти в рівні економічного розвитку арабських країн, а також їх залежність від провідних західних держав, які намагаються встановити контроль над енергетичними ресурсами Близького Сходу.

У ХХІ ст. ст. глобалізація набула більш чітких рис, оскільки вона супроводжується конструюванням нового типу відносин і формуванням світогляду, через що набувають суперечливого характеру такі ключові поняття теорії глобалізації, як: криза, національна держава, відмирання держави, модернізація та вестернізація, демократична однополярність та інші. Ідея відмирання значущості ролі національної держави з подальшою її заміною на самокеровані об'єднання громадян, що реалізується у рамках Євросоюзу, набула нової форми у близькосхідній концепції побудови так званого «глобального халіфату». Конкретне втілення ідеї влади з позицій ісламу представлено у концепціях суспільного устрою – «халіфаті» (у сунітів) та «імаматі» (у шиїтів) [30, 93].

Події 2010–2011 рр. на Близькому Сході та у Північній Африці, що увійшли в історію як «Арабська весна», свідчать про те, що «переформатування» світової умми вступає в активну фазу – в мусульманському світі відбувається процес виникнення нових центрів впливу і нової системи стосунків. Послаблюється роль світських націоналістичних еліт і посилюється роль ісламістів. Якщо попередні радикально-політичні організації ставилися до світової глобалізації вкрай

негативно, вбачаючи у ній загрозу руйнації традиційних засад суспільства, форму американської гегемонії, нову форму зазіхань на національні суверенітети, то сучасні ідеологічні платформи все частіше набувають змісту альтернативно-глобалізаційних. Світова глобалізація осмислюється як така, що бере свої початки в Арабському халіфаті.

Саме на початку ХХІ ст. стала відроджуватися ідея «умми» – мусульманської общини, як єдності всіх правовірних, де б вони не знаходились. Концепція умми надає Ісламу надзвичайну мобілізуючу силу. Для такої общини не існує різниці за національною і етнічною ознакою, не має державних кордонів. Концепція умми базується на постулатах Корану, згідно якого всі мусульмани – брати, її ідеалом є община мусульман Медини, створена пророком Мухамедом в VII ст. [30, 93].

На сьогодні чимало арабських політологів дотримуються думки, що у створенні концепції реформування країн регіону та стимулюванні процесів міжарабської інтеграції було б доцільно звернутися до досвіду Євросоюзу. Оскільки головною метою арабських країн нині є регіональна інтеграція, яка у майбутньому мала б призвести до економічного, а згодом і політичного об'єднання, то для цього необхідно модернізувати економічну і політичну системи, а також зміцнювати єдність та солідарність громадян. У цьому контексті добрим прикладом міг би стати Євросоюз, який недавно перетворився на монетарне та економічне об'єднання і продовжує прагнути до більшої єдності у політичній і безпековій сферах.

В роки Другої світової війни ініціатором ідеї союзу арабських держав і претендентом на лідируючі позиції за арабську єдність був Єгипет. Єгипетське керівництво намагалось розвалити ідеї Хашимітської династії (Йорданії і Іраку) по арабському об'єднанню в межах Машрику, створивши в травні 1945 р. Лігу арабських держав (ЛАД). Окрім Єгипту, до Ліги увійшли Ірак, Сирія, Ліван, Трансйорданія, Саудівська Аравія і Ємен [78, 80]. Невдачі ЛАД по запобіганню розділу Палестини призвів до арабо-ізраїльського конфлікту і поразки арабів у війні 1948–1949 рр. Єгипет втратив позиції

лідера в регіоні, а військова поразка призвела до кризи арабського національного руху на зламі 40–50-х рр. ХХ ст. [75, 25–26].

Найбільш ефективною арабською силою в ході війни 1948–1949 рр. показали себе трансйорданська та іракська армії, що дозволили зберегти арабський контроль над східною частиною Єрусалиму, включаючи Старе місто, де знаходились мусульманські святині – мечеті Куббат ас-Сахра і Аль-Акса. Родоські угоди від 3 квітня 1949 р. закріпили контроль Трансйорданії над цими територіями. Все це посилює роль династії Хашимітів в арабському світі як захисника Ісламу, незважаючи на те, що арабські країни негативно віднеслися до розширення Йорданії. Після Ієрихонського з'їзду ЛАД єгипетський король Фарук I опублікував спеціальну антийорданську заяву. Протягом 1949–1950 рр. Єгипет, Сирія і Саудівська Аравія двічі піднімали питання про виключення Йорданії з лав ЛАД за анексію Західного берега р. Йордан. За резолюцією ЛАД від 13 червня 1950 р., анексована Йорданією арабська частина Палестини в якості «опіки», поки палестинське питання «не буде вирішено повністю в інтересах її мешканців» [75, 26].

В подальшому в ході Шестиденної війни 1967 р. Йорданія втратила палестинську частину. В той же час, у Ізраїлю була зацікавленість в збереженні за Йорданією мусульманських святинь в Єрусалимі, враховуючи орієнтацію двох країн на Захід. У 1992–1994 рр. за вказівкою короля Хусейна Бен аль-Талала (1952–1999) була проведена реставрація знаменитого золотого купола мечеті Купол скали (Масджид Куббат ас-Сахра – *قبة مسجد الصخرة*) на Храмовій горі в Єрусалимі. На куполі встановили 1500 нових листів позолоченої міді. На їх виготовлення пішло близько 100 кг золота і обійшлося у 6,5 млн. доларів. Всього на роботи було затрачено близько 8 млн. доларів [45, 282]. Такі дії посилити роль Йорданії як захисника мусульманських святинь.

У тексті йордансько-ізраїльського мирного договору від 26 жовтня 1994 р. в Статті 9 («Місця історичного і релігійного значення») Ізраїль зобов'язався поважати «існуючу особливу роль Йорданського

Хашимітського Королівства в ісламських святинях у Єрусалимі» й прийняти в першу чергу до уваги цю «йорданську історичну роль» в ході переговорів про остаточний статус [99, 112; 68, 72]. Отже, Єрусалим займає центральне, панівне положення на «ментальній карті» більшості мусульман, пересилуючі решту проблем.

Роль релігійного фактору на Близькому Сході стає більш значущою під впливом конфліктів. Тому посилюється роль традиційних монархічних династій – Хашимітів й Саудидів [69, 57], а серед різних течій арабського націоналізму виникають ідею відродження історичної «Великої Сирії», а максимум – об'єднання арабського світу «від Машрика до Магрибу» [53, 7–8].

Йорданська королівська родина є однією з найдавніших династій, що ведуть свій родовід від Пророка Мухаммеда. Хашиміти або Бені Хашим (нащадки Хашима) – гілка знаменитого арабського племені Курейш, що закріпили за собою територію навкруги міста Мекка у II ст. н.е. У 480 р. шейх Курейш на ім'я Кусей став правителем міста. Згодом плем'я Курейш поділилося на гілки, родоначальником однієї з них став онук Кусея – Хашим, який за генеалогічним древом йорданської королівської династії зветься королем Мекки. Від його імені пішла й назва гілки – Бені Хашим. Онуки Хашима – Абдалла (батько Пророка Мухаммеда), Абу Таліб (батько халіфа Алі), Аббас (родоначальник халіфатської династії Аббаситів). Від шлюбу доньки Пророка Фатіми і Алі, що був Мухаммеду двоюрідним братом, народилося два сина – Хусейн і Хасан. Прямі нащадки першого називаються сейїди (володарі), другого – шерифи (багородні). Йорданські Хашиміти – представники шерифської гілки нащадків Пророка. Декілька шерифських династій правили Хіджазом – історичною областю у західній частині Аравійського півострова, де знаходяться Мекка і Медина. Правлячий король Абдалла II є 41-м нащадком Пророка Мухаммеда [44, 32–34].

Отже, на сьогоднішній день Хашимітське королівство Йорданія має значні переваги у порівнянні з сусідами, що дає їй всі можливості

перетворитися на регіонального лідера – своєрідні «глобальні ворота». Йорданія – єдина країна регіону, еліта якої має повноцінний ресурс традиційної легітимності, а Хашиміти – єдині прямі нащадки Пророка [58, 82; 85, 34]. Ця легітимність стала стримуючим фактором для арабських націоналістів, соціалістів і екстремістів у намаганні скинути правлячу йорданську династію [53, 14].

Після підписання перемир'я між Йорданією й Ізраїлем у 1994 р. еліта країни убезпечила себе також зацікавленістю США у збереженості стабільності країни. Фактично, Йорданія на сьогоднішній день є винятковою близькосхідною країною що має як внутрішній, так і зовнішній ресурси як для традиційної, так і раціональної легітимізації правлячої еліти, що значно відрізняє її від інших країн регіону. Це відрізняє її від Об'єднаних Арабських Еміратів, де стабільність і легітимність влади забезпечується консенсусом еліт, що входять у фактичну федерацію Еміратів, а також від Ірану, в якому діє механізм противаг, що дає політичним елітам захищати свої власні інтереси. Така особливість Йорданії розглядається в якості фактору, що буде забезпечувати довгострокову стабільність влади з одного боку, а з іншого – кращі шанси демократизації суспільства. З цієї точки зору Йорданське Хашимітське Королівство має всі шанси на стійку демократизацію і лібералізацію політичної і економічної сфер.

Визначним є те, що Йорданія у 1994 р. зробила те саме, що здійснив Єгипет у 1978 р. в Кемп-Девіді: підписала мирну угоду з Ізраїлем. Однак, через 40 років з моменту підписання ізраїльсько-єгипетської угоди Єгипет не перестає бути об'єктом критики за зраду арабських інтересів, в тому числі й внутрішньої – до повалення режиму Хосні Мубарака. Після повалення режиму Мубарака у 2011 р. ізраїльське дипломатичне представництво першим зазнало нападу з боку груп ісламістів, що не було засуджено єгипетським суспільством [95, 147–161; 64, 145–151].

Роль і особистість короля в політиці Йорданії надзвичайно важлива. Так, похорон короля Хусейна Бен Талала став подією планетарного

масштабу: на нього прибуло 42 глави держав і 4 президенти США (Б. Клінтон, Дж. Буш, Дж. Картер, Дж. Форд). Не дивлячись на хворобу, до Амману прилетів й президент Росії Б. М. Єльцин. Найбільша іноземна делегація була з Ізраїлю. Палестинська сторона була представлена Я. Арафатом [26, 137].

Однак, помилково вважати, що особливості династії і тільки вони допомагають Хашимітам уникнути гніву і помсти ісламістських організацій: тут можна згадати йорданського короля Абдаллаха Бен аль-Хусейна, який був вбитий в 1951 р (правда, убитий був світськими терористами з Палестини) через свою проанглійської орієнтації. Позиції сучасної Йорданії є особливо сильними через одну важливу обставину, що підвищує міжнародну роль держави і обмежує свободу дій арабських терористичних організацій, принаймні тих з них, які діють в Палестині. Західний берег р. Йордан і Палестинською Національною Автономією є територією, замкненою між Йорданією і Ізраїлем. Діючи на території автономії політичні і воєнізовані сили безпосередньо залежать не тільки від ізраїльської сторони, але й від Йорданії. Остання, за необхідності, може просто «перекрити кисень» ще не створеній державі і його майбутній адміністрації, незалежно від того, з кого вона складатиметься – з представників «ФАТХ» чи «ХАМАС» [28, 77–82; 69, 705–707]. В таких умовах протидія миру між Ізраїлем і Йорданією з боку палестинців може бути проявлено у досить обмеженому вигляді.

Палестинська проблема – головна біль як для Ізраїлю, так і для Йорданії. Але саме у Хашимітського Королівства є безпосередня можливість для впливу на поведінку палестинського керівництва. Це значною мірою посилює міжнародну і регіональну значимість Королівства, яка збережеться навіть за умов, коли арабська держава в Палестині ніколи не буде створена. Йордан залишиться «буфером», а у випадку нормалізації арабо-ізраїльських відносин – важливою сполучною ланкою між арабським Близьким Сходом і Ізраїлем, забезпечуючи часткову або повноцінну кооперацію між двома

етнічними, культурними, релігійними, економічними і фінансовими полюсами [33, 12].

Географічне розташування Йорданії дає можливості для притоку капіталу з сусідніх арабських країн. Колишній фінансовий і економічний центр Близького Сходу – Бейрут, втратив своє значення. Відтік капіталу з Лівану спрямований не лише на Захід, але, значною мірою, у бік регіональних країн. Фінансовий капітал Лівану знаходить притулок в стабільних країнах регіону. Частина його йде до Об'єднаних Арабських Еміратів, однак проблема у тому, що економіка Лівану завжди була пов'язана з економікою Середземноморського регіону. Економіка Об'єднаних Арабських Еміратів орієнтована в першу чергу на кооперацію з країнами Перської затоки, Південної південно-Східної Азії. Початі у 2003–2004 рр. королем Абдаллой II соціально-економічні реформи, плани йорданського керівництва по лібералізації торгової, фінансової і економічних сфер посилюють позиції Йорданії в якості центру тяжіння капіталу зі всього нестабільного регіону Близького Сходу.

Легітимність влади, добрі стосунки з США, мир з Ізраїлем створюють навколо Йорданії важливий клімат довіри, що необхідно в умовах відтоку капіталу й ресурсів з нестабільних зон регіону. До Йорданії перевозять свій капітал також представники релігійних і етнічних меншин Близького Сходу. Мова йде про вірмен і маронітів з Лівану, що на фоні зменшення у регіоні християнських общин свідчить лише про те, що Йорданія розглядається як «острів» стабільності і сприятливого місця для різних верств населення [38, 101–110]. Абдалла II у 2014 р. особисто запросив до Амману Папу Римського Франциска. Для Йорданії цей візит є одним з ключових моментів для затвердження позитивної ролі, яку збирається відігравати Королівство на Близькому Сході [37]. Йорданія прийняла значну кількість біженців з Іраку, серед яких є й багаті, що позитивно позначилося на економіці країни. Можливо, в умовах тривалої війни в Сирії частина фінансової еліти також знайде прихисток в Йорданії.

На відміну від інших країн регіону, Хашимітське Королівство має ще одну важливу особливість: модернізація економіки йде з урахуванням двох складових – екології і якості життя. Великі інвестиції в сферу освіти, в науку, в інновації значно відрізняє їх від решти арабських країн. Королівство є однією з толерантних держав Близького Сходу, об'єктом пропаганди мультикультурності. На її території знаходяться культурні пам'ятки і святині різних народів і цивілізацій – набатейців, юдеїв, християн, арабів, візантійців, хрестоносців, османів. Цей ідеологічний і амбіціозний бренд має можливість, з урахуванням нормальних відносин зі всіма центрами сили в регіоні, стати Йорданії майданчиком для діалогу між цивілізаціями.

2.2. Зовнішньополітичні ініціативи Абдалли II

Зовнішньополітичні ініціативи короля Абдалли II у систематизованому вигляді вперше були сформульовані у його тронній промові 1 листопада 1999 р. [18]. Смерть короля Хусейна Бен Талала і поява на престолі 7 лютого 1999 р. його сина Абдалли Бен аль-Хусейна призвела до певного перехідного періоду і вимагала прийняти рішень по зміцненню нації, недопущенні внутрішньополітичної кризи і підтримки міжнародного статусу Хашимітського Королівства як серед країн Близького Сходу, так і на міжнародній арені.

В своїй промові Абдалла II відзначив, що на даний момент головну загрозу Йорданії несуть регіональні конфлікти у всіх їх проявах [18]. Ця заява мала два принципово стратегічних завдання: з однієї сторони підкреслювалось життєво необхідне значення для країни сприятливих зовнішніх умов для проведення внутрішніх перетворень, а з іншої сторони – ставилося завдання активізації зовнішньої політики.

Наступним кроком Абдалли II до концептуалізації зовнішньої і внутрішньої політики, а також посилення політики безпеки, стала прийнята у 2002 р. прагматична доктрина «Йорданія понад усе» (аль-Урдун аулян або аль-Урдун аввалян), яка відкривала шлях політиці цілеспрямованого

укріплення інститутів державної влади і національного будівництва [5]. У проєкті відзначалося, що доктрина перетворить Йорданію на «плавильний котел», де етноконфесійний і соціокультурний плюралізм стане запорукою формування громадянської самосвідомості йорданців [107]. Стратегія «Йорданія понад усе» передбачає відмову від будь-яких зовнішньо- і внутрішньополітичних устремлінь, якщо вони можуть завдати шкоди добробуту країни та її жителів. Це стосується і панарабських настроїв, які, за твердженням керівництва країни, часто набувають характеру автоматичної солідаризації з іншими арабами за рахунок власних інтересів Йорданії. Пропаганда йорданоцентристських ідей має на меті консолідацію йорданців незалежно від походження (корінні йорданці, палестинці, північно-кавказці) навколо режиму.

На думку Абдалли II, конструктивне використання мультикультуралізму повинно стати поштовхом до побудови в Йорданії сучасного, високоорганізованого суспільства на умовах свободи, парламентської демократії, верховенства закону, соціальної справедливості і рівних можливостей. Держава в цьому проєкті позиціонувалася як гарант стабільного розвитку, саме тому на неї накладалися зобов'язання «забезпеченості стабільності і національної безпеки».

Концепцію «Йорданія понад усе» можливо вважати однією з найважливіших проєктів національного розвитку держави, оскільки вона зафіксувала ідею державного прагматизму як основи національного розвитку, що функціонує на основі поєднання завдань внутрішньої і зовнішньої політики, а також політики безпеки. В концепції була спроба поєднати модернізм з традиціоналізмом в процесі прийняття політичних рішень.

Було визначено чотири рівня міжнародно-політичної ідентичності Йорданії, що включали:

а) державну ідентичність, що абсолютизувала політичну незалежність і апелювала до ідей громадянства, етнокультурного плюралізму як основи національної специфіки йорданського суспільства;

б) прихильність ліберально-демократичним цінностям;

в) належність до єдиної арабської нації;

г) належність до миру Ісламу;

д) прихильність до ідеї лідерства Йорданського Хашимітського Королівства в регіоні і в арабо-мусульманському середовищі [65, 98].

У тронному виступі 2003 р. Абдалла II знов, як і в доктрині «Йорданія понад усе», визначив в якості пріоритетної мети «всеосяжний розвиток, який повинно було досягти завдяки новій, «модернізованій» методології, яка включала п'ять основ і характеризувалася ультра демократичним акцентом» [17].

У виступі наголошувалося, що першочерговим завданням є створення суспільства соціальної кооперації і справедливості. Друга основа передбачала підвищення участі жінок і молоді у соціально-політичних і економічних процесах. Третя основа полягала у поширенні культури демократії і толерантності. Четверта основа передбачала створення ефективної судової влади і розвиток вільних ЗМІ. П'ята основа, як найбільш фундаментальна, базувалася на новій парадигмі національно-державного мислення і просуванні «йорданської моделі» в якості еталона ефективної «демократичної, арабської, ісламської держави». Природним наслідком цього повинно стати якісне зрушення у системі стратегічного планування й позиціонування на міжнародній арені.

У 2004 р. Абдалла II виступив з так званім «Амманським посланням», що було обумовлене релігійною і історичною відповідальністю Хашимітської династії, що напряду походить від пророка Мухаммада, за збереження і захист мусульманської віри. Йорданія вважає, що на сьогоднішній день Іслам як компонент арабської етнокультурної ідентичності і цивілізації, знаходиться перед двома загрозами.

З однієї сторони, це радикали і екстремісти, що спотворюють і маніпулюють священним змістом Корану і Суні, і, як наслідок, практикують мотивоване насильство з вузькогруповою метою, а з іншого боку – неісламський світ, відношення якого до Ісламу розвивається під впливом злочинної діяльності ісламських екстремістів. Таким чином, вказана проблема носить системний характер, однак не є принципіально нерозв'язаною. Тому активність передових держав ісламського світу, до яких Йорданія також відносить себе, повинна бути спрямована, з однієї сторони, на боротьбу з вказаними стереотипами і з їх першоосною – ісламським екстремізмом, а з іншої – працювати над розкриттям конструктивного коопераційного Ісламу.

У «Амманському посланні» підкреслювалося, що «Іслам призиває мусульман демонструвати толерантність й цінувати людське життя. Він протилежний за своєю ознакою жодним формам екстремізму, непомірності і непримиренності, які ведуть до аберації мислення і свідчать на нехтування релігією, здоровим глуздом і цивілізованою поведінкою. Іслам заперечує екстремізм як дію і вважає його відхиленням від істинної віри і справедливості, яка не є характерною рисою будь-якого народу, а становить загрозу всім націям, расам і релігіям».

«Амманське послання» розвиває думку про те, що Іслам повинен стати основою державного мислення і соціального прогресу арабських країн, привести до реформування релігійного дискурсу, здійсненню науково-комунікаційної революції й формуванні самодостатньої ісламської особистості. Умовою цього є сприятливі зовнішні та внутрішні умови, включаючи загальноарабську систему комплексної безпеки. В «Амманському посланні» Абдалла II намагався сформулювати концепцію «ісламського нормативізму», а саме розширити мусульманський релігійно-етичний компонент в систему міжнародних відносин в якості основи для мирного співіснування і взаємодії держав. В ідеологічному плані це передбачало синтез Ісламу і ліберально-демократичних ідей.

Таким чином, стратегічна значимість «Амманського послання» полягала в тому, що це дозволило Абдаллі II позиціонувати себе в якості охоронця «чистої віри» і висунути ідею «природного лідерства» в арабомусульманському світі. «Послання» розкривало миротворчий потенціал Ісламу і паралельно – поглядів і прагнень самої Йорданії, сприяло формуванню міцної ідейно-ідеологічної бази для протидії тероризму і екстремізму, закріплювало за Йорданією імідж поміркованої, але разом з тим ефективної «ісламської арабської держави», що повинно було сприяти закріпленню Хашимітського Королівства у політичному дискурсі на Заході в якості обов'язкового компоненту близькосхідного урегулювання, збагачувало концептуальну основу міжнародного співробітництва Йорданії у сфері безпеки.

У 2005 р. була затверджена «Національна повістка дня для Йорданії», що фіксувала парадигму стійного комплексного розвитку Королівства протягом 2006–2015 рр. [21]. «Національна повістка» стала головним документом стратегічного планування, додавши елементи централізації і систематизації структування пріоритетів національного розвитку, включаючи зовнішню політику і політику безпеки.

У зверненні 2008 р. до парламенту вперше на вищому рівні була озвучена ідея розвитку національної ядерної програми в контексті забезпечення енергетичної безпеки Йорданії і зниження залежності від коливань світових цін на нафту.

Таким чином, пріоритети зовнішньої політики Йорданії мають широку основу і формуються в контексті внутрішнього розвитку. Позиція Йорданії по питанням регіональної політики при підкресленому прагматизмі формується в контексті «арабської ініціативи» і може бути розглянута як політика «раціонального панарабізму». Намагання впровадити ісламські цінності у сферу міждержавних відносин, дозволяє фіксувати так у цьому також і «ісламський нормативізм». Ці дві моделі закріплюють за Йорданією Статус «природного лідера» в арабському і мусульманському світах [36, 92].

Отже, Хашимітське Королівство послідовно проводить курс на інтеграцію арабо-мусульманської і ліберально-демократичної ціннісних систем у вирішенні завдань соціально-політичної модернізації. В умовах близькосхідних реалій подібний експеримент, з одного боку, пов'язаний з високим рівнем ризику, а з іншого – дозволяє говорити про «йорданське модель» як специфічну форму національного розвитку арабських держав на початку XXI ст.

2.3. Основні вектори зовнішньої політики

Історія Йорданії тісним чином пов'язана з сусідніми арабськими країнами. Сучасні Сирія, Йорданія, Ліван і Палестина являють собою єдиний географічний і культурно-історичний комплекс під загальною назвою «Велика Сирія», південними частинами якої були Палестина і Східний берег р. Йордан (Зайорданія) [45, 282]. Першочерговим для Йорданії є вирішення палестинського питання як ключового для системи регіональної стабільності. Позиція Королівства по цій проблемі формується в контексті «арабської ініціативи» 2002 р., запропонованої королем Саудівської Аравії Абдаллою ібн Абдул-Азізом, хоча Йорданія також позитивно оцінює участь «Квартету посередників» по близькосхідному урегулюванні – Євросоюзу, Росії, США і ООН в урегулюванні питання Палестини і підтримує принципи, зафіксовані в плані «Дорожня карта» [16].

Весь спектр локальних конфліктів Йорданія намагається вирішувати при широкому міжнародному співробітництві. Участь з 2003 р. у проекті «Великий Близький Схід» розглядається Хашимітським як засіб вирішення завдань «всеосяжного» внутрішнього розвитку і розширення платформи взаємодії з західними союзниками. Реформістська ініціатива США «Великий Близький Схід» викликала великий резонанс у арабо-мусульманському середовищі, що сприйняли активізацію демократичних процесів з недовірою. Тому офіційна позиція Йорданії по відношенні до «Великого Близького Сходу» виходить з того, що будь-які перетворення в країнах регіону повинні

відбуватися зсередини і у відповідності з волею і прагненням населення [96]. При цьому основними умовами досягнення політичних і соціально-економічних реформ є «стабільність, мир і безпека», які, на сьогоднішній день, упираються в якнайшвидше, справедливе і засноване на міжнародно-правових документах рішення палестинського і іракського питань. Співпраця в сфері безпеки, включаючи антитерористичну діяльність та нетрадиційні аспекти, є одним з ключових факторів двосторонніх відносин і самопозиціонування Йорданії в якості помірною арабського режиму.

26 жовтня 1994 р. був підписаний мирний договір між Йорданією і Ізраїлем [99, 84]. Для Йорданії мир з Ізраїлем лишається проблемою не тільки зовнішньої, але й внутрішньої політики, оскільки палестинці складають близько 60% населення країни, вибір, який вона зробила давно, але здійснення якого гальмувалося регіональними і глобальними реаліями. Крім того, Йорданія для Ізраїлю лишається ключовою державою при вирішенні палестинської проблеми, не виключаючи повернення до «йорданського варіанту», дискусії навколо якого активізувалися у 2010–2013 рр. Прихильниками «йорданського варіанту» є деякі члени партії «Лікуд», про це обережно говорив і сам Б. Нетаньяху. Цю ідею підтримували і ізраїльські ліві партії, прихильником конфедерації був Шимон Перес. У 2018 р. президент США Дональд Трамп запропонував повернутися до ідею федерації або конфедерації (Йорданія і Палестина) – так званої «Угоди століття» [51].

Роль Йорданії у міжнародних відносинах на Близькому Сході і в процесі арабо-ізраїльського урегулювання у майбутньому буде залежати від політичної стабільності в умовах «Арабської весни» і збереження при владі авторитетної в арабському і мусульманському світі династії Хашимітів – прямих нащадків пророка Мухаммеда. Так, у січні 2011 р. під впливом подій в Тунісі і Єгипті тисячі йорданців вийшли на демонстрацію з вимогою політичних реформ. Ці вимоги були частково задоволені королем Абдаллою II. У жовтні 2012 р. король розпустив парламент і призначив нові

вибори, що пройшли у січні 2013 р. З 150 місць у парламенті 37 отримали кандидати від опозиції. «Брати-мусульмани», яких підтримує Саудівська Аравія, бойкотували вибори, а після їх проведення оголосили їх сфальсифікованими.

Таким чином, Йорданія буде відігравати одну з ключових ролей у вирішенні палестинської проблеми і у близькосхідному урегулюванні. Це обумовлено впливом історичних, геополітичних та демографічних факторів. На території Королівства проживає 1,9 млн. палестинських біженців. Йорданія – одна з двох арабських держав, яка підписала мирний договір з Ізраїлем, і в той же час підтримує дружні відносини з арабськими країнами і позарегіональними державами, зокрема з США, РФ, Туреччиною, Європейським Союзом.

Йорданія працює над створенням позитивного іміджу країни. Уряд прийняв «Національну стратегію розвитку туризму» на 2004–2010 рр. [3, 73]. На 2010 р. (до «Арабської весни») планувалось подвоїти туристичний сектор за допомогою державних субсидій і інвестицій, довівши чисельність туристів до 12 млн. осіб.

Особливий інтерес щодо напрямків зовнішньої політики представляє виступ короля Йорданії Абдалли II 9 квітня 2007 р. на XIX саміті голів держав і урядів – членів ЛАД в Ер-Ріяді [61].

Король Абдалла II охарактеризував становище арабської нації як дуже тривожне, заявивши, що «вона переживає найбільш небезпечний період у своїй сучасній історії». Він підкреслив свою думку, зазначивши, що «виклики і небезпеки, які загрожують нашій нації, її безпеці, її ідентичності і її майбутньому, можливо, найсерйозніше випробування, якому вона піддавалася в період новітньої історії». Палестинська проблема, яка є «головною турботою арабів», а також «основною причиною конфлікту в регіоні», досягла своєї найвищої точки. Палестинський народ продовжує страждати в умовах окупації. Іракський народ також поставлений в умови найбільш важких форм насильства, вбивств і знущань [61].

З іншого боку, йорданський монарх закликав і Ізраїль до серйозних і конструктивних дій, спрямованих на досягнення миру. Він підкреслив, що Ізраїль повинен продемонструвати повагу до арабської мирної ініціативи як до пропозиції, яка отримала загальну підтримку. На думку йорданського монарха, ситуація, що утворилася, являє реальний виклик для лідерів як в регіоні, так і в світі, особливо для США – спонсора мирного процесу. Йорданський король закликав американського президента Джорджа Буша внести свій внесок у створення «незалежної і життєздатної палестинської держави, яке буде жити пліч-о-пліч з Ізраїлем». Він висловив вдячність американській адміністрації за ту роль, яку вона зіграла в останні тижні в активізації мирного процесу і створення палестинської держави на землі Палестини.

Для Йорданії визнання провідної ролі Сполучених Штатів у процесі близькосхідного врегулювання не є новиною. Активну участь американської адміністрації в досягненні мирної угоди між Йорданією та Ізраїлем у 1994 р. заклало основи довгострокового співробітництва між США і Йорданією, спрямованої на досягнення миру в регіоні. Король Абдалла II підкреслив, що арабська мирна ініціатива свідчить про те, що арабський світ прагне до справедливого і міцного миру. У той же час він закликав мусульманські держави підтримати цю ініціативу і всі зусилля, спрямовані на активізацію мирного процесу, з метою створення палестинської держави. Йорданський монарх заявив, що він звернувся до світу з закликом «врятувати Близький Схід, поки це можливо». Це можна зробити шляхом ліквідації несправедливості по відношенню до палестинців, щоб вони могли скористатися свободою в незалежній державі зі столицею в Єрусалимі, а Ізраїль зміг «відчувати задоволення від досягнення безпеки», яка є його «основною турботою» в контексті відносин єврейської держави з арабськими країнами.

Потім йорданський монарх торкнувся проблеми Іраку. Він сказав, що «трагедія в Іраку вимагає узгодженої позиції щодо підтримки національного

примирення, повного суверенітету, безпеки і стабільності». Він підкреслив, що «це вимагає досягнення координації між партіями в Іраку і міжнародним співтовариством, щоб воля до життя перемогла смерть і руйнування». Торкнувшись ліванської проблеми, король Абдалла II підтвердив, що позиція Йорданії полягає в тому, що арабське і міжнародне співтовариство повинне надати підтримку і сприяння ліванському уряду в ліквідації наслідків ізраїльської агресії. Йорданія буде продовжувати надавати допомогу в процесі відновлення Лівану і створення умов, при яких ліванський народ буде жити в умовах миру, безпеки і стабільності. Йорданський монарх закликав «інтенсифікувати зусилля арабських країн і світового співтовариства, спрямовані на підтримку ліванських прав по поверненню ферм Шабаа і досягти миру і стабільності в атмосфері демократії, збереження державного суверенітету і незалежності прийняття політичних рішень, щоб Ліван знову проявив свою ефективність і особливу роль в регіоні» [61].

Позиція Йорданії з проблем Судану і Сомалі була викладена йорданським монархом дуже коротко. Вона не відрізнялася від загальноарабської точки зору, та полягає в тому, що необхідно допомогти народам цих країн знайти стабільність і безпеку, перешкодивши втручанням зовнішніх сил в їх справи.

Король Абдалла II запропонував лідерам арабських країн зробити вибір у визначенні стратегії спільних дій. Він заявив: «Сьогодні у нас є дві можливості: або мобілізувати всі наші ресурси, об'єднати наші зусилля і нашу політику, щоб сприяти зростанню нашого політичного ваги, відобразити загрозу нашій безпеці і майбутнього нашої батьківщини, або ми залишимося розколеними нашими протиріччями, що призведе до ослаблення нашого становища в світі, а ми станемо об'єктом для втручання в наші справи і нав'язування нам чужої волі» [61].

На закінчення своєї промови король Абдалла II закликав лідерів арабських країн рухатися вперед, враховуючи ті зміни, які відбуваються в світі. Він підтримав необхідність використання арабськими країнами атомної

енергії в мирних цілях і закликав створити Арабський центр ядерної енергії, який буде вирішувати цю задачу [10]. Він також підтвердив вимогу арабських країн до Ізраїлю підписати Договір про нерозповсюдження ядерної зброї і перетворення регіону в зону, вільну від зброї масового ураження. Король закликав арабські країни прийняти практичні кроки для реалізації рішень саміту і для відновлення довіри між арабськими державами, зміцнення арабської солідарності, розвитку співробітництва та досягнення консенсусу.

У 2006 р. король Йорданії Абдалла II виступив з ініціативою створення нової «партнерської групи з 11 держав, що розвиваються, які будуть просувати свої економічні інтереси на міжнародній арені, перш за все контактуючи з країнами «великої вісімки». Виступаючи на Генеральній Асамблеї в ООН у Нью-Йорку Абдалла II відзначив, що окрім Йорданії, до цієї групи зголосилися увійти Хорватія, Еквадор, Грузія, Гондурас, Індонезія, Пакистан, Парагвай, Шрі-Ланка і Туніс. За словами короля, «Група 11» ставить за мету забезпечувати її членам доступ на світові ринки, домагатися зниження їх зовнішньої заборгованості, стимулювати зростання економічного розвитку і стабільності. «Діяльність створюваної організації, – цитує йорданський монарх, – надасть позитивний імпульс як для країн-членів цієї групи, так і для всієї світової спільноти». Штаб-квартира «Групи 11» спочатку буде розташовуватися в йорданській столиці Аммані [50]. Гордістю Абдалли II стало послання у 2007 рю канцлера ФРН А. Меркель з пропозицією встановлення більш тісного партнерства влади країни з «Групою 11» [3, 112].

Керівництво Хашимітського Королівства прагне до поживлення контактів з Євросоюзом, який, на думку Йорданії, є другим по значенню (після США) гравцем на Близькому Сході [3, 111]. Підтвердженням цьому були візити короля Абдалли II у 2006–2007 рр. до Великобританії, Бельгії, Голландії, Франції, де обговорювались питання фінансової допомоги Хашимітському Королівству по лінії Європейського Союзу (у 2007–2010 рр.

допомога Євросоюзу Йорданії склала 265 млн. дол.). Простежується тенденція на нарощування військово-політичної взаємодії сторін в рамках програми НАТО «Середземноморський діалог», відповідно до якої, Йорданії відводиться одна з ключових ролей в забезпеченні «розширення зон відповідальності блоку на південний схід». Початковим етапом реалізації цих намірів стало оприлюднення задумів щодо створення на території Королівства близькосхідного центру НАТО – аналога оборонного коледжу альянсу в Римі (Італія).

З 2006 р. керівництво Йорданії посилило зовнішньоекономічні зв'язки з Китаєм, яке зводилось, головним чином, до економічної області внаслідок небажання «дразнити» Вашингтон. Намічений рівень товарообміну – 1 млрд. доларів [3, 112]. Азіатський напрямок політики Хашимітського Королівства отримав розвиток під час візитів Абдалли II у 2008–2012 рр. до Японії, Південної Кореї і Індії.

Арабський Схід, як і будь-який інший регіон світу, не може уникнути процесу глобалізації. Оскільки соціально-економічний і політичний розвиток арабських країн досить різноманітний, і процеси їх інтеграції в світову економіку значно відрізняються, то і рівень їх охоплення глобалізаційними процесами є неоднаковим. Рівень життя громадян нафтовидобувних арабських країн (арабські країни Перської затоки, Лівія) значно вищий, ніж у тих арабських країнах, які майже не мають власних енергоресурсів взагалі (Ємен, Йорданія, Ліван, Туніс, Марокко, Мавританія, Джібуті), або мають їх у незначних обсягах (Єгипет, Сирія, Алжир, Судан). Згідно з дослідженнями Швейцарського інституту економіки, проведеними в 2000–2010 рр. серед 22 арабських країн найбільш глобалізованими є ОАЕ, Йорданія, Кувейт і Бахрейн, а найменш – Сирія, Алжир і Туніс [38, 102].

Отже, Йорданія активно залучена у світові справи. Вона підтримує дипломатичні відносини з усіма арабськими країнами [64, 145; 86, 236–237], більшістю країн Азії і Латинської Америки, багатьма африканськими державами і практично всіма промислово розвиненими країнами Заходу, є

членом Ліги Арабських Держав, ООН і її спеціалізованих організацій, Руху неприєднання, Організації ісламська конференція і цілого ряду інших міжнародних, регіональних і ісламських організацій.

На зовнішньополітичному фронті новий монарх проголосив курс на ще більш тісне зближення з США, Японією і великими донорами з Європи. Їхня допомога мала допомогти вивести Йорданію з економічної кризи, в якій вона опинилася. Для виконання поставленого завдання королю необхідно було встановити особисті контакти з лідерами провідних держав, домогтися від них максимальної ступеня довіри до себе і своєї політики.

Агресія НАТО проти Югославії навесні 1999 року була беззастережно підтримана в Аммані. Йорданія відкликала свого посла в Белграді, припинила рейси авіакомпанії «JAT». Королівське подружжя взяла участь в наданні гуманітарної допомоги албанцям Косова.

У квітні 2000 р Йорданія стала членом СОТ. Наступним кроком на економічному порядку денному, яку король бачив як «припинення залежності Йорданії від Близького Сходу і рух в бік Заходу», стала розробка угоди з США про вільну торгівлю. У близькосхідному урегулюванні король Абдалла II постарався знайти «золоту середину» між різними регіональними та міжнародними підходами. Від нього практично не було чути ніяких звинувачень в той чи інший адресу за подію у загостренні арабо-ізраїльських і палестино-ізраїльських відносин.

2.4. Регіональна політика регулювання міграційних потоків

Для Йорданії, що є стабільною у політичному і соціально-економічному відношеннях країною, досить важливим є такий аспект, як проблема міграційних процесів. Географічне положення Йорданії, розташованої на перетині двох головних зон нестабільності і безперервних конфліктів – палестино-ізраїльського і ліванського, перетворило її в основне притулок для біженців і трудових мігрантів, які покидають ці конфліктні зони.

Йорданія відрізняється строкатим етнічним складом: більшість складають араби: йорданці – 45,1%, палестинці – 32,7%, іракці – 14,1%, сірійці – 5,1%, саудівські араби (бедуїни наджді) – 0,9%. В Йорданії проживають також вихідці з Кавказу («черкеси» – 1%), друзи (0,3%), вірмени (0,2%), цигани, азербайджанці, курди і навіть англійці. Населення країни з 1960 р. по початок XXI ст. зросло втричі, головним чином внаслідок міграцій з території Палестини, Сирії, Лівану й Іраку [69, 707].

Слід зауважити, що збільшення числа населення відбувається не лише внаслідок військових конфліктів на сусідніх з Йорданією територіях. В Королівстві з 1985 по 2015 рр. відзначається зростання молоді віком 20–24 роки, що впливає на рівень життя і збільшення безробіття [29, 39-40]. Також внаслідок підтримки Йорданією Іраку погіршились відносини з країнами Перської затоки, внаслідок чого 200 тис. йорданців, що працювали в цих країнах, було вигнано з Саудівської Аравії і ряду монархій Заливу [84, 21–23]. Це лягло тягарем на державний бюджет, викликало збільшення потреб у продуктах харчування. Особливого значення отримала нестача житла – близько 50 тисяч сімей залишились без власного житла. Це відбувалось на фоні зменшення фінансової допомоги країнами Перської затоки і призвело до того, що зовнішній борг Йорданії на кінець 1991 р. склав 8,3 млрд. дол. [2, 17]. Із загальної суми зовнішньої заборгованості близько 5 млрд. дол. (понад 60%) були надані фінансовою групою, відомої під назвою «Паризький клуб», що включає представників урядів США, Франції, Великобританії, Німеччини, Японії та ряду інших промислово розвинених країн, а також їх фінансовими інститутами. Інша частина позик і кредитів була отримана від «Лондонського клубу», що об'єднує комерційні банки-кредитори, а також від різних арабських фондів і з деяких інших джерел [93, 78–83.].

Проблема біженців для Королівства актуалізується двома найважливішими моментами: загроза безпеки і надлишок на ринку праці на шкоду громадянам та неконтрольоване зростанням прошарків населення – маргіналів, з усіма наслідками. До слова сказати, палестинський елемент

(біженці) в структурі йорданського суспільства, за десятиліття свого існування, став одним з найбільш патогенних факторів. Чисельність населення Йорданії на 2001 р. складала 5,04 млн. осіб (у 1979 р. – 2,133 млн. осіб), включаючи 1,6 млн. офіційно зареєстрованих палестинських біженців, більшість з яких має йорданське підданство [2, 11]. У 2007 р. чисельність населення зросла до 5,7 млн. осіб [3, 5].

Зростання відсотка палестинців в структурі йорданського суспільства створює об'єктивну загрозу правлячому дому, оскільки палестинці є носіями іншої культурно-політичної традиції. Таким чином, демографія є певною ланкою, хоч і побічно, але зв'язує пріоритети зовнішньої політики із завданнями внутрішньої стабільності і національної безпеки Йорданії. Йорданія стала єдиною арабською державою, яка надала своє громадянство палестинцям, оскільки вважалося, що це буде сприяти їх абсорбції і ліквідують умови для боротьби за незалежність. Йорданська політика різко відрізнялася від загальноарабської, що відображала своєрідність йорданського підходу до всього комплексу питань палестино-ізраїльського конфлікту. Друга хвиля палестинських біженців стала результатом війни 1967 р. й переходом Західного берега р. Йордан під контроль Ізраїлю. Вирішення долі палестинських біженців у йорданському зовнішньополітичному курсі виступає як самостійна проблема. Зокрема, встановлена диференціація на безпосередньо біженців – ті, що прибули в Йорданію в результаті першої арабо-ізраїльської війни, а також переміщених осіб – ті, що прибули у 1967 р. [14].

Напруга в Перській затоці у 1990–1991 рр. призвела до третьої хвилі біженців-палестинців, що прибули до Йорданії. Характерною ознакою даної групи було те, що більшість з них повернулося до Йорданії як країни першої міграції, яку вони покинули раніше по соціально-економічним причинам. Чисельність такої групи складає 10% від всіх палестинців, що проживають в Йорданії [94, 11–12].

Згідно даних Близькосхідного агентства ООН для допомоги палестинським біженцям і організації робіт (БАПОР) на 31 березня 2005 р. у Йорданії знаходилось більш як 1,78 млн. палестинців (42% від загальної чисельності населення країни). При цьому, згідно Марії Арнеберг, до 36% біженців в країні не зареєстроване БАПОР [94, 14]. За офіційної йорданською статистикою Департаменту по Палестинським справам [21], в країні проживає 41% всіх палестинців і 90% переміщених осіб (тих, хто прибув до Йорданії у 1967 р.), серед яких більш як 80% живе поза таборів (у Йорданії 13 палестинських таборів, серед яких БАПОР опікується лише десятьма). За даними БАПОРП, у 2016 р. в Йорданії знаходилось 2 175 491 палестинських біженців, що жили у 10 таборах. Для них БАПОР (UNRWA) підтримує 171 школу [51].

Крім палестинських біженців, які складають значну частину населення Йорданії, сьогодні туди також прибувають біженці з Сирії (на 2015 р. їх було близько 1 млн. осіб), що не завжди влаштовує корінне населення, на яке спирається король і яке лояльно до нього [102].

Отже, міграції із зон військових конфліктів до Йорданії значно впливають не тільки на економічну складову Королівства, але й породжують незадоволення серед корінних мешканців. Все це породжує внутрішню нестабільність і залежність від фінансової допомоги як арабських, так і позарегіональних держав. Тому якнайшвидше вирішення локальних конфліктів на Близькому Сході – завдання не лише зовнішньої, але й внутрішньої політики.

2.5. Участь у миротворчих операціях

Керівництво Хашимітського Королівства Йорданія надає важливого значення активної участі компонентів національних збройних сил в різних миротворчих місіях під егідою Організації Об'єднаних Націй. Це викликано прагненням Аммана відігравати помітну роль у вирішенні міжнародних конфліктів з метою створення іміджу країни як активного прихильника

встановлення миру і стабільності в різних регіонах земної кулі поза політичних, релігійних, союзницьких і інших переваг. Даний вид діяльності Збройних сил Королівства є одним з пріоритетних в інтересах розвитку і будівництва збройних сил. При цьому власні витрати в даній сфері мінімізовані, тому що основні витрати по утриманню миротворців несе безпосередньо ООН.

Діяльність інституту миротворчих сил в Йорданії почалася зі створення в рамках об'єднаного комітету начальників штабів Збройних сил країни спеціального відділу планування миротворчих операцій за кордоном. Фактична участь першого національного миротворчого контингенту відбулася у 1989 р. в складі миротворчої місії під егідою ООН в Анголі [3, 60–62]. З того часу йорданські миротворці пройшли 24 «гарячі точки», включаючи Югославію (Боснію), Косова, Східний Тимор, Руанду, Гаїті, Сьєрра-Леоне, Кот-Д'Івуар, Афганістан, Ірак, Еритрею, Бурунді, Ліберію, Конго, Грузію, Єгипет, Палестині та інше [3, 62; 55, 190–196].

36 700 військових Збройних сил Королівства пройшли службу у складі миротворчих контингентів. Йорданія займає четверте місце у міжнародному «табелі про ранги» по кількості свого миротворчого контингенту після Пакистану, Індії і Бангладеш, що одночасно виконують місії за кордоном. 4200 військових Йорданії знаходяться у складі 16 місій, у дев'яти з них розгорнуті військово-польові шпиталі для обслуговування місцевого населення (Бурунді і Ліван) [29, 83]. Найбільшою за йорданської участю є на сьогодні місія на Гаїті, що складає 2100 осіб. З 2006 р. миротворці Йорданії виконували спеціальну місію ООН – відновлювали летовище і інфраструктуру міжнародного аеропорту у Бейруті, виведеного з ладу в ході ізраїльських нальотів і ударів.

Для прийняття рішення щодо участі в черговій миротворчій операції в кризовому районі, як правило, направляється «рекогносцирувальна група» у складі 10–12 осіб. Її завданням є за короткий термін (становить 10–14 діб) в'яснити умови і можливості перебування йорданського підрозділу в

зазначеному районі. За результатами роботи зазначених груп Йорданія кілька разів відмовлялася від участі в миротворчих місіях під егідою ООН. У постійному резерві, в готовності до відправки, в складі Збройних сил Королівства знаходиться не менше 3000 особового складу, в т.ч. 2000 на складі сухопутних військ і військ спецпризначення і 1000 військового і цивільного медичного персоналу. Командування військових миротворчих операцій має власний навчальний центр миротворчих операцій (Jordanian Peacekeeping Operations Centre), розташований в містечку Зарка (25 км. східніше Аммана), в якому вже виділені до складу миротворчих місій підрозділи Збройних сил, що проходять підготовку до роботи в конкретному регіоні або країні. Подібний інститут миротворчості є єдиним подібного роду закладом на Близькому Сході. В даному центрі проходять підготовку також підрозділи миротворчих сил ряду арабських і дружніх мусульманських країн. У ньому навчаються військовослужбовці Саудівської Аравії, Кувейту, Оману, Об'єднаних Арабських Еміратів, Пакистану.

Починаючи з 1999 р., з приходом до влади короля Абдалли II, участь Збройних сил Йорданії у миротворчих операціях під егідою ООН значно зросла [44, 28]. З 2003 р. йорданський миротворчий шпиталь почав діяти в Іраку – «Ірак-6», який до 1 січня 2007 року прийняв 500 тис. пацієнтів і провів 1700 хірургічних операцій [3, 67]. З 2006 р. польові шпиталі були розгорнуті у Лівані (шоста зміна персоналу «Ліван-11» і «Ліван-12»), які на 1 березня 2007 р. здійснили 12 тис. хірургічних операцій і прийняли 60 тис. нужденних у медичній допомозі.

Важливим аспектом забезпечення безпеки у військово-політичному відношенні є боротьба з міжнародним тероризмом. Треба відзначити, що загроза тероризму в Йорданії має під собою досить серйозні підстави. У 1951 р в Єрусалимі, в мечеті аль-Акса, був убитий засновник Йорданського Хашимітського Королівства Абдалла I, в 1955 і 1971 рр. були застрелені два прем'єр-міністра [11]. Відносно Абдалли II також були озвучені погрози розправи з боку ліквідованого в Іраку Абу Масааба аз-Заркаві, лідера

осередку «Аль-Каїди» в Іраку, вихідця з одного з кланів Йорданії – аль-Халейля. Також важливим елементом ефективної боротьби з терористичною мережею в Йорданії є активне використання спецслужб, що діють в тісній співпраці з американськими, британськими, арабськими і ізраїльськими розвідками і контррозвідками. За оцінками експертів, йорданські аль-Мухабарат аль-Амма є одними з найбільш високопрофесійних спецслужб регіону.

У своїй тронній промові на четвертій сесії парламенту, що відбулася 28 листопада 2006 р., король Абдалла II відзначив: «... Внутрішні і зовнішні загрози численні і небезпечні ... Ми зможемо їм протистояти шляхом зміцнення нашого внутрішнього фронту, шляхом проведення все більших економічних, соціальних, політичних і законодавчих реформ, підтримуючи високі темпи розвитку, соціального прогресу та модернізації в обстановці безпеки і стабільності – основ розвитку в усіх сферах» [17]. Дані політичні установки роблять Йорданію в очах Заходу надійним і передбачуваним партнером, який розділяє погляд на вирішення ключових проблем сучасності, але якому необхідний дещо більший фінансовий ресурс, ніж той, яким він має у своєму розпорядженні. У зв'язку з цим Королівство отримує на стабільній основі фінансове підживлення як безпосередньо від зацікавлених країн Заходу, так і від їх помірних консервативних сателітів – монархій Перської затоки, що мають схожі політичні системи.

Отже, легітимність влади, добрі стосунки з США, мир з Ізраїлем створюють навколо Йорданії важливий клімат довіри, що необхідно в умовах відтоку капіталу й ресурсів з нестабільних зон регіону. Це створює навколо Йорданії імідж «природного лідера». «Історична роль» Йорданії полягає у тому, що Королівство залишиться «буфером» між Ізраїлем і Палестиною, а у випадку нормалізації арабо-ізраїльських відносин – важливою сполучною ланкою між арабським Близьким Сходом і Ізраїлем, забезпечуючи часткову або повноцінну кооперацію між двома етнічними, культурними, релігійними, економічними і фінансовими полюсами.

Йорданія на сьогоднішній день є винятковою близькосхідною країною що має як внутрішній, так і зовнішній ресурси як для традиційної, так і раціональної легітимізації правлячої еліти, що значно відрізняє її від інших країн регіону. Це підкріплюється й зовнішньополітичними ініціативами короля Абдалли II, де позиція Йорданії по питанням регіональної політики при підкресленому прагматизмі формується в контексті «арабської ініціативи» і може бути розглянута як політика «раціонального панарабізму». Хашимітське Королівство послідовно проводить курс на інтеграцію арабомусульманської і ліберально-демократичної ціннісних систем у вирішенні завдань соціально-політичної модернізації. В умовах близькосхідних реалій подібний експеримент, з одного боку, пов'язаний з високим рівнем ризику, а з іншого – дозволяє говорити про «йорданську модель» як специфічну форму національного розвитку арабських держав на початку XXI ст.

Йорданія активно залучена у світові справи. Вона підтримує дипломатичні відносини з усіма арабськими країнами, більшістю країн Азії і Латинської Америки, багатьма африканськими державами і практично всіма промислово розвиненими країнами Заходу, є членом Ліги Арабських Держав, ООН і її спеціалізованих організацій, Руху неприєднання, Організації ісламська конференція і цілого ряду інших міжнародних, регіональних і ісламських організацій.

Для Йорданії, що є стабільною у політичному і соціально-економічному відношеннях країною, досить важливим є такий аспект, як проблема міграційних процесів. Міграції із зон військових конфліктів до Йорданії значно впливають не тільки на економічну складову Королівства, але й породжують незадоволення серед корінних мешканців. Все це призводить до внутрішньої нестабільності і залежності від фінансової допомоги як арабських, так і позарегіональних держав. Тому якнайшвидше вирішення локальних конфліктів на Близькому Сході – завдання не лише зовнішньої, але й внутрішньої політики. Для покращення свого міжнародного іміджу керівництво Хашимітського Королівства Йорданія

надає важливого значення активної участі компонентів національних збройних сил в різних миротворчих місіях під егідою Організації Об'єднаних Націй.

РОЗДІЛ 3

ВІДНОСИНИ З РЕГІОНАЛЬНИМИ КРАЇНАМИ

3.1. Участь Йорданії у вирішенні ізраїльсько-палестинського конфлікту. «Угода століття»

Йорданія стала другою після Єгипту арабською країною, яка підписала 26 жовтня 1994 р. мирний договір з Ізраїлем. Після закінчення 25-річного терміну договір повинен бути автоматично продовжений на 25 років, якщо жодна зі сторін не висловиться проти цього. Згідно з умовами договору Ізраїль повинен поставляти до Йорданії 50 млн. куб. води на рік. Договір передбачав особливу роль Йорданії щодо святих місць ісламу в Єрусалимі. Він також передбачав вільне відвідування Ізраїлю йорданцями, а Йорданії ізраїльтянами. Між двома країнами встановлювалися торговельні, транспортні та промислові зв'язки [7, 111–115]. Якщо у 1996 р. обсяг торгівлі між Йорданією та Ізраїлем становив 13 млн. дол., то вже у 2003 р. він зріс до 130 млн. дол. [67, 163]. Велику роль у розвитку економіки відіграє угода про створення двома країнами в Йорданії особливих економічних зон, які користуються підтримкою з боку уряду США, який надає особливий статус для експорту товарів в США [67, 161-171].

Підписання угоди 1994 р. стало важливою віхою на шляху до загального і справедливого миру на Близькому Сході. З підписанням мирного договору з Ізраїлем Йорданія остаточно затвердила свою роль одного з лідерів близькосхідного договірного процесу. Королівство відмовилось від плану «Абдаллаха-Хусейна» – «йорданського варіанту» входження Палестини до складу Йорданії на правах федерації або конфедерації [15, 14; 99, 112; 28,79]. Тривалий період Йорданія претендувала на статус представника палестинського народу, виражаючи його інтереси на міжнародній арені навіть після створення Організації Визволення Палестини (ОВП) у 1964 р. і її міжнародного визнання. Така позиція була обумовлена

особистими національними інтересами Йорданії і підтримувалася США, які до підписання угоди «Осло-І» (1993) виступали за створення йордансько-палестинської федерації – так звана «мирна ініціатива Рейгана» [105]. В той же час, дискусії щодо повернення до «йорданського варіанту» активізувалися у 2010–2013 рр. [51]. Прихильниками «йорданського варіанту» є деякі члени партії «Лікуд», про це обережно говорив і сам Б. Нетаньяху. Цю ідею підтримували і ізраїльські ліві партії, прихильником конфедерації був Ш. Перес. Головною і по суті єдиною перешкодою на шляху реалізації «йорданського варіанту» є позиція палестинців, які не визнають ніяких інших сценаріїв, окрім створення палестинської держави на території Західного берега р. Йордан, сектора Газа і Східного Єрусалиму. Протягом 1994–1999 рр. між Палестиною, Ізраїлем і Йорданією продовжувались контакти по головним питанням перехідного періоду [87, 252–279]. Було розроблено документ «Тимчасова угода по Західному берегу і сектору Гази», – «Осло-2» [27, 12–14.]. В подальшому вбивство 4 листопада 1995 р. І. Рабіна призупинило мирний процес. 23 жовтня 1998 р. між Я. Арафатом і Б. Нетаньяху був підписаний «Меморандум Уай-Рівер» по Західному берегу [73, 82].

Незважаючи на те, що встановлення дипломатичних відносин між двома країнами сприяло розвитку йорданської економіки, науки і культури, багато жителів Йорданії, особливо палестинці, негативно ставилися до добросусідських відносин з Ізраїлем. Відносини між двома країнами погіршилися за правління короля Абдалли II, після початку 28 вересня 2000 р. інтифади «ал-Акса» [60, 78–95; 27, 12–24.]. Посол Йорданії був відкликаний з Ізраїлю. Після низки заяв А. Шарона про підтримку Ізраїлем плану «Дорожня карта» і про односторонній вихід з Гази відносини між двома країнами покращилися, і 20 лютого 2005 р. до Ізраїлю прибув посол Йорданії [69, 708].

В період інтифади 2000–2004 рр. у Палестинській Національній Автономії (ПНА) йшла боротьба між двома силами – ХАМАС і ФАТХ (Рух за національне звільнення Палестини). Шанс на зміцнення своїх позицій і просування до влади в ПНА ХАМАС отримало після смерті 11 листопада 2004 р. голови ОВП і ФАТХ, президента ПНА Я. Арафата [12]. У січні 2005 р. новим главою автономії був обраний соратник Арафата Махмуд Аббас. У 2006 р. на виборах в Палестинській автономії перемогу отримав ХАМАС («Харакат аль-мукавама аль-ісламія» – Ісламський рух спротиву). Лідери ХАМАС висунули після 2006 р. ряд нових пропозицій, що стосуються відносин з Ізраїлем. Вони свідчили про пом'якшення анти ізраїльської позиції і про готовність ісламістів в обмін на тривале перемир'я з Ізраїлем створити палестинську державу в межах 1967 р. (на Західному березі річки Йордан, в секторі Газа і зі столицею в Східному Єрусалимі). Однак, боротьба між ХАМАС і ФАТХ призвели до зіткнення силових структур між обома організаціями, що поставило автономію на грань громадянської війни [28, 77–82.]. Збройне захоплення влади ХАМАС у секторі Газа у червні 2007 р. призвів до розпаду автономії і створення на території Палестини двох урядів – кабінету Ханії в секторі Газа і визнаної міжнародним співтовариством адміністрації М. Аббаса на Західному березі. Квазідержава ХАМАС перетворилась на постійну загрозу Ізраїлю, який протягом 2008–2014 рр. здійснив проти ХАМАС декілька операцій – «Литий свинець», «Хмарний стовп», «Непохитна скеля» [25, 138–141; 45, 274–295].

Розпад автономії підштовхнув всі зацікавлені сторони до поновлення переговорів. Йорданія постійно вимоги Ізраїлю припинити обстріли території Палестини [56]. В свою чергу Дж. Буш в липні 2007 р. заявив, що США не можуть стояти осторонь, коли в Палестині йде боротьба між поміркованими силами і ісламськими радикалами, як у Лівані, Іраку і Афганістані [106]. Тим самим Дж. Буш помилково поставив на одну дошку ХАМАС, «Хізбалу», «Аль-Каїду» і «Талібан».

До вересня 2018 р. король Абдалла II чітко фіксував своє відношення до ідеї йордансько-палестинської автономії, підкреслюючи, що поки несвоєчасно говорити про це. Відмовившись від конфронтації з Ізраїлем, Йорданія перестала бути учасницею конфлікту, отримала можливість більш ефективно діяти в інтересах всієї «арабської нації». Договір став вектором розвитку мирного процесу і сприяв нормалізації арабо-ізраїльських відносин в цілому.

Одним з центральних питань в умовах конфронтації було питання майбутнього статусу Єрусалиму. У липні 2002 р. була опублікована громадянська ініціатива організації «Національний заклик» стосовно Єрусалиму: «Єрусалим стане відкритим містом, столицею обох держав. Свобода віросповідання і відправлення культу і доступ до святих місць будуть гарантовані всім. Арабський квартал Єрусалиму буде перебувати під суверенітетом Палестинської держави, єврейські квартали – під суверенітетом Ізраїлю. Жодній з сторін не буде надано суверенітет над святими місцями. Палестинська держава буде визнання «хранителем» святих місць ісламу – в інтересах мусульман. Держава Ізраїль буде «хранителем» Стіни плачу – в інтересах єврейського народу. Стосовно святих місць християнства – за ними збережеться «статус-кво». Археологічні розкопки на території святих місць будуть проводитися лише при взаємній згоді сторін» [7, 111; 68, 60–77]. В умовах інтифади у червні 2005 р. Ізраїль почав будівництво «муру безпеки», що став частиною плану створення «Великого Єрусалиму». В результаті Східний Єрусалим (4% території Західного берегу р. Йордан) опинився відрізанним від палестинської частини. План «одностороннього розмежування з палестинцями відрізав арабів від ісламських святинь [68, 75–76].

У 2009–2010 рр. Б. Обама виступив з низкою заяв, що свідчать про намір вирішити близькосхідну дилему. Він дотримувався політичної формули «дві держави для двох народів» [48. 10–15], яка зберігає

державність Ізраїлю і проголошує державу Палестина (західний берег р. Йордан, сектор Газа, східна частина Єрусалима).

19 травня 2011 р. Обама зробив зовнішньополітичну промову, в якій він закликав міжнародну спільноту визнати Ізраїль в кордонах 1967 р. В цій же промові він наголосив, що Ізраїль та Палестина самі повинні сісти за стіл переговорів та обговорити майбутні кордони та врахувати зміни, які відбулись протягом останніх 44 років. Кінцевою метою були дві держави для двох людей: Ізраїль як єврейська держава та батьківщина для єврейського народу та держава Палестина як батьківщина для палестинського народу [98]. Попри тиск на Ізраїль, останній не полишив Східний Єрусалим.

У 2012 р. вперше після десяти з років напружених відносин (коли ХАМАС намагався саботувати монархію) відбулася зустріч Х. Машаля з королем Йорданії, підсумком якої стала заява: Палестина – для палестинців, Йорданія – для йорданців. Теоретично це означало, що Машаль не втручатиметься у внутрішні справи Йорданії [43, 55].

У 2013 році виникла суперечка між Ізраїлем і Йорданією щодо майбутнього Храмової гори. У 2011–2012 рр. між ними велися інтенсивні переговори про реконструкцію Західної стіни Храмової гори. Секретар кабінету міністрів Цві Хаузер вів переговори з метою укласти угоду з йорданськими владою, але Йорданія перервала їх, стверджуючи, що Ізраїль порушив угоду. У зв'язку з припиненням переговорів Йорданія за підтримки інших арабських держав запропонувала ЮНЕСКО проект резолюції, що засуджує Ізраїль за те, що той дозволив євреям молитися біля Храмової гори. Посол Ізраїлю в ЮНЕСКО Німрод Баркан, провівши ряд консультацій з експертами європейських країн, стверджував, що немає ніяких підстав для претензій Йорданії. Все це сприяло погіршенню відносин між двома країнами [43, 58]. Проте у 2013 р. глава ОВП і король Йорданії підписали угоду по Східному Єрусалимі. Був розроблений новий документ щодо захисту мечеті аль-Акса і всіх мусульманських і християнських святих місць в Єрусалимі. У світлі подій на Близькому Сході Ліга арабських держав

схвалила пропозицію Катару відкрити фонд на 1 млрд. дол. для арабського сектора Східного Єрусалиму.

Новий етап у близькосхідному врегулюванні і ставленню до нього Йорданії настає з ініціатив президента США Д. Трампа. Зокрема, 7 грудня 2017 р. він визнав Єрусалим столицею Ізраїлю, що негативно було сприйнято як Йорданією, так і всім арабським світом. Було заявлено, що Д. Трамп «вбив миротворчий близькосхідний процес» [74]. У 2018 р. США вирішили повернутися до плану «Абдалли-Хусейна» – «йорданського варіанту» входження Падестини до складу Йорданії на правах федерації або конфедерації. В нових умовах його стали називати «Угодою століття», а на думку Йорданії, його поновлення не обійшлося без участі Ізраїлю. Ми наголошували вже, що Йорданія відмовилася від претензій на статус єдиної арабської держави на території підмандатної Палестини, а після підписання йордансько-ізраїльської мирної угоди 1994 р. за короля Хусейна Бен Талала зайняла більш віддалену позицію однієї з арабських держав, що має протиріччя з Ізраїлем. Це «дистанціювання» дозволило Йорданії вже за короля Абдалли II віддавати пріоритет національним інтересам країни (проект курсу «Йорданія понад усе»), незалежно від конкретних форм майбутнього палестинського державного утворення і часових рамок виникнення. Таке намагання Йорданії «убезпечити» себе від участі створення палестинської держави пояснюється тим, що палестинці відіграють важливу роль в країні, впливаючи на її демографічну і соціально-економічну складову.

25 червня 2018 р. король Абдалла II і президент США Д. Трамп зустрілися в Білому домі. Король прибув на зустріч на хвилі масових протестів всередині Королівства, пов'язаних з незадоволенням населення економічними реформами. Обурення населення викликала податкова реформа, а також зростання цін на паливо і електроенергію. І це була не перша хвиля протестів за останній час. Керівництво Йорданії опинилося у критичній ситуації: з одного боку країні потрібні жорсткі економічні

реформи, щоб на вимогу МВФ до 2021 р. скоротити державний борг з 96% від ВВП до 77%, з іншого – реформи не сприймає населення. На внутрішньо економічні проблеми накладається й можливість прибуття до Королівства нової хвилі біженців з Сирії. За словами Абдалли II, економіка Йорданії опинилась у критичному стані внаслідок зростання цін на нафту, припинення поставок єгипетського газу і закриття кордонів з Сирією і Іраком. В країні знаходиться 1,3 млн. сирійських біженців, а фінансова допомога зовні на їх утримання скоротилася [32].

Але найбільш вибухонебезпечним є новий план Вашингтону по урегулюванню палестино-ізраїльської проблеми, робота над яким, на вказівку радника президента Джерада Кушнера, майже завершена. Всі деталі цього плану не відомі, але Дж. Кушнер в інтерв'ю палестинській газеті «Аль-Кудс» пообіцяв економічні блага тим народам регіону, які підтримають цей план. Мова йде не лише про йорданців, але й про єгиптян, палестинців і ізраїльтян [32].

Зауважимо, що король Йорданії, як охоронець святих місць Єрусалиму, у грудні 2017 р. виступив проти рішення США визнати це місто столицею Ізраїлю і перенести туди своє посольство. Він не зможе прийняти пропозицію США по урегулюванню палестино-ізраїльського конфлікту, якщо Східний Єрусалим не буде названий в якості палестинської столиці. Ще одна проблема короля – палестинські біженці: на 2018 р. з 9,8 млн. мешканців Йорданії – близько 2 млн. палестинці. Йорданці також вимагають більш жорсткого покарання «держави-агресора» (Ізраїля) і більш жорсткої відповіді на перенос американського посольства до Єрусалима [32].

Однак, король Абдалла II обмежений фінансовими можливостями впливати на ситуацію, не дивлячись на те, що ще у лютому 2019 р. Йорданія і США підписали меморандум, за яким Вашингтон протягом наступних п'яти років надасть допомоги йорданцям на 6 млрд. дол. В свою чергу Д. Трамп пригрозив відмовити у допомозі тим країнам, які не підтримають його план [32].

Абдалла II незадоволений переносом американського посольства з Тель-Авіва до Єрусалиму. Те, що поведінка президента США «заціпила» монарха, ілюструє його скарга на Трампа голові Міністерства іноземних справ Франції Жан-Іву Ле Дріану 2 серпня 2018 р. Король відзначив, що порадив американському президенту затвердити свою «Угоду століття» з Європейським Союзом і арабськими країнами й не поспішати зі своїм мирним планом. Трамп, за словами короля, на це заявив: «Якщо моєму уряду не вдасться це зробити, то вже ніхто це не зробить» [41].

Отже, Йорданія, як і раніше, виступає за вирішення арабо-ізраїльського конфлікту шляхом створення двох держав – ізраїльського і палестинського і продовжує наполягати на тому. Вона занепокоєна планами Ізраїлю по «односторонньому вирішенню» проблеми Палестини – анексії Західного берегу р. Йордан, яка може бути у прем'єр-міністра Б. Нетаньяху. Вона не хоче бачити, як Д. Трамп розпочинає мирний план або «Угоду століття», яка зруйнує існуючий статус-кво в регіоні. Це відбувається на фоні пропозиції ізраїльських політиків передати єрусалимські святині мусульман під юрисдикцію Саудидів, відібравши їх у Хашимітів. Якщо Йорданія втратить статус охоронця єрусалимських святинь, вона втратить і важливий для неї статус у мусульманському світі [51].

Старший радник президента США – Дж. Кушнер, а також спецпредставник на міжнародних переговорах Дж. Грінблатт озвучили план по урегулюванню арабо-ізраїльського конфлікту й лідеру Палестини М. Аббасу. Палестинський лідер поки не дав офіційного ставлення до ідеї Кушнера/Грінблатта, очікуючи заяв Абдалли II і Б. Нетаньяху. Вхідження автономії до конфедерації, на думку М. Аббаса, призведе до визнання незалежності Палестині і створить проблеми Ізраїлю [41]. В інтерв'ю кореспонденту газети «El Pais» Хуану Карлосу Санс він відзначив, що в умовах тиску США і скорочення американської фінансової допомоги Дж. Кушнер і Дж. Грінблатт пропонували йому вступити у конфедерацію з Йорданією. М. Аббас пояснив, що підтримує варіант урегулювання

близькосхідної проблеми через політичний союз Палестини та Йорданії, однак за умов, якщо до конфедерації буде включений Ізраїль. М. Аббас відзначив, що чотири рази зустрічався з Д. Трампом і пропонував йому створення палестинської демілітаризованої держави, яку б захищали сили НАТО. У підсумку він погодився на створення «тристоронньої конфедерації з Йорданією і Ізраїлем» в якості альтернативи. Д. Трамп, в свою чергу запевнив, що його мирний план мирної угоди включає гарантії безпеки Ізраїлю і таке рішення проблеми палестинських біженців, яке «не вилитося б у знищення Ізраїлю» [77].

3.2. Йордансько-іракські зв'язки

Йорданія має давні родинні і економічні зв'язки з Іраком. Так, наприкінці Другої світової війни сформувалося два протиборчих табори. Один з них складала королівські сім'ї Хашимітів – Трансйорданії і Іраку. У інший табір увійшли Єгипет, Саудівська Аравія, Сирія і Ліван [43, 48]. Політичне зближення між Йорданією і Іраком відбулося 14 лютого 1958 р. зі створення Арабської федерації, яка, щоправда, проіснувала лише до липня того ж року, коли відбувся крах монархії у Іраку. Другим економічним зближенням двох країн став 1989 р. 16 лютого 1989 р. була створена Арабська рада співробітництва (АРС), куди, окрім Йорданії і Іраку, увійшли Єгипет і Йеменська Арабська Республіка. Король Йорданії Хусейн Бен Талал прийняв в ньому активну участь, розраховуючи на економічний потенціал альянсу [26, 117].

У квітні 1989 р. на півдні Йорданії відбулися масові виступи у зв'язку з погіршенням економічної ситуації. Амман звернувся до АРС с проханням надати фінансову допомогу. 28–30 травня 1990 р. в Багдаді відбулася надзвичайна зустріч голів арабських держав, де король Хусейн поставив питання надання Йорданії швидкої економічної допомоги. Ірак висловив намір розпочати погашення боргу Йорданії, який на кінець 1989 р. склав 600 млн. дол. 1 липня 1990 р. Багдад прийняв рішення надати Амману

фінансову допомогу в розмірі 50 млн. дол., додаткові суми були обіцяні у 1991 р., однак реалізації цих планів завадило вторгнення Іраку в Кувейт 2 серпня 1990 р.

Король Хусейн потрапив у складну ситуацію: йорданці, незадоволені скороченням фінансової допомоги з боку країн Перської затоки, фактично консолідувалися з Іраком. Йордан в рамках Ліги арабських держав намагався проводити наступну політику: незалежність, суверенітет і територіальна цілісність Кувейту; Ірак повинен вивести свої війська за загальновизнаний державний кордон і розпочати переговори. Однак, інтерналізація конфлікту і підключення до нього США і союзників по НАТО змінили підхід Аммана. Він виступив проти анти іракської військової операції, налаштувавши проти себе як США, так і арабські країни. Йорданію записали до союзників Іраку, а американський флот ввів блокаду порту м. Акаба. Нафтові монархії Перської затоки вислали 350 тис. громадян Йорданії, а деякі західні ЗМІ оголосили короля Хусейна «надбанням історії».

Нафтові монархії Персидської затоки вислали близько 350 тис. Громадян Йорданії, багато з яких пропрацювали в цих країнах протягом декількох десятиліть і внесли істотний внесок в їх розвиток. Кувейт і Саудівська Аравія відкликали з Аммана послів. В окремих західних ЗМІ короля Хусейна оголосили «надбанням історії». Ці обставини призвели до нищівного удару по економіці Королівства [26, 303–304]. Ірак до війни поставляв до Йорданії 80% необхідної країні нафти за низькими цінами, а після 1991 р. доводилось шукати нових імпортерів. Крім того, через територію Йорданії хлинув потік біженців з країн Перської затоки. За п'ять тижнів після початку іракського вторгнення до Кувейту, в Йорданію переїхало близько 470 тис. іноземців. Скоротилась торгівля з Іраком, куди йшло 23% йорданського експорту, значно знизився транзит товарів до Іраку через блокаду порту Акаба. Крім того, арабські країни Перської затоки тимчасово припинили ввозити йорданські товари на знак протесту проти

підтримки Йорданією Іраку. За різними оцінками, внаслідок конфлікту 1990–1991 рр. Йорданія втратила 5–8 млрд. дол.

Внаслідок кризисної ситуації Йорданія підписала з МВФ договір на позику у розмірі 150 млн. дол., в країні протягом 1992–1998 рр. повинно відбутися реформування економіки.

У 1998 р. Амман виступив проти військового рішення щодо Іраку і припинення інспекцій президентських палаців. Йорданія намагалась розблокувати ситуацію дипломатичним шляхом в умовах, коли головним політичним і економічним партнером Королівства стали США. Крім того, силове рішення проти Іраку призвело до колосальних втрат йорданських експортерів в Ірак. Намагаючись не нашкодити відносинам як з США, так і з Іраком, Йорданія запропонувала посередницькі функції по діалогу. Саддам Хусейн позитивно віднісся до цього, але адміністрація Б. Клінтона дала зрозуміти, що не зацікавлена в такому варіанті [26, 306].

Кінець 1997 – 1998 рр. відзначаються поживленням йордансько-іракських торгово-економічних відносин. Йорданія приймала активну участь у реалізації резолюції 986 Ради Безпеки ООН за формулою «нафта в обмін на продукти харчування». Якщо у 1997 р. Йорданія поставила до Іраку товарів на суму 90 млн. дол., то у 1998 р. цей показник зріс до 255 млн. дол. [2, 22–23]. В липні 1998 р. до Багдаду, після 1,5 років дипломатичного представництва на рівні тимчасового повіреного, прибув новий посол Йорданії. У листопаді 1998 р., на 31-й Міжнародній багдадській ярмарки, йорданський павільйон був самим значним, а у грудні 1998 – січні 1999 р. в Іраку проходила Виставка йорданських товарів.

Після зміни короля в Йорданії, у перший рік свого правління Абдалла II критикував Ірак за порушення прав людини, небажання співпрацювати з міжнародним співтовариством. У листопаді 1999 р. королівська родина прийняла делегацію кувейтського Національного товариства за повернення військовополонених, які, на думку кувейтців, знаходились в іракських в'язницях з 1991 р. [2, 23].

Лише з 2000 р. між країнами відзначилося потепління у відносинах. Амману, як і раніше, була виділена квота у 4,8 млн. тонн нафти і нафтопродуктів, половина з яких поставлялася безкоштовно, решта – за пільговим тарифом. В якості жесту доброї волі у бік Багдаду всі сприйняли призначення у червні 2000 р. на посаду прем'єр-міністра Йорданії Алі Абу Рагеба, відомого своїми панарабськими поглядами і приналежністю до «іракського» лобі (його дружина – рідна сестра Хальдуна Абу Хасана, відомого іракського бізнесмена).

У липні 2000 р. в Аммані на самому вищому рівні був прийнятий віцепрезидент Іраку Т. Я. Рамадан. У листопаді того ж року прем'єр-міністр А.Абу Рагеб здійснив візит до Багдаду, що стало першим приїздом арабського керівника такого рівня до Іраку з весни 1991 р. У жовтні 2000 р., виступаючи на саміті ЛАД, король Абдалла II заявив, що Йорданія не може більше миритися з міжнародними санкціями проти Іраку. У відповідь іракці підвищили нафтову квоту до 5 млн. тонн, підписали двосторонній торговий протокол на 450 млн. дол., дозволивши Йорданії поставляти в його рамках товари до третіх країн. У 2001 р. загальний об'єм гуманітарної допомоги в рамках програми ООН для Іраку склав 952 млн. дол. (друге місце серед арабських країн після Єгипту).

Амман негативно відреагував у 2002 р. на погрози США застосувати силу проти Іраку, хоча при цьому вимагав від Багдаду погодитись на визнання нової резолюції РБ ООН (1441 від 8 листопада 2002 р.) і відновити максимально повне і конструктивне співробітництво у питанні з забороненим іракським озброєнням [26, 138–140].

Важливим фактором еволюції засад зовнішньої політики Йорданії стала іракська криза 2003 р., що привела до змін в структурі регіональної безпеки Королівства в умовах нового балансу сил. Хоча Йорданія виступила проти планів США щодо проведення військової операції в Іраку, але вимушена була скоритися. Крім того, на йорданській території було розміщено американський обмежений військовий контингент у 500 осіб і

батарею ракет «Петріот». 21 березня 2003 р. по всій Йорданії прокотилася хвиля протестів проти військової операції США і її союзників в Іраку. Однак, після закінчення військової кампанії йорданці стали більше цікавитися своєю участю у відбудові Іраку. У питаннях врегулювання навколо Іраку Амман виходить з необхідності просування політичного процесу, що веде до відновлення суверенітету Іраку, і зафіксованого в резолюції № 1546 Ради Безпеки ООН. У королівстві висловлюють серйозні побоювання з приводу можливої маргіналізації сунітів в Іраку, а також ймовірності дезінтеграції іракської держави [47, 64]. Так, 9 листопада 2005 р. було підірвано 3 амманських готелі. Загинуло близько 60 осіб. Відповідальність за вибух взяла на себе «Аль-Каїда» з Іраку. У зв'язку з вибухом король перервав свій візит до Казахстану. Підсумком теракту стало зниження рівня підтримки йорданцями радикальних ісламістів, які діяли за кордоном.

Отже бачимо, що іракський напрямок йорданської зовнішньої політики є одним з найактуальніших, але вимагає особливої обережності і вивірності. Наявність спільного кордону з нестабільним і небезпечним Іраком безумовно представляє чимало проблем і загроз для національної безпеки Йорданії, що вимагає адекватних заходів по «латання дірки» в стратегічному оточенні. Позиція керівництва повинна розвиватися, з одного боку, в фарватері загальноарабської позиції, що оперує цілком конкретними формулюваннями, нерідко здатними завдати шкоди інтересам королівства, а з іншого – розділяти з Заходом спільне бачення проблеми Іраку в контексті плану «Великий Близький Схід» [33]. Йорданія виступає проти порушення територіальної цілісності Іраку і широко підтримує роль ООН у врегулюванні ситуації. У лютому 2007 р., на зустрічі з держсекретарем США К. Райс король Абдалла II підкреслив важливість досягнення на сучасному етапі національного згоди, що, з його точки зору, знизить втручання сил ззовні у внутрішні справи Іраку, буде сприяти зниженню напруги і стане на заваді розколу іракського суспільства.

Результатом цілеспрямованих зусиль йорданського керівництва стало підписання в серпні. 2006 р. двосторонньої угоди, відповідно до якого Багдад взяв на себе зобов'язання щодо відновлення поставок сирової нафти за преференційним цінами. На першому етапі іракці планували транспортувати автоцистернами 10 тис. бар. сирової нафти в день, що складає 10% від загальних потреб Йорданії. Згодом сторони сподівалися довести обсяги поставок до 30 тис. б/д зі знижкою до 22 дол. З кожного бареля від світової ціни на день поставки. Дана угода так і не була реалізована, головним чином, через неможливість транспортування нафти по території Іраку, де практично кожна колона піддавалася атакам терористів. Незважаючи на це, йорданська сторона вже двічі – в серпні 2007 і в серпні 2008 рр. – ініціювала продовження угоду про постачання іракської нафти, відповідно. Проте сторонам поки так і не вдалося забезпечити прийнятний рівень безпеки транспортування і почати регулярні поставки. Між Амманом і Багдадом ведуться консультації щодо виходу на підписання угоди про вільну торгівлю. Останнє засідання вищого спільного комітету з цього питання відбулося в квітні. 2008 р. в рамках візиту в Амман іракської делегації [33, 87].

Перспективи розвитку двосторонніх торгово-економічних зв'язків є ключовим пунктом в ході різних контактів керівників двох країн. Напрямки співпраці в інвестиційній, виробничій та фінансовій сферах обговорювалися в ході візиту до Амману в травні 2008 р. віце-президента Іраку Т. Хашемі. За підсумками переговорів в йорданській столиці в червні 2008 р. іракського прем'єра Н. Аль-Малікі підписаний протокол про створення йордансько-іракської ділової ради для надання нового імпульсу двосторонній торгово-економічній співпраці, в тому числі в сфері приватної бізнесу. Передбачається, що ця рада у взаємодії зі спеціальним комітетом з представників міністерств фінансів двох країн прискорить вирішення питання по іракських боргах йорданським приватним компаніям (за поставки товарів в період режиму санкції), розмір яких складає 1,3 млрд. дол. Але у

зв'язку з нестабільною ситуацією і закриттям кордонів між країнами ці плани не були реалізовані.

3.3. Зближення з арабськими монархіями Перської затоки

У відносинах Хашимітського Королівства Йорданія з арабськими монархіями Перської затоки протягом кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. спостерігались періоди підйому і спаду. Протягом 1970–1980-х рр. спостерігалось стійке зростання, що супроводжувалось припливом капіталу до Королівства, масштабним експортом йорданської робочої сили в країни РСАДПЗ (Ради співробітництва арабських держав Перської затоки, що діє з 1981 р.) і значними надходженнями валютних коштів до Йорданії у вигляді грошових переказів йорданських робочих (головне джерело валюти для Королівства).

Погіршення відносин відбулося після 1990 р., коли Йорданія встала на бік Іраку у війні з Кувейтом. Всі контакти було заморожено, більшість йорданських робочих (головним чином палестинців йорданського походження) вимушені були повернутися до Королівства. Лише з Кувейту виїхало 350 тис. осіб. Це призвело до значного скорочення валютних надходжень до Йорданії, безробіття і «перегріву» сфери послуг [2, 26].

Лише з приходом до влади у 1999 р. короля Абдалли II йордано–заливні відносини почали знов покращуватися. Високоповажна кувейтська делегація на чолі з наслідним принцом прийняла участь в церемонії похорон короля Хусейна у лютому 1999 р., а вже в березні того ж року були поновлені двосторонні дипломатичні відносини. Потужним стимулом у розвитку йордансько-кувейтських став «історично нормалізований» візит короля Абдалли II до Ель-Кувейта влітку 1999 р.

Розвиток зв'язків з монархіями Перської затоки, перш за все у торгово-економічній і фінансово-інвестиційних сферах, віднесено нинішнім йорданським керівництвом до розряду національних пріоритетів. Фінансово-кредитні інститути РСАДПЗ – Арабський фонд соціально-економічного

розвитку (АФСЕР), Ісламський банк розвитку, Фонд Абу-Дабі виступають одними з основних кредиторів Королівства, фінансуючи на пільговій основі цілий ряд проектів розвитку у країні. Заборгованість Йорданії найбільшому з них – АФСЕР на кінець 2001 р. склала 480 млн. дол. (плюс до цього відкриті кредитні лінії ще на 360 млн. дол.) [2, 27]. Відновлюються позиції Йорданії на ринку робочої сили країн Затоки, що регламентуються відповідними двосторонніми угодами. Як підсумок – стійке зростання валютних переказів йорданських «гастарбайтерів». Переважна частина від загальної суми переказів йорданських робочих за кордоном в 2 млрд. дол. у 2001 р. припадає саме на «йорданських заливників». Урядом Королівства розроблена і реалізується комплексна програма просування своєї робочої сили до Затоки, регулярні «маркетингові» вояжі з цією метою здійснюють йорданські профільні міністри та представники профспілок. Результат цієї роботи – зростання зацікавленість приватних і державних структур держав РСАДПЗ у залученні додаткового числа йорданських працівників інженерно-технічної ланки (в країнах Затоки працює 10 тис. йорданських ІТП, з них 6 тис. – у Саудівській Аравії), а також лікарів. Помітно посилюється і інтерес заливних навчальних закладів (зокрема, кувейтських) до йорданського викладацького складу за такими спеціальностями як арабська та англійська мови, фізика, хімія, комп'ютерна грамота.

Після подій 11 вересня 2001 р. і вимушеного повернення додому зі США і ряду європейських країн значної кількості студентів з країн Затоки Йорданія в ініціативному порядку виступила з пропозицією прийняти їх на пільгових умовах до своїх вузів (одних тільки кувейтян в йорданських університетах налічується 600). Сторони на регулярній основі обмінюються делегаціями підприємців, зондуючи можливості для співпраці, спільних інвестицій. Йорданці використовують такі контакти для стимулювання припливу заливних капіталів в економіку Королівства, рекламуючи пільговий інвестиційний клімат в країні, переваги податкового законодавства, перш за все в особливій економічній зоні – порту Акаба. У

2001 р. обсяг тільки саудівських інвестицій до економіки Йорданії (Королівство Саудівська Аравія – найбільший інвестор для країни серед країн Перської затоки) досяг 240 млн. дол., а число спільних йордансько-саудівських проектів 33 [22, 27].

Капітал монархій Перської затоки активно представлений у «стовпах» йорданської економіки – фосфатній і поташній кампаніях, а також цілому ряд банків («Араб Банк», Банк житлового будівництва, Йордансько-кувейтський банк), страхових фірмах (Арабська компанія зі страхування). Заливні інвестори проявляють інтерес до участі в реалізації великих економічних проектів у Йорданії, в тому числі у галузі туризму, водних ресурсів, енергетики. З багатьма країнами у Йорданії існують спільні ради підприємців, остання з яких XXVI РСАДПЗ була створена у лютому 2002 р. з Бахрейном за підсумками візиту делегації Асоціації йорданських підприємців у Манама [2, 28].

Країни Затоки входять до числа провідних торгових партнерів Йорданії, щорічний товарообіг Королівства з ними досягає 500 млн. дол. Половина від цієї суми припадає на Саудівську Аравію, причому експорт Йорданії в цю країну становить 7% від загального обсягу її експортних поставок (130 млн. дол.), А імпорт з Саудівської Аравії досягає 3,2% від всього йорданського імпорту (150 млн. дол.). Королівство Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати і Кувейт входять до п'ятірки найбільш комерційних контрагентів Хашимітського Королівства в арабському світі (Саудівська Аравія і Емірати займають відповідно друге і третє місця після Іраку). Монархії Перської затоки одні з основних покупців йорданської сільськогосподарської продукції, тільки кувейтський ринок споживає 18–20% йорданських овочів і фруктів, що йдуть на експорт. Інші товари йорданського експорту до Перської затоки – цемент, добрива, одягу, ліки. З країн Затоки Йорданія завозить метал, скло, папір, продовольчі товари, побутову хімію.

Між Йорданією та державами Затоки існують активні зв'язки в сфері туризму, «заливники» вже давно освоїли туристичний ринок Королівства, головним чином його рекреаційний і лікувальний сегменти (80% туристів з Затоки – саудіди). Бахрейн наприкінці 2001 р. включив Йорданію до переліку основних країн, затверджених його Міністерством охорони здоров'я для закордонного лікування бахрейнських підданих. Тенденція «арабізації» (в основному за рахунок країн Затоки) йорданського туристичного ринку отримала особливо явний характер після початку у вересні 2000 р. палестинської інтифади і подій «чорного вівторка» у США, які спричинили різке скорочення числа західних туристів до Королівства. Багато в чому завдяки «заливникам» йорданцям вдалося «врятувати» туристичний сезон 2001 р. (вони склали 60% від загального числа всіх туристів, що відвідали Йорданію у 2001 р.).

З вступом на престол короля Абдалли II помітно активізувався двосторонній політичний діалог з країнами Перської затоки. Молодий йорданський монарх особисто об'їздив регіональні столиці, налагодивши контакти з лідерами держав РСАДПЗ (особливо теплі стосунки зав'язалися з королем Бахрейн Хамді Бен Ісою аль-Халіфою). З початку 2001 р. Абдалла II чотири рази побував у Саудівській Аравії, по два рази в Кувейті, ОАЕ і Бахреїні, один раз в Маскаті. Його особисті емісари (наслідний принц Хамза, принци Фейсал і Газі, прем'єр А. Рагеб, міністри закордонних, внутрішніх справ) – часті гості в Затоці. На регулярній основі в Аммані приймають і високопоставлених візитерів з протилежного боку. Тільки за 2001 р. тут побували міністр оборони Саудівської Аравії і ОАЕ принц Султан Бен Абдельазіз і шейх М. Бен Рашид аль-Мактум, неодноразово приїжджали саудівський міністр іноземних справ принц С. аль-Фейсал, держміністр із закордонних справ Оману Ю. Бен Аляві [2, 28].

Особливого значення йорданці надають підтримці тісної координації з регіональної проблематики з Саудівською Аравією. Ось Амман–Каїр–Ер-Ріяд розглядається як ключовий елемент в рамках зусиль по близькосхідному

врегулюванню і підтримці регіональної стабільності. Амман самим позитивним чином сприйняв висунуту у лютому 2002 р. наслідним принцом Королівства Саудівська Аравія Абдаллою (з 1 серпня 2005 р. став королем) мирну ініціативу [61, 55]. Вона увійшла в історію як «Арабська мирна ініціатива» – колективне визнання арабами Ізраїлю в обмін на повне звільнення нею всіх окупованих у 1967 р. територій. Саудівські пропозиції перегукувалися з озвученою в кінці 2001 р. самим королем Абдаллою II ідеєю так званої двокомпонентної угоди арабів з Ізраїлем. На XXVII РСАДПЗ платформі просування саудівського мирного плану політична взаємодія сторін ще більше зміцнилась, особливо напередодні загальноарабського саміту ЛАД в Бейруті у березні 2002 р. На саміті, як голова, виступив з промовою Абдалла II [61], приписуючи в подальшому собі план «Арабської ініціативи».

Незважаючи на розбіжності сторін в оцінках режиму Саддама Хусейна і в цілому ситуації навколо Іраку, це не вплинуло негативно на загальну канву йордансько-заливних відносин. У позиціях сторін з цієї проблематики спостерігається все більше точок дотику, зокрема стосовно неприпустимість військового сценарію щодо Іраку і необхідності врегулювання всіх невирішених питань на шляхах політичного діалогу через імплементацію відповідних резолюцій РБ ООН і зняття блокади з Іраку [62, 55]. Незважаючи на всі зусилля, що вживалися в координації з генеральним секретарем ЛАД А. Мусою, королю Абдаллі II, який отримав на загальноарабській саміті в Аммані в березні 2001 р. мандат на врегулювання «ситуації між Іраком і Кувейтом», так і не вдалося до зустрічі в верхах в Бейруті зблизити позиції сторін. Йорданські неурядові активісти висловлювали готовність розпочати діалог по цій темі за іракцями щодо налагодження прямих контактів між іракськими та кувейтськими парламентаріями, однак ці дії не отримали розвитку. Офіційний Амман не бажав «дратувати» Багдад.

Між Амманом і Ер-Ріядом налагоджена тісна співпраця в сфері безпеки, боротьби з тероризмом і поширенням релігійного екстремізму.

Сторони на регулярній основі обмінюються інформацією, візитами експертів [35, 13–27]. Ця тенденція зміцнилася після подій 11 вересня 2001 р. в США. Між Йорданією та країнами Затоки підтримуються стійкі контакти по військовій лінії, в сфері військового будівництва, обміну досвідом, а також з питань участі в спільних навчаннях, зокрема у багатосторонньому форматі – «Брайт Стар». Основний акцент зроблений на широку військово-технічну та енергетичну взаємодію в контексті прозахідної орієнтації сторін [54, 76].

Ситуація в регіоні Близького Сходу різко змінилася з початком Арабської весни. Після падіння правлячих режимів в Тунісі й Єгипті 2011 р. і протестний виступів, що охопили арабські країни, РСАДЗ активізували свою політику в регіоні Близького Сход [54, 81]. «Арабські революції» змінили баланс в регіоні, посиливши позиції Саудівської Аравії, яка підтвердила стабільність своєї політичної системи і свою регіональну роль лідера РСАДПЗ, спираючись на релігійний авторитет, а також на фінансовий і політичний вплив. Для посилення своїх регіональних позицій РСАДПЗ до складу організації прийняли інші арабські монархії – Марокко і Йорданію. Показово, що Йорданія і Марокко були запрошені до складу цієї організації після початку в 2011 р., на хвилі падіння арабських режимів, відомої як «Арабська весна», підкреслюючи її трансформацію з регіонального об'єднання в «клуб арабських монархій». Причина в тому, що обидві ці «класово близькі» до держав РСАДПЗ сунітські (що особливо важливо на тлі протистояння Саудівської Аравії і її сусідів по арабському півострову з шиїтським Іраном) країни не мають до Затоки відношення територіально, але володіють добре підготовленими арміями. Фактор, що є значно важливішим ніж географія [34, 78].

Стратегічне партнерство між всіма монархічними державами арабського регіону було задекларовано на саміті РСАДПЗ в Ер-Ріяді у грудні 2011 р. Воно реалізується через посередництво діяльності Спільної міністерської комісії, яка регулярно проводить свої зустрічі. На них було прийнято план спільних дій у політичній, економічній і судовій сферах на

2013–2018 рр. [62, 56]. Генеральний секретар РСАДЗ Абдель Латіф аз-Зіяні підкреслював, що Спільна комісія здійснює «координацію дій по рішенню міжнародних і регіональних проблем» [22].

Отже, розвиток відносин з арабським монархіями є невід'ємною складовою йорданської зовнішньої політики, важливим фактором зміцнення позицій Йорданії на регіональній арені і сприяння соціально-економічним перетворенням в Королівстві. З об'єктивних геополітичних міркувань пріоритетний вектор йорданської дипломатії на арабському напрямку – палестинсько-іракський, проте в певних колах місцевого істеблішменту періодично розглядається ідея про доцільність формування в майбутньому свого роду політико-економічного альянсу між Йорданією і країнами РСАДПЗ.

3.4. Йордансько-сирійські відносини

За часів короля Хуссейна ібн Талала відносини між Хашимітським Королівством Йорданія і Сирійською Арабською Республікою були напруженими. Президент Сирії Хафіз Асад підтримував дружні стосунки з Радянським Союзом, а у йорданського короля завжди була прозахідна позиція. Незадоволення Дамаску викликала солідарність Йорданії з Іраком в ході війни 1990–1991 рр. В свою чергу, Амман був невдоволений сирійсько-іранським зближенням. Значне погіршення сирійсько-йорданських відносин відбулося після підписання у 1994 р. Йордансько-ізраїльського мирного договору, в якому Дамаск побачив зраду як всього арабського світу, так і себе, оскільки вважав неможливим для Йорданського Королівства підписувати будь-які угоди з Ізраїлем до вирішення сирійсько-ізраїльських протиріч [2, 22].

Погіршення відносин проявилось на фоні йордансько-турецького зближення, в період загострення сирійсько-турецьких відносин. Йорданія зі свого боку має стратегічний інтерес у встановленні дружніх відносин з Туреччиною, які, крім багатьох соціально-економічних аспектів, дозволяють

створити реальну протизагрозу зростаючому іранському впливу в регіоні в світлі ослаблення іракського режиму. Сирійці негативно поставилися до можливості створення турецько-йордансько-ізраїльського військового союзу, розглядаючи його як загрозу своїй безпеці та регіону в цілому [52, 100]. У піковий момент сирійсько-турецького конфлікту в жовтні 1998 р. міністр оборони Сирії М. Тласс назвав Йорданію одним з учасників антисирійської змови, звинуватив йорданське керівництво в «юдизації» свого народу, а також у пасивній і зрадницькій позиції в ході війни 1973 р. Королівство в свою чергу наголосило на звільненні з сирійських в'язниць 400 йорданських громадян. Звинувачував Амман Сирію і у втручанні у внутрішні справи Королівства, сприянні деяким опозиційним палестинським організаціям у веденні антийорданської агітації зі своєї території, спробах поставити Йорданію на місце «молодшого брата» подібно Лівану.

Прихід до влади короля Абдалли II дав можливість двом країнам розпочати процес нормалізації двосторонніх відносин. Першою ознакою пом'якшення позиції Дамаска стала заборона опозиційних палестинським організаціям, що базуються в Сирії, на будь-які анти йорданські виступи та пропаганду. Примітним фактом став несподіваний візит сина Х.Асада Башара до Амману і його зустріч з королем Абдаллою II, що відбулися за три доби до візиту Б. Нетаньяху до Йорданії [2, 23]. Черговим етапом у зміцненні йордансько-сирійських відносин став візит короля Абдалли II 21–22 квітня 1999 р. в Дамаск. Здійснення візиту у підкреслено дружній по обидва боки атмосфері підтвердило прагнення лідерів двох країн поставити крапку в накопичених розбіжностях. У червні 1999 р. відновила свою роботу Вища двостороння комісія з економічної співпраці, планувалося створення спільних проектів, здатних забезпечити залучення інвестицій. Сирія зобов'язалася сприяти у вирішенні водної проблеми в умовах посухи; також було передбачено поживлення проекту з будівництва дамби «аль-Вахда» на р. Ярмук.

Прихід до влади в Сирії у червні 2000 р. молодого президента Башара аль-Асада дозволив королю Абдаллі II вивести йордансько-сирійські відносини на новий рівень. Молоді лідери обмінялися державними візитами, був активізований товарообмін. У березні 2001 р. Сирія повернула свого посла до Амману, де з 1994 р. дипломатичне представництво очолював повірений у справах. Зрушив з місця проект будівництва спільної дамби «аль-Вахда» на р. Ярмук. У серпні 2002 р. семи компаніям була представлена тендерна документація Міністерства водних ресурсів і іригації Йорданії [2, 24–25].

Однак, королю Абдаллі II в ході численних контактів з Дамаском так і не вдалося перетягнути молодого сирійського лідера в стан арабських реформаторів-лібералів і скорегувати його позицію по близькосхідному урегулюванні. Цьому активно перешкоджають консервативні внутрішні сили в САР в особі «старої гвардії», менталітет якої скутий ідеологічними догмами часів арабо-ізраїльських війн. Після повідомлень на початку березня 2002 р. про те, що Дамаск і Бейрут мають намір відкинути саудівський мирний план, відмовляючись при будь-яких умовах визнати Ізраїль, король Абдалла II в екстреному порядку зв'язався по телефону з Б. Асадом, прозондував можливість діалогу з лідером САР на цю тему. Через два дні йорданський монарх направив зі своїм посланням в сирійську столицю політичних «важковаговиків» королівства – прем'єра А. Рагеба і міністра закордонних справ М. Муашшера, яким в ході бесіди з президентом Б. аль-Асадом вдалося переконати Дамаск прийняти пропозиції наслідного принца Саудівської Аравії як базу для врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту. Політичний діалог між двома столицями був підкріплений блиц-візитом короля Абдалли II од Дамаску 12 березня 2002 р. В ході візиту йорданський монарх «звірив годинник» з Б. Асадом, обговоривши з ним деталі саудівської мирної ініціативи.

Певний елемент напруженості був внесений в двосторонні відносини після того, як у Дамаску в квітні 2002 р. почалися демонстрації протесту

проти «зачисток» ізраїльської армії в палестинських містах. Фактично ці протести переросли у антийорданські і антиєгипетські. Мітингуючі збиралися біля посольств Йорданського Королівства і Єгипту в сирійській столиці, виголошували заклики розірвати всі зв'язки з Тель-Авівом. Дійшло навіть до закидання камінням дипломатичного представництва Йорданії і публічного спалювання йорданських прапорів.

Ситуація в Сирії почала змінюватися у 2009 р. Катар запропонував Сирії будівництво трубопроводу від свого Північного родовища, що межує з Іраном (Південний Парс) через Саудівську Аравію, Йорданію і Сирію до Туреччини для постачання енергоносіїв до ЄС. Однак у 2010 р. Дамаск обрав конкуруючий проект Іран – Ірак – Сирія, відомий як «Ісламський трубопровід». Зближення з Іраном, її політика в Лівані і підтримка «Хізбали» призвели до того, що США включили її до «вісі зла» [69, 741]. В подальшому події «Арабської весни» призвели до громадянської війни в Сирії.

Приблизно за місяць до початку заворушень у Facebook з'явилася група «Сирійська революція-2011», яка закликала до «Дня гніву» в Сирії проти президента країни [69, 742]. Треба зазначити, що певною мірою сам сирійський режим сприяв формуванню на своїй території радикальних ісламістських течій, які дали про себе знати надалі. Багато років він надавав прихисток різного роду екстремістським і терористичним організаціям – палестинському угрупованню «Ісламський джихад», ХАМАС, ліванській організації «Хезболла», «Робітничій партії Курдистану». В обмін на це ісламісти не турбували місцеву владу, діючи за межами Сирії, у тому числі проти американських військ в Іраку, антисирійських політиків у Лівані, брали участь в атаках проти Ізраїлю [69, 745]. У березні 2011 р. у місті Дераа (Дераа – бідний сунітський регіон, розташований на кордоні з Йорданією та Ізраїлем) кілька молодих людей написали на стінах будинків графіті політичного змісту. 15 осіб кинули до в'язниці, де жорстоко побили. 15 березня містяни, підбурені батьками, піднялися на масові протести. 25 березня, після п'ятничної молитви на вулиці вийшли тисячі

протестувальників. По них було відкрито вогонь. В країні розпочалася громадянська війна.

24 лютого 2012 р. в Тунісі на міжнародній конференції «Друзі Сирії» було створено антиасадівську коаліцію, до якої увійшли понад 60 держав і міжнародних організацій. Головним її учасником стала Йорданія. Країни-учасниці відкрито перейшли на бік опозиції, визнавши її «законним представником сирійського народу». Керована США «Група друзів Сирії» мала продемонструвати єдність міжнародного співтовариства, готового діяти самостійно і не в рамках ООН, де здійснювати тиск на режим Б. Асада заважають Москва і Пекін із своїм правом вето. Ані Росія, ані Китай своїх представників на форум не відрядили [69, 752]. У міжнародну коаліцію проти «ІД» входять також Бельгія, Канада, Франція, Австралія, Нова Зеландія, Ліга арабських держав, Ірак, Єгипет та інші країни. Пролонгація збройної боротьби в його країні дестабілізує обстановку в усьому регіоні, сусідні країни – Ірак, Ліван, Ізраїль, Туреччину, Йорданію – непокоїть поширення конфлікту за межі Сирії.

Йорданію непокоїли події в Сирії, особливо коли у серпні 2013 р. ЗМІ повідомили про застосування хімічної зброї – заріну – в околицях Дамаску. Жертвами атаки стали до 1300 (деякі джерела повідомляли про дві тисячі жертв) мирних городян. До місця подій виїздили експерти ООН, але достеменно довести, хто саме – влада чи опозиція – використали хімічну зброю, не вдалося. Американський президент Барак Обама заявив, що сирійська влада перетнула «червону лінію». Аналітики поставили під сумнів роль режиму, адже такий вчинок веде до шаленої критики. Восени 2013 р. до Сирії прибули фахівці ООН із заборони хімічної зброї, які розпочали її вивезення, нейтралізацію і ліквідацію. Проте хімічна зброя застосовувалася у 2014, 2015 та 2017 рр., хоча сирійська влада заперечувала свою причетність. [69, 747–748]. Ситуація ще більше ускладнилася, коли з кінця червня 2014 р. на території Сирії почали активні дії терористи Ісламської держави. «ІД»

захватила схід країни, а місто Ракка було оголошено столицею нового халіфату.

Країна перетворилася на руїну. Занепала економіка, зруйнована інфраструктура. У лютому 2016 р. було повідомлено, що від початку громадянської війни загинуло 470 тис. осіб (біля 20% серед них – діти), про поранених відомостей немає. Люди намагаються врятувати власні життя і життя своїх близьких. Понад 6 млн. мешканців країни стали внутрішньо переміщеними особами. У березні 2017 р., за даними ООН, кількість біженців з Сирії перевищила 5 млн. осіб (це приблизно третина населення до війни). Туреччина прийняла більше 3,5 млн. біженців, більше мільйона сирійців прихистив Ліван, понад 650 тис. – Йорданія [69, 756].

Отже, відносини Йорданії з Сирією на сьогоднішній день вкрай напруженні. Громадянська війна призвела до значного числа біженців, що знайшли притулок в Йорданії. Королівство закрило кордони з цією країною. Це значно погіршило соціально-економічне становище Королівства. Одним із завдань йорданського уряду є забезпечення безпеки кордону з Сирією, щоб уникнути проникнення терористів на йорданську територію.

3.5. «Водне питання» у міжарабському діалозі

На Близькому Сході, окрім протистоянь «класичного типу», почали виникати конфлікти «нового покоління». До них відносяться, зокрема, суперечки навколо використання водних ресурсів. Перед арабськими країнами, значна частина території яких вкрита пустелею, дана проблема стоїть особливо гостро. Якщо у 2000 р. на Близькому Сході і Північній Африці 45 млн. осіб мало обмежений доступ до водних ресурсів, то, за прогнозами, до 2025 р. цей показник зросте до 63 млн. осіб [40, 5]. В арабських країнах для сільського господарства великого значення мають берегові рівнини, які інтенсивно освоєні і заселені [78, 18–19]. Інтенсивне і нераціональне використання води призведе до того, що к 2050 р. водозабезпеченість Лівану буде складати 1002 м³ в рік на одну людину, Сирії

– 622, Омана – 227, Бахрейну – 99, Йорданії – 72, Саудівської Аравії – 50, Катару – 28, ОАЕ – 14, Кувейту – 3 м³ в рік на одну людину. При цьому, у категорії «надзвичайно низьке водозабезпечення» вважається менш ніж 1000 м³ в рік [40, 42].

Йордан – самий важливий річковий басейн в Палестині. На своєму шляху він утворює три озера: Хуле (Семахонітське), Генісаретське і Мертве море – і має довжину 252 км. Йордан виходить з Каф-Аутара (в горах Гермона на висоті 2860 м) і впадає у Мертве море, що не має стоку в океан. Долина Йордану по кількості мінеральних і гарячих джерел є самою багатою долиною у світі. Головна притока Йордану – річка Ярмук. Із 60-ти кілометрового русла ріки 8 км знаходиться всередині Сирії і близько 46 км проходить по йордансько-ізраїльському кордону.

Особливу роль відіграє проблема розподілення водних ресурсів р. Йордан. Верхній Йордан отримує воду з трьох джерел: Дана, Хасбані і Баніаса. Їх злиття на території Ізраїлю утворює р. Йордан, яка потім тече через Північний Ізраїль і впадає у Тіверіадське озеро. Це єдине природне водосховище, яке знаходилося в межах Ізраїлю до 1967 р. Незважаючи, що всі три джерела знадяться поруч, вони належать різним країнам: Хасбані – Лівану, Дан – Ізраїлю (у визнаних кордонах). Баяніс, що розташований на Голанських висотах, раніше належав Сирії, а тапер знаходиться під контролем Ізраїлю. З річного стоку р. Йордан у 1,3 млрд. м³ 98% відсотків забирають Ізраїль, Сирія і Йорданія. Більша частина води повертається назад, але лише третина її очищується. Воду з неочищеного Йордану вживає до 350 тис. палестинців, йорданців і ізраїльтян. Якщо не налагодити очищення стічних вод, легендарна річка може зникнути у майбутньому.

Цей шокуючий висновок екологічної організації Friends of the Earth, Middle East (FoEME) було надруковано 2008 р. в Аманні. На думку вчених, внаслідок відводу води було втрачено близько 50% флори і фауни в районі річки. Для того, щоб повернути Йордан до життя, необхідно близько 400 млн. м³ води на рік, вважає директор йорданського представництва

FoEME Мунке Мехьяр. В доповіді екологів відзначається, що Ізраїль, Сирія та Йорданія повинні негайно почати перекачувати воду до Йордану [40, 44]. При цьому, Ізраїль, як найбільш розвинена країна, повинен повертати в річку пропорційно більший відсоток води. Екологи відзначають, що більш ефективні витрати водних ресурсів допоможуть Ізраїлю зберегти 517 млн. м³ води на рік, а Йорданія – 305 млн. м³ води на рік, а частину зекономленої води направляти до р. Йордан. Порятунком Йордану може таким чином врятувати й Мертве море, рівень води в якому понижується на 0,5 м на рік.

У десяти кілометрах на південь від Тіверіадського озера в Йордан вливається річка Ярмук – один з найважливіших приток Йордану. Незважаючи на те, що Ярмук менше за протяжністю, конфлікт інтересів навколо цієї ріки не менш гострий, ніж навколо Йордану. Ярмук бере свій початок в Сирії і вздовж перших 40 км формує сирійсько-йорданський кордон (частина якого проходить по південних схилах Голанських висот), а решта 12 км – формує йордансько-ізраїльський кордон (частина якого припадає на Західний берег, що знаходиться під контролем Ізраїлю). Басейн р. Ярмук становить, за різними оцінками, 7242–7643 км², з яких 80% знаходиться в Сирії і 20% – в Йорданії.

Сучасну гідро-політичну карту регіону формує ізраїльська водна політика, спрямована на збільшення кількості підконтрольних Ізраїлю водних ресурсів. Після подій «чорного вересня» 1970 р., коли з Йорданії були вигнані загони Палестинського руху опору, а Сирія активно підтримала радикальні палестинські угруповання, йордансько-сирійські відносини різко погіршилися. Переговори про спільне будівництво греблі на р. Ярмук почалися тільки в 1976 р. Ізраїль зайняв різко негативну позицію по відношенню до цього проекту, в результаті чого США, які взяли на себе основну частину фінансування, зажадали, щоб були враховані інтереси всіх держав в регіоні.

У 1987 р., з ініціативи Йорданії була підписана йордансько-сирійська угода, що визначила умови спільної експлуатації води р. Ярмук, реалізація

якого знову була припинена в 1990 р.: Світовий банк офіційно повідомив Йорданію, що для продовження фінансування будівництва необхідно врегулювати проблему розділу води з Ізраїлем. Фактичний зрив даного проекту вкрай негативно позначився на йорданській економіці, яка відчула гострий брак води буквально у всіх галузях [92, 58–77.].

З підписанням у 1994 р. йордансько-ізраїльського мирного договору ситуація докорінно змінилася: Йорданія частково зняла проблему боротьби за воду ярмукського басейну. Збільшення водних ресурсів було одним з важливих результатів договору (Мирний договір між Ізраїлем і Йорданією включав в себе п'ять доповнень, два з яких присвячувалися воді і проблемам навколишнього середовища) [40, 44; 7, 114.].

Договір вирішив ряд життєво важливих питань двосторонніх (і регіональних) відносин, включаючи питання про використання обмежених водних ресурсів, який увійшов в блок «Безпека», що включив і ряд інших питань (боротьба з тероризмом і ін.). До укладення договору Йорданія отримувала від 90 до 120 млн. м³ / рік з р. Ярмук і не мала права доступу до користування водами річки Йордан. Згідно з угодою Йорданія отримала 215 млн м³ / рік з обсягу води, раніше використовуваного Ізраїлем, а також згоду на утилізацію тієї частини води, що не використовувалася жодною зі сторін і вважалася безповоротно сплюндрованою.

Однак, після йордансько-ізраїльського договору погіршилися відносини з Сирією, яка підкреслила, що проблема розділу води між двома країнами розглядається перш за все в політичній, а не в економічній площині. Після підписання в 1994–1997 рр. двосторонніх йордансько-ізраїльських домовленостей Ізраїль зобов'язався поставляти Йорданії певний обсяг води з Тіверіадського озера – величезного природного прісного водосховища, що містить більше 4 млрд. м³.

Вода самого Йордану в даний час вже мало придатна для використання. На виході Йордану з озера ізраїльтяни вивели в річку ряд солоних джерел, щоб мінімізувати їх вплив на воду в самому Тіверіадському

озері. Крім того, Нижній Йордан сильно забруднений стоками ізраїльських промислових і сільськогосподарських підприємств. Однак незабаром стало ясно, що постачання Йорданії води відповідно до домовленостей в у повному обсязі залежить від багатосторонніх угод між Ізраїлем, Йорданією, Сирією та Палестинської національної автономією (ПНА).

Розпочаті в 1997 р. йордансько-сирійські переговори про відновлення угоди 1987 р. були припинені через позицію Ізраїлю, який заявив, що будівництво греблі суперечить йордансько-ізраїльському мирному договору. У цьому ж році були досягнуті домовленості про додаткові 50 млн. м³ води для Йорданії: Ізраїль погодився поставляти 25 млн. м³ відразу і решту 25 млн м³ – через три роки, коли буде створена інфраструктура утримання і зберігання зимових паводкових вод. Створювати її було намічено спільними зусиллями із залученням іноземного капіталу.

У середині 1998 р. якість води, що надходить з Тіверіадського озера, стала викликати у Йорданії великі нарікання. Ізраїльтяни зробили спробу ревізії мирних угод, заявивши на початку 1999 р., що було мало опадів і що це не дає Тель-Авіву можливості дотриматися зобов'язання перед Йорданією у сфері водопостачання. Йорданія наполягала на абсолютному виконанні Ізраїлем всіх своїх зобов'язань. Проте, не дивлячись на існуючі гострі кути, Йорданія і Ізраїль продовжують шукати способи збільшення своїх водних запасів.

У вересні 2002 р. країни досягли угоди за програмою відновлення рівня води в Мертвому морі. В рамках Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (проходив у вересні 2002 р.) сторони вирішили приступити до будівництва трубопроводу для перекидання води з Червоного моря в Мертве з метою запобігання його висихання. Однак йордансько-ізраїльська ініціатива зустріла негативну реакцію у арабських країн, які були фінансовими спонсорами проекту. Після початку Інтифади в 2000 р. жорсткі дії ізраїльських військ на території ПНА спонсори вирішили заморозити великі проекти з Тель-Авівом. Зокрема, Єгипет попередив Амман, що введе

проти Йорданії санкції, якщо вона підпише з Тель-Авівом проект угоди про будівництво цього каналу [40, 46].

Таким чином, перспектива регіонального співробітництва арабських країн за участю Йорданії, Ізраїлю і Сирії у справі вирішення проблеми справедливого розподілу і збільшення водних ресурсів р. Йордан поставлена в залежність від врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту.

РОЗДІЛ 4

ПОЗАРЕГІОНАЛЬНІ ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ КОРОЛІВСТВА ЙОРДАНІЯ

4.1. Йордансько-американський напрямок

Сполучені Штати Америки розглядаються як основний стратегічний партнер Йорданії і, відповідно, виступають за широку участь США у вирішенні регіональних проблем. Історія відносин Йорданії з США сягає січня 1952 р., коли за короля Талала ібн Абдалли було підписано угоду про допомогу згідно 4-го пункту «програми Трумена».

У 1996 р. Йорданії першій серед арабських країн було надано статус «основного не натовського союзника» США, а з 1997 р. США розпочали фінансову допомогу Королівству. На кінець 1998 р. Йорданія отримала 225 млн. дол., серед яких 75 млн. дол. передбачалося виділити на військові програми. Королівство заручилося зобов'язанням США про надання протягом 1999–2002 рр. додатково 200 млн. дол. На програми, пов'язані з регіональною безпекою, а також 100 млн. дол. у якості економічної допомоги [2, 6]. Лише в 1999 р. було отримало 341 млн. дол., з яких 200 млн. – на економіку, а 141 млн. дол. – на військові потреби.

До 2003 р. щорічна американська допомога Йорданії становила в середньому близько 150 млн. дол. на економічні потреби і 75 млн. дол. – на військові цілі. Однак у зв'язку з війною в Іраку і посиленням боротьби з тероризмом в регіоні розміри допомоги Хашимітському Королівству стали зростати. У 2006 р. економічна допомога США склала 247,5 млн. дол., а військова – 207,9 млн. дол. [69, 55].

В подальшому ця допомога постійно зростала. США потрібен був стабільний економічно партнер на Близькому Сході, який би підтримував політику Вашингтону. Економічна допомога реалізується у вигляді поставок продовольства і прямих трансфертів. Значні суми надаються на вирішення питань забезпечення Йорданії прісною водою. Військова допомога йде

головним чином на модернізацію раніше поставленої техніки. Так, в останні роки були модернізовані винищувачі F-16, ракети «повітря–повітря», РЛС, вертольоти прикордонної служби. На підготовку йорданських військових кадрів по лінії IMET американці щорічно виділяють близько 3 млн. дол. Істотними є розміри щорічних грантів, що надаються Йорданії з боку США (не менше 500 млн. дол.), що зумовлює політичні причини вибору керівництвом країни переможців тендерів при реалізації великих проектів.

З самого першого дня свого правління король Абдалла II наполягає на більш активній участі США у близькосхідному врегулюванні і більшого залучення в регіональні справи в цілому. Зі свого боку Йорданія проводить курс на всебічне зміцнення зв'язків з США. У жовтні 2000 р. у Вашингтоні була підписана йордансько-американська угода про вільну торгівлю, яка у вересні 2001 р. набула в США вид закону [26, 138–140]. Йорданія стала четвертою у світі країною, після Канади, Мексики і Ізраїлю, що має привілегіровані економічні стосунки з США.

Абдалла II одним з перших закордонних лідерів відвідав США після трагічних подій 11 вересня 2001 р. Прибувши 28 вересня в Вашингтон, йорданський монарх оголосив про «повну і беззастережну підтримку» США в боротьбі з міжнародним тероризмом [97]. Події, що відбулися 11 вересня 2001 р., відкрили нову главу в політиці США на Близькому і Середньому Сході. У той час, коли американські дипломати і військові готували свою відповідь всьому терористичному світі, А. Шарон очікував, що події 11 вересня ще більше зблизять американців і ізраїльтян в боротьбі зі спільними ворогами. США ж в першу чергу націлилися на зміцнення зв'язків зі своїми арабськими союзниками, бажаючи створити міжнародну антитерористичну коаліцію за участю арабських держав. Ще до подій 11 вересня, арабські держави постали активними учасниками в близькосхідному врегулюванні. Глава Єгипту Хосні Мубарак і король Йорданії Абдалла II, пізніше і король Саудівської Аравії Абдалла ібн Абдель Азіз аль Сауд пропонували свої плани з припинення насильства між ізраїльтянами і палестинцями. Арабські

держави хотіли продемонструвати міжнародній спільноті свою зацікавленість у відновленні мирного процесу, тому що політична активність в цьому напрямку зміцнювала їх позиції в регіоні. Разом з тим, вони поклали великі надії на активне втручання Дж. Буша-молодшого до врегулювання конфлікту.

Першим кроком Адміністрації США в сприянні демократичній трансформації в регіоні була запропонована державним секретарем К. Пауелом 12 грудня 2002 р. «Ініціатива близькосхідного партнерства» (Middle East Partnership Initiative, MEPI). Основне завдання даної ініціативи полягала в реалізації проектів з підтримки освіти, приватного сектора виробництва, зміцненню громадянського суспільства і забезпечення верховенства права в державах Близького Сходу. Функціональна структура проекту включає в себе чотири головні напрями:

- в економічній сфері проект спрямований на підвищення рівня зайнятості населення, розвиток приватного сектора, малого і середнього підприємництва та інше;

- в політичній сфері американці декларують необхідність розвитку і зміцнення демократичних традицій і громадянського суспільства, встановлення верховенства права, створення відповідальних і ефективних державних інститутів, підвищення ролі вільної преси та інших ЗМІ;

- в проекті освітній напрямок пов'язано із забезпеченням доступу до початкової та середньої освіти, особливо для дівчаток і жінок, впровадженням нових систем навчання і комп'ютеризації даного процесу;

- захист прав жінок виділена в окремий блок, який повинен інтегрувати жіноча стать в політичне і соціальне життя «сучасного суспільства» [52, 99].

В кінці квітня 2003 року була опублікована «Дорожня карта» («Road map for peace») по вирішенню палестино-ізраїльського конфлікту. Цей план був узятий за основу діяльності «близькосхідного квартету», членами якого стали США, Росія, ЄС і ООН. «Дорожня карта» була прив'язана до американських військових кампаній в близькосхідному регіоні. «Дорожня

карта» не була мирним договором, а була документом, що створює рамки майбутніх угод. Підсумком три етапного плану повинно було стати створення незалежної палестинської держави за умови проведення демократичних реформ на її території. Також мова йшла про відмову палестинців від насильства по відношенню до ізраїльтян і про відхід Ізраїлю з окупованих територій, що мало на увазі припинення будівництва нових єврейських поселень. Арабські держави повинні були припинити будь-яку підтримку груп, пов'язаних з насильством і терором. Передбачалася економічна і будь-яка інша допомога для політичної трансформації ПНА. У самому документі, крім палестино-ізраїльського врегулювання, йшлося і про нормалізацію відносин Ізраїлю з Ліваном та Сирією. На третьому етапі сторони (Ізраїль – ПНА, Ізраїль – Сирія, Ізраїль – Ліван) повинні були прийти до миру [16; 7].

Відносини Аммана з Вашингтоном вийшли на якісно новий рівень внаслідок участі Йорданії в глобальній антитерористичній кампанії та реалізації плану «Великий Близький Схід». Виступаючи 6 листопада 2003 р. в Вашингтоні, президент США Дж. Буш заявив, що встановлення демократії на Близькому Сході буде основним пріоритетом зовнішньої політики США на найближчі десятиліття, «поява вільного Іраку в самому серці Близького Сходу стане переломним моментом в процесі глобальної демократичної трансформації» [3. 62]. Адміністрація Дж. Буша висунула план створення нового геополітичного простору «Великий Близький Схід», суть якого полягає в демократизації і модернізації простору від Марокко до Пакистану, включаючи територію від Казахстану до острова Маврикій в Індійському океані.

Саме з ініціативи Йорданії був здійснений ряд спроб просунути ідеї «Дорожньої карти». У Йорданії був організований саміт за участю ізраїльської, палестинської, американської і йорданської сторони, але він носив лише формальний характер. Деякі аналітики вказують на те, що Саміт в Акаба продемонстрував, що палестинське і ізраїльське керівництво можуть

сісти за стіл переговорів. Наступна спроба вирішити конфлікт відбувалась за ініціативи ізраїльтян та палестинців. Вони представили 50-ти сторінковий документ, який отримав назву Женевські угоди (жовтень 2005 року). План ґрунтувався на представлених ініціативах 1990-х – початку 2000-х років (Мадридська конференція, угоди Осло, меморандум Уай Рівер, меморандум Шарм-ель Шейха, переговори в Кемп-Девіді), а також параметри Клінтона, переговори в Табі і план короля Абдалли. Несподівана перемога ХАМАС на виборах 2006 року поставила американську адміністрацію в глухий кут: проведені демократичним шляхом вибори відповідали американському плану демократизації регіону, але партія, яка виграла була в списку терористичних організацій, яким Буш-молодший оголосив глобальну війну [98.].

Тим часом особливе несприйняття в усіх верствах арабських країн викликав запропонований американцями план «Великий Близький Схід», спрямований на комплексне реконструювання усього регіону. Оскільки окрім глибоко укоріненої недовіри арабів до будь-яких пропозицій Вашингтона головною претензією до плану стало ігнорування головної проблеми, без вирішення якої неможливі жодні партнерські відносини чи навіть діалог арабо-ісламського світу із Заходом – врегулювання палестинсько-ізраїльського конфлікту. Без розв'язання цієї проблеми всі спроби США будь-яким чином вплинути на процеси в арабському світі викликають і надалі викликатимуть у арабів лише жорсткіше протистояння і неприйняття, а також страх втратити свою національну, культурну ідентичність та суверенітет.

Разом з тим президент США у своєму виступі перед аудиторією Національного фонду за демократію 6 листопада 2003 р. публічно заперечував намір насаджувати демократію ззовні, нагадуючи, що потреба в демократії повинна виникнути всередині держав. Захід тільки повинен буде надати відповідну підтримку, будуючи партнерські відносини з країнами-реципієнтами на рівних засадах. «Модернізація не ототожнюється з вестернизацией, -зазначив президент США Дж. Буш. Представницькі уряду

Близького Сходу будуть відображенням власної культури країн регіону. Вони не будуть і не зможуть бути схожими на нас».

Реалізація цих ініціатив здійснюється із залученням Сполученими Штатами Америки зацікавлених сторін в державах Близького Сходу (приватних структур, недержавних організацій). За кожним напрямком діяльності здійснювалося кілька проектів, що фінансуються з федерального бюджету. У фіскальному 2003 р. фінансування програм становило 100 млн. дол. Крім того, США виділяли більше 1 млрд. дол. в рамках проектів двосторонньої економічної допомоги арабським країнам [47, 67; 52, 99].

На початку 2011 р. «арабське пробудження», яке охопило весь Близький Схід і Північну Африку, стало головним регіональним викликом для Ізраїлю і США. Первісною реакцією Білого дому на протестні рухи в близькосхідному регіоні було мовчання. Згодом, американська адміністрація підтримала прагнення людей до демократичних реформ. Б. Обама в травні 2011 року вперше виклав своє бачення регіональної ситуації після початку Арабського пробудження. Особливу увагу він приділив палестино-ізраїльського конфлікту, який, за його словами, кидає тінь на весь регіон. Новизна в промові Обама полягала в тому, що він закликав до повернення до кордонів 1967 року з взаємно узгодженим територіальним обміном. Заклик Обама до повернення до кордонів 1967 року викликав різко негативну реакцію з боку ізраїльського уряду. Під час виступу в Конгресі Б. Нетаньяху твердо заявив, що Ізраїль не повернеться до кордонів 1967 року [101].

9 вересня 2012 р. з території сектора Газа було випущено три ракети по південних містах Ізраїлю, що в подальшому сприяло новій ескалації конфлікту. 14 листопада 2012 р. Ізраїль почав військову операцію «Хмарний стовп» в секторі Газа. 21 листопада було укладено перемир'я, яке на наступний же день порушив рух ХАМАС. Проте, палестинська сторона звинувачує Ізраїль в порушенні перемир'я. 26 серпня 2014 року, за

посередництва США, в Каїрі було підписано угоду про припинення вогню між ізраїльтянами та палестинцями на необмежений термін.

19 травня 2011 року Б. Обама зробив зовнішньополітичну промову, в якій він закликав міжнародну спільноту визнати Ізраїль по кордонах 1967 року (про що Б. Нетаньяху був проти). В цій же промові він наголосив, що Ізраїль та Палестина самі повинні сісти за стіл переговорів та обговорити майбутні кордони та врахувати зміни, які відбулись протягом останніх 44 років. Це дозволяло самим сторонам враховувати ці зміни, включаючи нові демографічні реалії на місцях та потреби обох сторін. Кінцевою метою були дві держави для двох людей: Ізраїль як єврейська держава та батьківщина для єврейського народу та держава Палестина як батьківщина для палестинського народу – кожна держава, яка об'єднала самовизначення, взаємне визнання та мир. Республіканці критикували Обаму за промову. Виступ відбувся за день до того, як Б. Обама та Нетаньяху планували зустрітися. У своєму виступі на спільному засіданні конгресу 24 травня Б. Нетаньяху прийняв деякі попередні слова Б. Обами: «Тепер потрібно точно визначити межі цих кордонів. Ми будемо щедрими щодо розміру майбутньої палестинської держави. Але, як сказав президент Обама, кордон буде іншим, ніж той, який існував 4 червня 1967 року. Ізраїль не повернеться на невиправдані кордони 1967 року» [98].

Отже, участь Аммана в даних ініціативах США позиціонується як фактор соціально-економічного благополуччя і динамічного національно-державного будівництва. У той же час контакти з США асоціюються з проізраїльським акцентом зовнішньої політики Йорданії і викликають неоднозначну реакцію в арабо-мусульманському світі, що ускладнює завоювання Хашимітським королівством лідерських позицій в регіоні.

4.2. Відносини з країнами ЄС

В арабській політиці європейських країн «центр ваги» зміщений у бік Середземного моря, більш того – з середини 1990-х рр. цей напрям став для

ЄС одним із пріоритетних. Важливість цього регіону для Євросоюзу пояснюється географічною близькістю, тісними політичними, торговельно-економічними, культурними і науковими зв'язками, впливом еміграції з держав Магрибу на соціальну стабільність країн Західної Європи, необхідністю взаємодії в антитерористичній сфері та припиненні нелегальної імміграції, а також посилення суперництва в Північній Африці між ЄС і США.

Співпраця Євросоюзу з державами Магрибу та Леванту здійснюється в форматі Євро-Середземноморського партнерства (ЄСП). Початок процесу взаємодії було покладено підписанням у березні 1957 р. Римського договору про заснування Європейського економічного співтовариства, ст. 131 якого передбачала асоціацію з заморськими країнами і територіями, «підтримують особливі стосунки» з державами ЄЕС. Метою партнерства було проголошено «сприяння економічному та соціальному розвитку [цих] країн і територій і встановлення тісних економічних зв'язків між ними і Співтовариством в цілому» [63, 128].

У Середземномор'ї дію договору в момент його укладення поширювалося на Марокко і Туніс. У 1976 р. ЄЕС уклало договори про співпрацю з Алжиром, Марокко і Тунісом, відповідно до яких західноєвропейські держави взяли на себе зобов'язання по наданню країнам Магрибу фінансової допомоги, зниження мит на експортовані ними промислові товари, забезпечення більш вільного доступу на ринки Співтовариства їх сільськогосподарської продукції [63, 86–87].

У 2003 р. Йорданія приєдналася до Євро-середземноморського партнерства, яке передбачає політичне співробітництво та співпрацю в області безпеки. Передумови до нарощування арабськими країнами співпраці з НАТО формує загальна зацікавленість в боротьбі з екстремістською загрозою. Альянсом висунута Середземноморська ініціатива, в рамках якої з 1994 р. ведеться діалог з Йорданією, Марокко, Тунісом і Мавританією з питань безпеки та взаємодії у військовій області [70, 91].

НАТО, в свою чергу, намагається (і не завжди безуспішно) залучати арабські країни в свої операції. У всякому разі, Єгипет, Йорданія і Марокко взяли участь в багатонаціональних Силах щодо виконання Угоди (про мир у Боснії та Герцеговині) і Міжнародних силах щодо стабілізації, що діяли в цій державі під командуванням Північноатлантичного альянсу [70, 92].

Йордансько-британські відносини являють собою невід'ємну частину історії Хашимітського Королівства. Їх основу складає взаємовигідне багаторічне партнерство, завжди оцінювалося як необхідне на рівні правлячих класів обох держав. Наприклад, в березні 2013 р. в спільній заяві за підсумками офіційного візиту до Йорданії спадкоємця британського престолу принца Чарльза, король Абдалла II і його гість висловили задоволення високим рівнем співпраці двох країн і надію на повноцінне використання всіх можливостей його подальшого розвитку [23]. На сучасному етапі ключовим напрямком міждержавної взаємодії, є протидія гуманітарних наслідків кризи в Сирії. Згідно зі звітом британського Міністерства міжнародного розвитку (англ. Department for International Development), з 2012 по серпень 2016 рр. 381 млн. фунтів стерлінгів був направлений різним організаціям, що надають допомогу сирійським біженцям, які знаходяться на території Йорданії [20].

Євросоюз спільно з Йорданією запустив декілька спільних програм [3, 119–120]:

- Євро-йорданський проект модернізації та розвитку малих і середніх підприємств (МСП). Передбачає головним чином нефінансову підтримку МСП, в т.ч. за допомогою сприяння курирує їх інститутів (міністерство планування та міжнародного співробітництва і підвідомчі йому установи), допомоги в підготовці відповідних кадрів, надання кредитних гарантій для отримання позик підприємствами малого і середнього бізнесу. Даною програмою охоплені 750 йорданських МСП, в чотирьох місцевих банках засновані відділи, що кредитують 122 приватних проекту;

- підтримка освітньо-інноваційної діяльності та розвитку технологій. Проект покликаний підвищити потенціал і практичну віддачу від цієї сфери за рахунок зміцнення зв'язків між науково-дослідним спільнотою і приватним сектором королівства, що також має сприяти вирішенню проблеми працевлаштування випускників вузів;

- програма підтримки фінансової реформи.

Мета - домогтися поліпшень в сфері управління фінансами держави, зниження дефіциту бюджету, зростання ВВП, збільшення надходжень від податків і зборів;

- проект розмінування в районі Північна Шуна. Передбачає надання сприяння в очищенні від мін та боєприпасів понад 250 га придатної для с / г діяльності землі в долині р. Йордан на кордоні з Ізраїлем;

- програма «Шарак» з розвитку демократизації і зміцненню сфери захисту прав людини.

Участь Йорданії в Євро-Середземноморській співпраці набирає силу. В Аммані підтримали висунуту на початку 2008р. президентом Франції Н.Саркозі ініціативу створення в рамках Барселонського процесу Союзу для Середземномор'я (СДС). 13 липня 2008 р..в першому установчому саміті СДС в Парижі взяв участь прем'єр-міністр королівства Н.Захабі. Виступивши перед присутніми від імені йорданського монарха, він зазначив зростаючу роль європейської спільноти у вирішенні основних світових і регіональних проблем, підтвердив зацікавленість Йорданії та інших арабських держав у зміцненні і розвитку співробітництва з ЄС у різних областях. В якості найбільш важливих з них прем'єр назвав високі технології, сферу інформації та зв'язку, управління людськими і природними ресурсами.

12-13 жовтня 2008 р. на йорданському узбережжі Мертвого моря відбулася позачергова сесія Євро-середземноморської парламентської асамблеї (ЕСПА), присвячена головним чином ситуації в Палестині. На ній головували глава Європарламенту Х. Г. Поттерінг і прем'єр-міністр Йорданії Н.Захабі. У прийнятій учасниками форуму підсумкової декларації, крім

іншого, висловлювалася стурбованість у зв'язку з триваючою поселенською діяльністю ізраїльтян, не сприяє просуванню переговорного процесу, містився заклик до ТельАвіву і Хамас зробити обмін полоненими. Місто Петра стало майданчиком, де щорічно проводяться форуми Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР) [1, 24]. До нього залучено 40 країн світу, основна мета – підтримка ринкової економіки і демократії.

Отже, Йорданія не лише приймає участь у економічних і політичних контактах з Євросоюзом, але й сама стає майданчиком залучення до співпраці країн Середземномор'я.

4.3. Йордансько-турецький вектор співпраці

Зміни, що відбулися в 1990-ті рр. (на тлі розпаду СРСР) в близькосхідному регіоні події – війна в Перській затоці і подальша операція «Північний патруль», актуалізація курдського чинника на півночі Іраку – поставили перед Анкарою нові питання і одночасно відкрили нові можливості для активізації турецької політики на південному напрямку. На практиці це знайшло відображення в посиленні військового аспекту співпраці Туреччини і США і в зближенні (через військово-технічну сферу) з Ізраїлем, що з роздратуванням було сприйнято в арабському світі.

Для виправлення проізраїльського крену турецькому керівництву (без шкоди налагодженим зв'язкам з Тель-Авівом) довелося шукати більш-менш адекватні балансири, а саме зробити зовнішній акцент на зміцненні відносин з помірними арабськими режимами. Тому особливу увагу було приділено Йорданії. Суть стратегії Анкари полягає в прагненні підключити Амман в тій чи іншій мірі до турецько-ізраїльської військово-політичної зв'язці, щоб відсікти звинувачення в навмисній антиарабській змові Туреччини з Ізраїлем [90, 38].

Домінуючими напрямками двосторонніх контактів в період правління Абдалли II були питання військово-політичного та економічного співробітництва, зокрема протидія тероризму та рішення прикордонної

іракської проблеми. Разом з тим, рушійною силою йордансько-турецьких відносин в зазначений період незмінно було прагнення до завоювання лідерських позицій в регіоні. Йорданія разом з Туреччиною увійшли до групи «Друзі Сирії», що була створена з ініціативи президентом Франції Ніколя Саркозі 4 лютого 2012 р., і перше засідання відбулося 24 лютого того ж року в Тунісі. З ініціативи Йорданії у 2013 р. засідання «Друзів Сирії» пройшло в Аммані [80, 177–185].

В ході переговорів обговорювався широкий спектр зовнішньополітичних проблем – близькосхідне врегулювання, обстановка в Іраку і навколо нього, координація дій в рамках різних міжнародних організацій. Сторони зійшлися в тому, що здійснення плану «розумних санкцій» ляже непосильним тягарем на економіку сусідніх держав і тому неприпустимо.

Процес зближення Туреччини і Йорданії має передумови для подальшого розвитку. У такій співпраці зацікавлені не тільки Анкара, але і Вашингтон з Тель-Авівом, які розглядають турецько-йорданський регіональний тандем, як серйозна підмога в просуванні власних стратегічних завдань на Близькому Сході.

Якою буде співпраця між Анкарою і Амманом невідомо. Але вона може погіршитись в разі намагання Туреччини стати лідером на Близькому Сході.

4.4. Йордансько-російські відносини

Політичний діалог між Російською Федерацією і Йорданським Хашимітським Королівством характеризується високою динамікою і насиченістю, що обумовлено близькістю підходів по близькосхідної і іракської проблематики, настроєм керівництва двох країн на зміцнення взаємодії в регіональних справах і подальше зміцнення двосторонніх відносин.

Регулярний характер отримали зустрічі на вищому рівні. У вересні 2000 р на «Саміті тисячоліття» в Нью-Йорку Президент В. В. Путін мав

коротку бесіду з Королем Абдаллою II. У серпні 2001 року відбувся офіційний, а в листопаді 2001 р, липні і листопаді 2002 року, у листопаді 2003 року, вересні 2004 р і серпні 2005 р – робочі візити йорданського монарха в Росію. У червні 2004 р була проведена коротка робоча зустріч В.В.Путіна сАбдаллой II в ході саміту «вісімки» в Сі-Айленді (США).

Особливе місце в комплексі двосторонніх політичних відносин займає чеченська проблема. У Йорданії проживає компактна (близько 50 тис. Чол.), Але досить впливова північнокавказька діаспора. Її радикально налаштована частина намагалася в минулому надавати активну, перш за все політичну підтримку сепаратистам Чечні. Згодом в діаспорі верх взяла тенденція до перегляду в позитивну сторону ставлення до нинішнього керівництва ЧР, що, зокрема, пояснюється і проведеної владою королівства активною роботою з її лідерами.

У зв'язку із загибеллю А. Кадірова (травень 2004 р.) представники чеченської громади королівства направили послання на ім'я В. В. Путіна з засудженням теракту в Грозному і побажаннями народу Чечні процвітання в складі Росії. У вересні 2005 р Йорданію з офіційним візитом відвідав президент Чеченської республіки А. Д. Алханов [46, 100–138].

Слід відзначити, що після початку другої чеченської компанії напруження антиросійських настроїв був вищим у порівнянні з 1994–1995 рр. В кінці 1999 р і початку 2000 р в столицях Ємену, Йорданії, Пакистану, Туреччини пройшли масові демонстрації протесту, а в Бейруті було абсолютно збройний напад на посольство РФ. За різними даними, тільки в місяці Рамадан 2000 року в мусульманських країнах в фонд підтримки Чечні було пожертвовано близько 20 млн. дол. [76, 269–289].

Новим їх імпульсом став візит до Йорданії 12-13 лютого 2007 р. президента Росії В. Путіна, який розглядався в королівстві як подія, здатна позитивно вплинути на розвиток ситуації в регіоні. В основі даного підходу – розуміння необхідності протидії односторонньої політики США, надання

провідного значення міжнародно-правових механізмів розв'язання існуючих криз.

На думку йорданської сторони, можливість досягнення зазначених цілей обумовлена зростанням економічного і військового потенціалу РФ. У частині, що стосується політичних аспектів відбулися консультацій, відзначено співзвучне з позицією «помірних» мусульманських режимів бачення Росією подальших шляхів урегулювання близькосхідної кризи. У зв'язку з цим звертається увага на готовність РФ використовувати свій ресурс постійного члена РБ ООН і міжнародного «квартету» для забезпечення підтримки плану «Дорожня карта» і «загальноарабської ініціативи». Конструктивна роль Росії бачиться і в її пропозиціях щодо активного залучення до роботи «четвірки» регіональних учасників мирного процесу – Саудівську Аравію, Йорданію і Єгипет. Надії в Аммані пов'язують також з посередницькими зусиллями російської сторони щодо подолання протиріч між основними палестинськими угрупованнями ФАТХ і Хамас, закріпленню ісламістів на помірних програмних установках. У цьому плані, як вважають в оточенні короля Абдалли II, Москва могла б вплинути на Дамаск і Тегеран, спонукаючи їх до більш конструктивних дій на палестинському напрямку.

Отже, огляд зовнішньої політики Йорданії з позарегіональними країнами свідчить, що Королівство надає в першу чергу значення двосторонніх контактів зі США, які є її головними союзниками. В той же час, для противаги американські політиці на Близькому Сході налагоджуються тісні стосунки з Російською Федерацією і Туреччиною. Зовнішньополітичні стосунки з країнами Європейського союзу носять здебільшого характер економічних проєктів.

ВИСНОВКИ

В ході магістерського дослідження були реалізовані завдання, поставлені в роботі:

1. Визначену історичну місію і природне лідерство династії Хашимітів. У XXI ст. ст. глобалізація набула більш чітких рис, оскільки вона супроводжується конструюванням нового типу відносин. Чимало арабських політологів дотримуються думки, що у створенні концепції реформування країн регіону та стимулюванні процесів міжарабської інтеграції було б доцільно звернутися до досвіду Євросоюзу, що в умовах Близького Сходу реалізується через створення «глобального халіфату». Роль релігійного фактору на Близькому Сході стає більш значущою під впливом конфліктів. Світова глобалізація осмислюється як така, що бере свої початки в Арабському халіфаті. Саме тому посилюється роль традиційних монархічних династій – Хашимітів й Саудидів, а серед різних течій арабського націоналізму виникають ідею відродження історичної «Великої Сирії», а максимум – об'єднання арабського світу «від Машрика до Магрибу».

Сучасні Сирія, Йорданія, Ліван і Палестина являють собою єдиний географічний і культурно-історичний комплекс під загальною назвою «Велика Сирія». Хашимітське Королівство знаходиться в умовному центрі «Великої Сирії», а вирішення палестинського питання є ключовим для системи регіональної стабільності. Позиції сучасної Йорданії є особливо сильними через одну важливу обставину, що підвищує міжнародну роль держави і обмежує свободу дій арабських терористичних організацій, принаймні тих з них, які діють в Палестині. Західний берег р. Йордан і Палестинською Національною Автономією є територією, замкненою між Йорданією і Ізраїлем. Діючи на території автономії політичні і воєнізовані сили безпосередньо залежать не тільки від ізраїльської сторони, але й від Йорданії. Палестинська проблема – головна біль як для Ізраїлю, так і для

Йорданії. Але саме у Хашимітського Королівства є безпосередня можливість для впливу на поведінку палестинського керівництва. Це значною мірою посилює міжнародну і регіональну значимість Королівства, яка збережеться навіть за умов, коли арабська держава в Палестині ніколи не буде створена. Йордан залишиться «буфером», а у випадку нормалізації арабо-ізраїльських відносин – важливою сполучною ланкою між арабським Близьким Сходом і Ізраїлем, забезпечуючи часткову або повноцінну кооперацію між двома етнічними, культурними, релігійними, економічними і фінансовими полюсами.

Йорданія є «захисником» мусульманських цінностей на Храмовій горі в Єрусалимі – мечетей Куббат ас-Сахра і Аль-Акса. Навіть Ізраїль зобов'язався поважати «існуючу особливу роль Йорданського Хашимітського Королівства в ісламських святинях у Єрусалимі» й прийняти в першу чергу до уваги цю «йорданську історичну роль» в ході переговорів про остаточний статус святих місць.

Хашимітське королівство Йорданія має значні переваги у порівнянні з сусідами, що дає їй всі можливості перетворитися на регіонального лідера – своєрідні «глобальні ворота». Географічне розташування Йорданії, в умовах конфронтації і військових дій в Лівані, Сирії й Іраку, дає можливості для притоку капіталу з сусідніх арабських країн. Початі у 2003–2004 рр. королем Абдаллой II соціально-економічні реформи, плани йорданського керівництва по лібералізації торгової, фінансової і економічних сфер посилюють позиції Йорданії в якості центру тяжіння капіталу зі всього нестабільного регіону Близького Сходу.

Йорданія – єдина країна регіону, еліта якої має повноцінний ресурс традиційної легітимності, а Хашиміти – єдині прямі нащадки Пророка Мухаммеда. Ця легітимність стала стримуючим фактором для арабських націоналістів, соціалістів і екстремістів у намаганні скинути правлячу йорданську династію. Після підписання перемир'я між Йорданією й Ізраїлем у 1994 р. еліта країни убезпечила себе також зацікавленістю США у

збереженості стабільності країни. Фактично, Йорданія на сьогоднішній день є винятковою близькосхідною країною що має як внутрішній, так і зовнішній ресурси як для традиційної, так і раціональної легітимізації правлячої еліти, що значно відрізняє її від інших країн регіону.

2. Проаналізовано еволюцію зовнішньополітичних ініціатив короля Абдалли II, що реалізуються через тронні промови лідера Королівства, а також його ініціатив: «Йорданія понад усе», «Амманське послання», «Національна повістка дня для Йорданії». Вони визначили курс Йорданії на інтеграцію арабо-мусульманської і ліберально-демократичної ціннісних систем у вирішенні завдань соціально-політичної модернізації. В умовах близькосхідних реалій подібний експеримент, з одного боку, пов'язаний з високим рівнем ризику, а з іншого – дозволяє говорити про «йорданську модель» як специфічну форму національного розвитку арабських держав на початку XXI ст. Пріоритети зовнішньої політики Йорданії мають широку основу і формуються в контексті внутрішнього розвитку. Позиція Йорданії по питанням регіональної політики при підкресленому прагматизмі формується в контексті «Арабської ініціативи» і може бути розглянута як політика «раціонального панарабізму». Намагання впровадити ісламські цінності у сферу міждержавних відносин, дозволяє фіксувати у цьому також і «ісламський нормативізм». Ці дві моделі закріплюють за Йорданією Статус «природнього лідера» в арабському і мусульманському світах. Зокрема, стратегічна значимість «Амманського послання» полягала в тому, що це дозволило Абдаллі II позиціонувати себе в якості охоронця «чистої віри» і висунути ідею «природнього лідерства» в арабо-мусульманському світі. «Послання» розкривало миротворчий потенціал Ісламу і паралельно – поглядів і прагнень самої Йорданії, сприяло формуванню міцної ідейно-ідеологічної бази для протидії тероризму і екстремізму. «Амманське послання» закріплювало за Йорданією імідж поміркованої, але разом з тим ефективною «ісламської арабської держави», що повинно було сприяти закріпленню Хашимітського Королівства у політичному дискурсі на Заході в

якості обов'язкового компоненту близькосхідного урегулювання, збагачувало концептуальну основу міжнародного співробітництва Йорданії у сфері безпеки.

3. Визначено основні вектори зовнішньої політики Хашимітського Королівства Йорданія. Історія Йорданії тісним чином пов'язана з сусідніми арабськими країнами, тому арабський і ісламський вектори є одними з головних у зовнішньополітичному плануванні Йорданії, що мотивується особливою історичною місією Хашимітському династії, безпосередньо висхідній до пророку Мухаммаду і є, таким чином, «захисником» ісламу і арабської єдності. В силу цього офіційний Амман прагне підтримувати високий рівень залучення в врегулювання регіональних конфліктів в якості посередника і модератора. Як наслідок, зовнішньополітичному планування королівства притаманні такі риси, як гнучкість, обережність, виваженість в поєднанні з принциповістю, послідовністю, раціоналізмом, прагматичністю. Першочерговим для Йорданії є вирішення палестинського питання як ключового для системи регіональної стабільності. Позиція Королівства по цій проблемі формується в контексті «Арабської ініціативи» 2002 р., запропонованої королем Саудівської Аравії Абдаллою ібн Абдул-Азізом.

Весь спектр локальних конфліктів Йорданія намагається вирішувати при широкому міжнародному співробітстві. Участь з 2003 р. у проекті «Великий Близький Схід» розглядається як засіб вирішення завдань внутрішнього розвитку і розширення платформи взаємодії з західними союзниками. Тому Йорданія активно залучена у світові справи. Вона підтримує дипломатичні відносини з усіма арабськими країнами, більшістю країн Азії і Латинської Америки, багатьма африканськими державами і практично всіма промислово розвиненими країнами Заходу, є членом Ліги Арабських Держав, ООН і її спеціалізованих організацій, Руху неприєднання, Організації ісламська конференція і цілого ряду інших міжнародних, регіональних і ісламських організацій.

На зовнішньополітичному фронті новий монарх проголосив курс на ще більш тісне зближення з США, Японією і великими донорами з Європи. Їхня допомога мала вивести Йорданію з економічної кризи, в якій вона опинилася. Для виконання поставленого завдання королю необхідно було встановити особисті контакти з лідерами провідних держав, домогтися від них максимальної ступеня довіри до себе і своєї політики.

4. Визначено роль Йорданії в регулюванні міграційних потоків регіону. Для Йорданії, що є стабільною у політичному і соціально-економічному відношеннях країною, досить важливим є такий аспект, як проблема міграційних процесів. Географічне положення Йорданії, розташованої на перетині двох головних зон нестабільності і безперервних конфліктів – палестино-ізраїльського, сирійського і ліванського, перетворило її в основне притулок для біженців і трудових мігрантів, які покидають ці конфліктні зони. Йорданія стала єдиною арабською державою, яка надала своє громадянство палестинцям, оскільки вважалося, що це ліквідує умови для боротьби за незалежність.

Проблема біженців для Королівства актуалізується двома найважливішими моментами: загроза безпеки і надлишок на ринку праці на шкоду громадянам. За офіційної йорданською статистикою Департаменту по Палестинським справам, в країні проживає 41% всіх палестинців і 90% переміщених осіб (тих, хто прибув до Йорданії у 1967 р.), серед яких більш як 80% живе поза таборів (у Йорданії 13 палестинських таборів, серед яких БАПОР опікується лише десятьма). За даними БАПОР (Близькосхідного агентства ООН для допомоги палестинським біженцям і організації робіт), у 2016 р. в Йорданії знаходилось 2 175 491 палестинських біженців, що жили у 10 таборах. Зростання відсотка палестинців в структурі йорданського суспільства створює об'єктивну загрозу правлячому дому, оскільки палестинці є носіями іншої культурно-політичної традиції.

Крім палестинських біженців, які складають значну частину населення Йорданії, сьогодні туди також прибувають біженці з Сирії (на 2015 р. їх було

близько 1 млн. осіб), що не завжди влаштовує корінне населення, на яке спирається король і яке лояльно до нього. Отже, міграції із зон військових конфліктів до Йорданії значно впливають не тільки на економічну складову Королівства, але й породжують незадоволення серед корінних мешканців. Все це породжує внутрішню нестабільність і залежність від фінансової допомоги як арабських, так і позарегіональних держав. Тому якнайшвидше вирішення локальних конфліктів на Близькому Сході – завдання не лише зовнішньої, але й внутрішньої політики.

5. Простежено участь Хашимітського Королівства у миротворчих операціях. Керівництво Хашимітського Королівства Йорданія надає важливого значення активної участі національних збройних сил в різних миротворчих місіях під егідою ООН. Фактична участь першого національного миротворчого контингенту відбулася у 1989 р. в складі миротворчої місії під егідою ООН в Анголі. З того часу йорданські миротворці пройшли 24 «гарячі точки», включаючи Югославію (Боснію), Косова, Східний Тимор, Руанду, Гаїті, Сьєрра-Леоне, Кот-Д'Івуар, Афганістан, Ірак, Еритрею, Бурунді, Ліберію, Конго, Грузію, Єгипет, Палестині та інше. Йорданія займає четверте місце у міжнародному «табелі про ранги» по кількості свого миротворчого контингенту після Пакистану, Індії і Бангладеш, що одночасно виконують місії за кордоном. 4200 військових Йорданії знаходяться у складі 16 місій, у дев'яти з них розгорнуті військово-польові шпиталі для обслуговування місцевого населення.

6. Проаналізовано особливості відносин Йорданії з регіональними країнами Близького Сходу. Історія Йорданії тісним чином пов'язана з сусідніми арабськими країнами, тому арабський вектор є головним у зовнішньополітичному плануванні Йорданії. Окрім палестино-ізраїльського напрямку, Королівство особливої уваги приділяє вирішенню іракської кризи. Наявність спільного кордону з нестабільним і небезпечним Іраком представляє чимало проблем і загроз для національної безпеки Йорданії, що вимагає адекватних заходів в стратегічному оточенні. Йорданія,

використовуючи трибуни міжнародних організацій і самітів, висловлює всебічну підтримку народу Іраку, виступає проти порушення територіальної цілісності Іраку і широко підтримує роль ООН у врегулюванні ситуації.

Після «Арабської весни» 2010–2011 рр. відбулося зближення Йорданії з арабськими монархіями Перської затоки. Для посилення своїх регіональних позицій РСАДПЗ до складу організації прийняли інші арабські монархії – Марокко і Йорданію. Показово, що після запрошена до складу цієї організації Йорданії, РСАДПЗ трансформувалася з регіонального об'єднання в «клуб арабських монархій». Капітал монархій Перської затоки активно представлений у «стовпах» йорданської економіки – фосфатній і поташній кампаніях, а також цілому ряд банків: «Араб Банк», Банк житлового будівництва, Йордансько-кувейтський банк), страхових фірмах (Арабська компанія зі страхування. Заливні інвестори проявляють інтерес до участі в реалізації великих економічних проектів у Йорданії, в тому числі у галузі туризму, водних ресурсів, енергетики. Особливого значення йорданці надають підтримці тісної координації з регіональної проблематики з Саудівською Аравією. Ось Амман–Каїр–Ер-Ріяд розглядається як ключовий елемент в рамках зусиль по близькосхідному врегулюванню і підтримці регіональної стабільності.

7. Розглянуто значення «водного питання» у зовнішній політиці Королівства. На Близькому Сході, окрім протистоянь «класичного типу», почали виникати конфлікти «нового покоління». До них відносяться, зокрема, суперечки навколо використання водних ресурсів. Сучасну гідро-політичну карту регіону формує ізраїльська водна політика, спрямована на збільшення кількості підконтрольних Ізраїлю водних ресурсів. Йордан – самий важливий річковий басейн в Палестині. Особливу роль відіграє проблема розподілення водних ресурсів р. Йордан. Верхній Йордан отримує воду з трьох джерел: Дана, Хасбані і Баніаса. Їх злиття на території Ізраїлю утворює р. Йордан, яка потім тече через Північний Ізраїль і впадає у Тіверіадське озеро. Це єдине природне водосховище, яке знаходилось в

межах Ізраїлю до 1967 р. Незважаючи, що всі три джерела знадяться поруч, вони належать різним країнам: Хасбані – Лівану, Дан – Ізраїлю (у визнаних кордонах). Баяніс, що розташований на Голанських висотах, раніше належав Сирії, а тапер знаходиться під контролем Ізраїлю. З річного стоку р. Йордан 98% відсотків забирають Ізраїль, Сирія і Йорданія. У середині 1998 р. якість води, що надходить з Тіверіадського озера, стала викликати у Йорданії великі нарікання. Ізраїльтяни зробили спробу ревізії мирних угод, заявивши на початку 1999 р., що було мало опадів і що це не дає Тель-Авіву можливості дотриматися зобов'язання перед Йорданією у сфері водопостачання. Йорданія наполягала на абсолютному виконанні Ізраїлем всіх своїх зобов'язань. Проте, не дивлячись на існуючі гострі кути, Йорданія і Ізраїль продовжують шукати способи збільшення своїх водних запасів. Країни досягли угоди за програмою відновлення рівня води в Мертвому морі. В рамках Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі у 2002 р. сторони вирішили приступити до будівництва трубопроводу для перекидання води з Червоного моря в Мертве з метою запобігання його висихання. Однак йордансько-ізраїльська ініціатива зустріла негативну реакцію у арабських країн, які були фінансовими спонсорами проекту. Після початку Інтифади в 2000 р. жорсткі дії ізраїльських військ на території ПНА спонсори вирішили заморозити великі проекти з Тель-Авівом. Зокрема, Єгипет попередив Амман, що введе проти Йорданії санкції, якщо вона підпише з Тель-Авівом проект угоди про будівництво цього каналу.

Головна притока Йордану – річка Ярмук. Із 60-ти кілометрового русла ріки 8 км знаходиться всередині Сирії і близько 46 км проходить по йордансько-ізраїльському кордону. Незважаючи на те, що Ярмук менше за протяжністю, конфлікт інтересів навколо цієї ріки не менш гострий, ніж навколо Йордану. Ярмук бере свій початок в Сирії і вздовж перших 40 км формує сирійсько-йорданський кордон (частина якого проходить по південних схилах Голанських висот), а решта 12 км – формує йордансько-ізраїльський кордон (частина якого припадає на Західний берег, що

знаходиться під контролем Ізраїлю). Переговори про спільне будівництво греблі на р. Ярмук почалися ще у 1976 р., але Ізраїль зайняв різко негативну позицію по відношенню до цього проекту, яка не вирішена по наш час. Таким чином, перспектива регіонального співробітництва арабських країн за участю Йорданії, Ізраїлю і Сирії у справі вирішення проблеми справедливого розподілу і збільшення водних ресурсів р. Йордан поставлена в залежність від врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту.

8. Розглянуто ставлення Йорданії до відновлення ідеї створення йордансько-палестинської федерації – «Угоди століття». Йорданія, як і раніше, виступає за вирішення арабо-ізраїльського конфлікту шляхом створення двох держав – ізраїльського і палестинського і продовжує наполягати на тому. Вона занепокоєна планами Ізраїлю по «односторонньому вирішенню» проблеми Палестини – анексії Західного берегу р. Йордан, яка може бути у прем'єр-міністра Б. Нетаньяху. Вона не хоче бачити, як Д. Трамп з 2018 р. розпочинав мирний план або «Угоду століття» – створення федерації Йорданія-Палестина, яка зруйнує існуючий статус-кво в регіоні. Це відбувається на фоні пропозиції ізраїльських політиків передати єрусалимські святині мусульман під юрисдикцію Саудидів, відібравши їх у Хашимітів. Якщо Йорданія втратить статус охоронця єрусалимських святинь, вона втратить і важливий для неї статус у мусульманському світі.

9. Визначено характер відносин Хашимітського Королівства з позарегіональними державами. США розглядаються як основний стратегічний партнер Йорданії і, відповідно, остання виступає за широку американську участь у вирішенні регіональних проблем. У 1996 р. Йорданії першій серед арабських країн було надано статус «основного не натовського союзника» США, а з 1997 р. США розпочали фінансову допомогу Королівству. З самого першого дня свого правління король Абдалла II наполягає на більш активній участі США у близькосхідному врегулюванні і більшого залучення в регіональні справи в цілому. Зі свого боку Йорданія

проводить курс на всебічне зміцнення зв'язків з США. У жовтні 2000 р. у Вашингтоні була підписана йордансько-американська угода про вільну торгівлю, яка у вересні 2001 р. набула в США вид закону. Йорданія стала четвертою у світі країною, після Канади, Мексики і Ізраїлю, що має привілегіровані економічні стосунки з США. Відносини Аммана з Вашингтоном вийшли на якісно новий рівень внаслідок участі Йорданії в глобальній антитерористичній кампанії та реалізації плану «Великий Близький Схід» 2003 р.

За Абдалли II спостерігається посилення економічних зв'язків з Євросоюзом. У 2003 р. Йорданія приєдналася до Євро-середземноморського партнерства, яке передбачає політичне співробітництво та співпрацю в області безпеки. Євросоюз спільно з Йорданією запустив декілька спільних програм. В Аммані підтримали висунуту на початку 2008 р. президентом Франції Н. Саркозі ініціативу створення в рамках Барселонського процесу Союзу для Середземномор'я (СДС). Регулярно на йорданському узбережжі Мертвого моря відбуваються сесії Євро-середземноморської парламентської асамблеї (ЕСПА). Місто Петра стало майданчиком, де щорічно проводяться форуми Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР).

Йордансько-британські відносини являють собою невід'ємну частину історії Хашимітського Королівства. Їх основу складає взаємовигідне багаторічне партнерство, завжди оцінювалося як необхідне на рівні правлячих класів обох держав. Наприклад, в березні 2013 року в спільній заяві за підсумками офіційного візиту до Йорданії спадкоємця британського престолу принца Чарльза, король Абдалла II і його гість висловили задоволення високим рівнем співпраці двох країн і надію на повноцінне використання всіх можливостей його подальшого розвитку. На сучасному етапі ключовим напрямком міждержавної взаємодії, є протидія гуманітарних наслідків кризи в Сирії. Згідно зі звітом британського Міністерства міжнародного розвитку (англ. Department for International Development), з 2012 по серпень 2016 рр. 381 млн. фунтів стерлінгів був направлений різним

організаціям, що надають допомогу сирійським біженцям, які знаходяться на території Йорданії.

За правління Абдалли II відбулося зближення Йорданії з Туреччиною у питаннях військово-політичного та економічного співробітництва, зокрема протидія тероризму та рішення прикордонної іракської проблеми. Йорданія разом з Туреччиною увійшли до групи «Друзі Сирії», що була створена з ініціативи президента Франції Н. Саркозі 4 лютого 2012 р. Процес зближення Туреччини і Йорданії має передумови для подальшого розвитку. У такій співпраці зацікавлені не тільки Анкара, але і Вашингтон з Тель-Авівом, які розглядають турецько-йорданський регіональний тандем як серйозну підмогу в просуванні власних стратегічних завдань на Близькому Сході. Політичний діалог між Російською Федерацією і Йорданським Хашимітським Королівством характеризується високою динамікою і насиченістю, що обумовлено близькістю підходів по близькосхідної і іракської проблематики, настроєм керівництва двох країн на зміцнення взаємодії в регіональних справах і подальше зміцнення двосторонніх відносин. Йорданія вважає, що РФ може використовувати свій ресурс постійного члена РБ ООН і міжнародного «квартету» для забезпечення підтримки плану «Дорожня карта» і «загальноарабської ініціативи». Надії в Аммані пов'язують також з посередницькими зусиллями російської сторони щодо подолання протиріч між основними палестинськими угрупованнями ФАТХ і Хамас, закріпленню ісламістів на помірних програмних установках. У цьому плані, як вважають в оточенні короля Абдалли II, Москва могла б вплинути на Дамаск і Тегеран, спонукаючи їх до більш конструктивних дій на палестинському напрямку.

10. Визначено здобутки і прорахунки керівництва Хашимітського Королівства. Серед здобутків слід назвати формування позитивного іміджу Йорданії як надійного партнера як серед арабських, так і західних держав світу, розширення співробітництва з в області економіки і безпеки, при вирішенні конфліктів. В той же час, маємо й певні прорахунки. Тісна співпраця з Іраком в економічній сфері призвела до кризових явищ в

Йорданії. Країні не вдалося зберегти статус-кво у близькосхідному врегулюванні, одна з причин якого – економічна залежність від фінансової допомоги США. Міграції із зон військових конфліктів до Йорданії значно впливають не тільки на економічну складову Королівства, але й породжують незадоволення серед корінних мешканців. Все це призводить до внутрішньої нестабільності і залежності від фінансової допомоги як арабських, так і позарегіональних держав.

Зближення з Туреччиною зустріло роздратування арабських держав і може порушити роль регіонального лідера Йорданії на Близькому Сході. Йорданія є провідною країною, що просуває проект «Великий Близький Схід». Відношення до цього проекту серед арабських країн здебільшого негативне, що приводе до напружених стосунків з сусідами. Це стосується й відносин з Російською Федерацією, участь якої у сирійському врегулюванні негативно оцінюється країнами Перської затоки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Берег Мертвого моря. Йордания, 2018 год. Импульс для экономики: деловой форум ЕБРР на двадцать седьмом ежегодном заседании Совета Управляющих. (Берег Мертвого моря, 9–10 мая 2018 года). Йордания: ЕБРР, 2018. 26 с.
2. Деловая Йордания. Экономика и связи с Россией в 2001–02 гг. Москва : «Бизнес/Пресс», 2002. 30 с.
3. Деловая Йордания. Экономика и связи с Россией в 2004–09 гг. Москва, «ПОЛПРЕД Справочники», 2009. Спецвыпуск. Т. VII. 124 с.
4. Договор об учреждении Европейского экономического сообщества. Часть четвертая. Ассоциация с заморскими странами и территориями / Мохова И. М. Западное Средиземноморье : проблемы интеграции. Москва: ИБВ, 2005. С. 128–130.
5. Конституция Йорданского Хашимитского Королевства. Конституции государств (стран) мира. – 2013. URL: <http://worldconstitutions.ru/?p=732> (дата звернення: 11.11.2019).
6. Перес Ш. Новый Ближний Восток. Москва: Прогресс, 1994. 240 с.
7. Программы урегулирования палестино-израильского конфликта: три года после переговоров в Кемп-Дэвиде и Табе. Сборник статей и документов / под ред. А.Д. Эпштейна. Москва: Институт изучения Израиля и Ближнего Востока, 2004. 184 с.
8. Al Fayez: King Abdullah's Efforts are designed to avert the Region Wars/ 20/02/2007. *Prime Ministry – The Hashimite Kingdom of Jordan*. URL: http://www.pm.gov.jo/english/index.php?page_type=news&part=1&id=2553/ (дата звернення: 28.11.2019).
9. Convention of the Organisation of The Islamic Conference on Combating International Terrorism. *Organisation of The Islamic Conference*.

URL: http://www.oicoci.org/oicnew/english/convention/terrorism_convention.htm
(дата звернення: 30.11.2019).

10. Haaretz interview with His Majesty/Thu, 18-01 2007. *Foreign Ministry – The Hashimite Kingdom of Jordan*. URL: <http://www.mfa.gov.jo> (дата звернення: 20.10.2019).

11. Jordan playing key role in anti-terrorist intelligence gathering/ Randa Habib. *Jordan Times. Friday-Saturday, November 23-24, 2001*. URL: <http://www.jordanembas-syus.org/11232001006.htm> (дата звернення: 23.11.2019).

12. Jordan's Position at the 16th Arab Summit.Tunis, May 22-23, 2004. Greater Middle East Initiative. *Foreign Ministry – The Hashimite Kingdom of Jordan*. URL: <http://www.mfa.gov.jo> (дата звернення: 24.11.2019).

13. Jordan's Position on G8 Support for Reform in the Arab World. G8 Support for Reform in the Arab World/June 2004 / Greater Middle East Initiative. *Foreign Ministry – The Hashimite Kingdom of Jordan*. URL: <http://www.mfa.gov.jo> (дата звернення: 28.11.2019).

14. Key Foreign Policy Issues, Jordan And The Middle East Peace Process. *Official Statements, The Ministry of Foreign Affairs, The Hashemite Kingdom of Jordan, 2004*. URL: www.mfa.gov.jo (дата звернення: 24.10.2019).

15. King Abdullah II of Jordan. *Our Last Best Chance : The Pursuit of Peace in a Time of Peril*. London: Viking-Press, 2011. 346 p.

16. Road Map for Peace (2003). URL: <https://ecf.org.il/issues/issue/170>
(дата звернення: 14.11.2019).

17. Speech from the Throne at the opening of the fourth ordinary session of Parliament/Tue, 28-11-2006. *Foreign Ministry – The Hashimite Kingdom of Jordan*. URL: <http://www.mfa.gov.jo> (дата звернення: 24.11.2019).

18. Speech from the Throne opening the third session of the 13th Parliament /1 November, 1999/ *Royal Speeches and Letters. King Abdullah II Official Website – King of the Hashemite Kingdom of Jordan*. URL: <http://www.kingabdullah.jo> (дата звернення: 27.10.2019).

19. Statement by Prime Minister Sharon on the Road Map – Non-UN document. Wednesday, 06 October, 2004. United National. *The Question of Palestine*. URL: <https://www.un.org/unispal/document/statement-by-prime-minister-sharon-on-the-road-map-non-un-document/> (дата звернення: 12.11.2019).

20. Syria crisis response summary. *UK Government*. URL: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/545728/DFID_Syria_Crisis_Response_Summary_03_08_2016.pdf (дата звернення: 30.11.2019).

21. للحصول على تقرير كامل من اخر نسخة تشرين الأول (2019). *Department of Palestinian Affairs*. URL: www.dpa.gov.jo (дата звернення: 27.11.2019).

22. العلاقات الأردنية الأمريكية الإسرائيلية URL: <http://alhayat.com/home/PrintPictures=0> (дата звернення: 21.11.2019).

23. العلاقات البريطانية الأردنية أثمرت شراكات فاعلة URL: <http://alrai.com/article/571237/> (дата звернення: 23.11.2019).

Література:

24. Абилов К. А. Позиция Иордании по вопросу правового статуса палестинцев. *Востоковедный сборник*. Москва, 2007. Вып. 7. С. 34–40.

25. Авдеева С. О. Палестино-ізраїльське врегулювання в контексті нової близькосхідної політики США. *Стратегічні пріоритети*. 2010. № 3(16). С. 137–143.

26. Аганин А. Р., Соловьева З. А. Современная Иордания. Москва: АСТИ-ИЗДАТ, 2003. 426 с.

27. Акжигитов А. Д. Иордано-израильский договор о мире: результаты реализации. *Востоковедный сборник*. Москва, 2001. Вып. 2. С. 12–24.

28. Аль-Файез М. Иордано-израильские отношения в условиях региональной нестабильности. *Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід*. 2014. Вип. 21. Ч. II, Серія «Політичні науки». С. 77–82.

29. «Арабский кризис» и его международные последствия / под общ. ред. А. М. Васильева; отв. ред. А. Д. Саватеев, Л. М. Исаев. Москва : ЛЕНАНД, 2014. 256 с.
30. Арістова А. Сучасні трансформації політичного ісламу. *Релігія та Соціум*. 2011. №2(6). С. 90–95.
31. Бакланов А. Г. Ближний Восток : «Дорожная карта» региональной безопасности. Москва : Ин-т Ближнего Востока, 2006. С. 135 с.
32. Беленькая М. Король Иордании пытается сыграть в два хода: Абдалле II нужно смягчить позицию США по Палестине и не остаться без помощи. *Газета «Коммерсантъ» №109 от 26.06.2018, стр. 6*. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/3668740> (дата звернення: 03.12.2019).
33. Близький Схід : міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України : [монографія] / відп. ред. Б. О. Парахонський. Київ : ПЦ «Фоліант», 2008. 589 с.
34. Бовсунівський П. В. Особливості формування політичних систем та тенденцій політичного розвитку держав арабського світу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 111 (Частина I), Київ, 2012. С. 77–84.
35. Бочарова Л. С. Арабский мир и вызовы XXI века. *Вестник Российского государственного гуманитарного университета*. 2009. № 13. С.13–27.
36. Бузаров А. Арабський світ і діалектика процесу демократизації. *Схід*. 2017. № 2 (148). С. 91–95.
37. Валенте Дж. Христиане на Ближнем Востоке и «иорданский выбор» («Vatican insider», Італія). *Ватикан. Іорданія. Внешнеэкономсвязи, политика*. 8 мая 2014. URL: inosmi.ru (дата звернення: 20.11.2019).
38. Волович О. Глобалізація в арабському світі: виклики, втрати і надбання. *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. 2011. Вип. 53. С. 101–110.

39. Гашев Б. Н. Египет: свободные экономические зоны как фактор ускорения развития. *Ближний Восток и современность*. Москва, 2004. Вып. 7. С. 148–155.
40. Гашев Б. Н., Зудина Л. П. Водообеспечение в арабских странах Северной Африки. *Ближний Восток и современность*. Вып. 38. Москва, 2009. С. 5–27.
41. Гирман В. Заберите Палестину. Зачем Трамп провоцирует войну в Иордании. *Обозреватель Понедельник, 3 Сентября 2018*. URL: <http://www.dsnews.ua/world/> (дата звернення: 02.12.2019).
42. Гулиева Э. Н. Роль арабской диаспоры в формировании отношений США со странами Ближнего Востока. *Ближний Восток и современность*. 2014. Вып. 48. С. 255–303.
43. Гулынская Е. В. Иордано-британские отношения в контексте региональной политики 1946–1957 гг. : дис. ... канд. истор. Наук : 07.00.15. Москва, 2017. 153 с.
44. Данилов Л. Кто есть кто в Иорданском Хашимитском Королевстве. Москва: ИИиБВ, 2002. 302 с.
45. Демченко А. В. Палестина в условиях Арабской весны. *Системный мониторинг глобальных и региональных рисков: Арабский мир после Арабской весны* / под ред. Коротаева А. В., Исаева Л. М., Шишкиной А. Р. Москва: ИБВ, 2013. С. 274–295.
46. Демченко А. В. Российско-иорданские отношения в начале XXI века: достижения, проблемы и перспективы. *Вестник Московского университета*. Серия 25: Международные отношения и мировая политика. 2013. № 3. С. 100–138.
47. Долгов І.О., Зварич В.Б. «Передова країна» у пошуку своєї ідентичності. Проект США «ширший близький схід»: перспективи для Туреччини. *Політика і час*. 2004. № 7-8. С. 61–70.

48. Захарченко А. М. Близькосхідна стратегія Б. Обама: традиції та інновації в американських підходах до регіону. *Науковий вісник Одеського державного економічного університету*. 2010. № 11 (112). С. 10–35.
49. Зінченко О. В. Особливості форми правління арабських монархій (порівняльний аналіз). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2018. Том 25. № 1. С. 50–64.
50. Иордания объединит развивающиеся страны. *Gazeta.ru*. URL: <https://rus.delfi.ee/daily/> (дата звернення: 23.11.2019).
51. Иордания: На перекрестке ближневосточных дилемм. *Аналитика. Понедельник, 13 май 2019*. URL: <https://anfrussian.com/> (дата звернення: 24.11.2019).
52. Ирхин А. А. Американский план «Большой Ближний Восток» и турецкая концепция «Стратегической глубины» : вызовы для российской внешней политики в Черноморско-Средиземноморском регионе. *Вестник Томского государственного университета*. 2018. № 432. С. 98–104.
53. Ислам в мировой политике в начале XXI века / под ред. Л. М. Ефимовой, М. А. Сапроновой. Москва : МГИМО-Университет, 2016. 345 с.
54. Конфликты и войны XXI века (Ближний Восток и Северная Африка) / отв. ред. Наумкин В.В., Малышева Д.Б. Москва: ИВ РАН, 2015. 504 с.
55. Корнилов А. А., Никитин А. Г. Система региональной безопасности Иорданского Хашимитского Королевства в контексте военно-политической нестабильности на Ближнем Востоке. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского*. 2007. № 5. С. 190–196.
56. Король Иордании Абдалла Второй призвал международное сообщество продолжить оказание помощи палестинскому народу. *Иордания. Внешэкономсвязи, политика*. URL: <http://ria.ru> (дата звернення: 20.11.2019).

57. Кочубей Ю. М. Україна і проблеми Близького і Середнього Сходу. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2002. Вип. 7. С. 206–209.
58. Кривега Л. Д. Современный арабский мир : проблема лидерства. *Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці*. Запоріжжя, 2010. Вип. 24. С. 81–84.
59. Кузнецов А. А. Шиитско-суннитский диалог в представлениях некоторых иранских богословов. *Ближний Восток и современность*. Москва, 2014. Вып. 48. С. 112–121.
60. Меламедов Г. А. Проблема Иерусалима в мирных инициативах после начала второй интифады. *Государство Израиль : политика, экономика, общество*. Москва : Институт востоковедения РАН, 2007. С. 78–95.
61. Мелкумян Е.С. Выступление иорданского короля на саммите ЛАГ. *Институт Ближнего Востока*. URL: <http://www.iimes.ru/?p=5637> (дата звернення: 01.12.2019).
62. Мелкумян Е. С. Новые тенденции в политике ССАГЗ в период региональной трансформации. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. 2016. № 4. С. 55–64.
63. Мохова И. М. Западное Средиземноморье : проблемы интеграции. Москва : ИБВ, 2005. 204 с.
64. Надеждин А. С. Ближневосточные экономические саммиты (интеграционные процессы в экономике региона). *Ближний Восток и современность*. Москва, 2000. Вып. 9. С. 145–160.
65. Никитин А. Г. Концептуализация внешней политики и политики безопасности Иордании в 1999–2008 годах. *Известия Российского государственного педагогического университета имени А. И. Герцена*. 2008. № 12(86). С. 97–101.
66. Никитин А. Г. Основные направления внешней политики и политики безопасности Иордании при короле Абдалле II : автореф. дис. ... канд. истор. наук : 07.00.15. Н.-Новгород, 2009. 30 с.

67. Новгородова М.А. Взаимная торговля Израиля, Палестины и Иордании: прошлое, настоящее, будущее. *Ближний Восток и современность*. Москва, 2011. Вып. 9. С. 161–171.

68. Носенко Т. В. Иерусалим в палестинско-израильском конфликте: некоторые подходы к проблеме урегулирования. *Государство Израиль: политика, экономика, общество*. Москва : Институт востоковедения РАН, 2007. С. 60–77.

69. Орлова Т. В. Сучасна політична історія країн світу. 2-е вид., доп. і переробл. Київ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2017. 944 с.

70. Подцероб А.Б. Арабские страны в системе международных отношений. *Вестник Московского университета*. Сер. 25: Международные отношения и мировая политика. 2011. № 1. С. 76–96.

71. Поляков К. И. Арабский Восток и Россия : проблема исламского фундаментализма. Москва : Едиториал УРСС, 2003. 160 с.

72. Поляков К. И. Арабский Восток и Россия. Проблема исламского фундаментализма. Москва : ЛЕНАД, 2014. 168 с.

73. Поляков К. И., Хасянов А. Ж. Палестинское движение сопротивления и формирование палестинской государственности (80–90-е гг.). Москва : ИВ РАН, 2001. 304 с.

74. Признание Трампом Иерусалима столицей Израиля назвали «декларацией смерти арабского мира». URL: <https://www.mk.ru/politics/2017/12/07/priznanie-trampom-ierusalima-stolicey-izrailya-nazvali-deklaraciey-smerti-arabskogo-mira.html> (дата звернення: 01.12.2019).

75. Раафат А. Региональные интеграционные процессы в арабском мире. *Востоковедный сборник*. Москва, 2001. Вып. 2. С.25–40.

76. Ражбадинов М.З. Мусульмане России и ситуация в Чечне. *Ближний Восток и современность*. 2004. Вып. 23. С. 269–289.

77. Санс Х. К. Глава Палестинской автономии раскрыл информацию о том, что Трамп предлагал ему создать конфедерацию с Иорданией.

Палестина. Иордания. США. URL: <http://www.inopressa.ru> (дата звернения: 15.11.2019).

78. Сапронова М. А. Арабо-мусульманский мир: история, география, общество. Казань: Казан. ун-т, 2013. 360 с.

79. Сапронова М. А. Правительство и парламент в арабских странах. Москва : Институт изучения Ближнего Востока, 2008. 248 с.

80. Свистунова И. А. Политика Турции в отношении сирийского кризиса после международной эскалации вокруг Сирии в августе-сентябре 2013 года. *Ближний Восток и современность*. Москва, 2014. Вып. 48. С. 177–185.

81. Сергеев В. М., Саруханян С. Н. Модернизация и революция (Турция, Иран и арабские страны). *«Аналитические доклады» Института международных исследований МГИМО(У) МИД России*. Москва, 2012. Вып. 5(35). С. 56–60.

82. Субханкулова Р. Р. Экономические последствия «Арабской весны» в 2010–2013 гг. *Ближний Восток и современность*. Москва, 2014. Вып. 48. С. 203–215.

83. Ткаченко А. А. Арабский восток и новый мировой порядок после падения режима С. Хуссейна. *Институт Ближнего Востока*. Москва: Институт востоковедения РАН, 2002. С. 381–410.

84. Труевцев К. М. «Арабская весна»: ход, акторы, технология, промежуточные результаты. *Полития. Анализ. Хроника. Прогноз*. 2012. №1(64). С. 21–32.

85. Усова Е. Ю. Государство Израиль в геополитической структуре Ближнего Востока : ретроспектива и перспектива. Государство Израиль: политика, экономика, общество: Сб. статей. Москва: ИБВ, 2007. С. 33–59.

86. Федорченко А. В. Фондовые рынки ближневосточных стран: состояние и перспективы. *Ближний Восток и современность*. Москва, 2000. Вып. 9. С. 236–251.

87. Хамсин К.З. Пять лет мира: иордано-израильские отношения в 1994–1999 гг. *Ближний Восток и современность*. Москва, 2000. Вып. 9. С. 252–279.
88. Хамзин К. З. Иорданские «братья-мусульмане» : опыт взаимодействия исламистов и власти. *Ближний Восток и современность*. Москва, 2002. Вып. 13. С. 149–177.
89. Хлебникова Л. Р. Проблемы израильского-американского взаимодействия на Ближнем и Среднем Востоке : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.15. Москва, 2015. 155 с.
90. Худолій А. О. Зовнішня політика Туреччини на Близькому Сході. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2017. Серія «Політичні науки». С. 34–42.
91. Щенников В. Ф. Внутривосточное положение Иордании и её внешняя политика. *Ближний Восток и современность*. Москва, 2015. Вып. 18. С. 357–366.
92. Эль-Асад А. Воздействие хозяйственного развития на изменение социального облика иорданского общества. *Востоковедный сборник*. Москва, 2001. Вып. 2. С. 58–77.
93. Эль-Асад А. Новые тенденции в экономическом развитии Иордании как предпосылка ускорения социокультурного прогресса. *Востоковедный сборник*. Москва, 2001. Вып. 2. С. 78–83.
94. Arneberg M. S. Living Conditions Among Palestinian Refugees and Displaced in Jordan. Norway: Fafo Institute for Applied Social Science, 1997. 68 p.
95. Dieckhoff A. The European Union and the Israeli-Palestinian Conflict. *Europe's Emerging Foreign Policy and the Middle Eastern Challenge*. Munich, 2002. P. 147–161.
96. Greater Middle East Initiative. *Foreign Ministry – The Hashimite Kingdom of Jordan*. URL: <http://www.mfa.gov.jo> (дата звернення: 03.12.2019).

97. Joint Statement between G.Bush and Abdallah II. URL: http://www.jordanembassyus.org/wh_09282001.htm (дата звернення: 04.11.2019).

98. Kessler G. Michele Bachmann twists Obama's words on Israel. URL: <https://www.washingtonpost.com/blogs/fact-checker/post/michele-bachmann-twists-obamas-words-on-israel/2011/05/25/> (дата звернення: 17.11.2019).

99. Majali A. S., Anani J. A., Haddadin M. J. The Inside Story of the 1994 Jordanian-Israeli Treaty. Norman, OK : University of Oklahoma Press, 2006. 314 p.

100. Robins Ph. A history of Jordan. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2004. 243 p.

101. Obama calls for Israel's return to pre-1967 borders. URL: <http://edition.cnn.com/2011/POLITICS/05/19/obama.israel.palestinians/index.html> (дата звернення: 18.11.2019).

102. Schenker D. In Jordan, Problems and Politics Are Local. *The Washington Institute for Near East Policy*. URL: <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/in-jordan-problems-and-politics-are-local> (дата звернення: 21.10.2019).

103. Syria crisis response summary. URL: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/545728/DFID_Syria_Crisis_Response_Summary_03_08_2016.pdf (дата звернення: 30.11.2019).

104. Shlaim A. Lion of Jordan : the life of king Hussein in war and peace. London : Penguin Books, 2007. 697 p.

105. The Reagan Peace Initiative. *Address to the Nation on United States Policy for Peace in the Middle East, September 1, 1982*. URL: <https://www.reaganfoundation.org/ronald-reagan/> (дата звернення: 01.12.2019).

106. Video of the final sermon of Jund Ansar Allah' Abu al-Nour al-Maqdisi. URL: <http://www1.nefafoundation.org/multimedia-prop.html> (дата звернення: 14.10.2019).

107. لجلالة الرسمي الموقع | الملكية المبادرات الحسين ابن الثاني الملك لجلالة الرسمي الموقع . URL: <http://www.kingabdullah.jo> (дата звернення: 02.12.2019).

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

БІЗНЕС-ПРОЕКТ

**«Співпраця України з Йорданським Хашимітським Королівством в
торгово-економічній та культурно-гуманітарних областях»
(додаток до дипломної роботи магістра «Зовнішня політика Королівства
Йорданія на початку ХХІ ст.»)**

Виконав: студент V курсу,
групи 8.2918
спеціальності: міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії
освітньої програми: країнознавство
Айяд Ясер Маджед Мохаммад

м. Запоріжжя – 2020 рік

Резюме. Даний бізнес-проект націлений на сприяння налагодженню більш тісної співпраці України з Хашимітським Королівством Йорданія в торгово-економічній та культурно-гуманітарних областях. Географічна близькість України і Йорданії, зручність морського та повітряного сполучення, взаємодоповнюючий характер національних економік створюють об'єктивні передумови для успішного розвитку взаємовигідного торговельно-економічного співробітництва і інвестиційної політики та диверсифікації товарообігу між двома країнами.

Одним з найбільш перспективних векторів міжнародної політики для України є Близькосхідний регіон. Особливе місце серед близькосхідних контактів завжди займало Королівство Йорданія. Незважаючи на монархічну форму правління, Йорданія є джерелом закордонного досвіду управління в сфері гуманітарних і економічних програм, що вивчався українською стороною. Особливу актуальність українсько-йорданські відносини набули в контексті урегулювання Близькосхідної кризи і гуманітарної політики допомоги Йорданського Хашимітського Королівства біженцям з сусідніх регіонів. Останнє в умовах значної кількості переміщених з зон конфліктів – територій Донбасу і Криму, набуває значення для України.

Досвід подолання гуманітарної проблеми, темпи і напрямки розвитку економіки, міжнародна активність – все це привертає додаткову увагу з боку України до розвитку двосторонніх відносин і, перш за все, в торгово-економічній і інвестиційній областях. Саме тому йорданський вектор близькосхідної міжнародної політики України є одним з найбільш перспективних і актуальних в сучасних реаліях.

Мета. Визначити перспективні напрямки співпраці України з Йорданським Хашимітським Королівством в торгово-економічній та культурно-гуманітарних областях.

Завдання:

- З'ясувати напрямки і стан співпраці України і Йорданії з часів встановлення дипломатичних відносин між країнами;

➤ Визначити перспективні напрямки співробітництва, успіхи і невдачі українсько-йорданських відносин;

➤ Активізувати міжнародне співробітництво між Україною і Йорданським Хашимітським Королівством за перспективними напрямками.

Напрямки і стан співпраці. Йорданське Хашимітське Королівство стало одним з перших країн Близького Сходу, яке визнало незалежність України 28 грудня 1991 р. Дипломатичні відносини між двома країнами встановлені 19 квітня 1992 р. шляхом обміну дипломатичними нотами, а у січні 2002 р. в Йорданії розпочало свою роботу Консульство України в Аммані, яке з лютого 2003 р. було перетворене на Посольство України в Йорданії. Інтереси Йорданії в Україні з 1997 р. представляє, за сумісництвом, посол Йорданії в Російській Федерації. Того ж року в Києві розпочав роботу відділ Посольства Йорданії в Росії, що займається питанням культури, а у грудні 2000 р. розпочало свою діяльність Почесне консульство Йорданії в Києві. Протягом всього періоду існування дипломатичних відносин між країнами здійснено понад 60 двосторонніх візитів різного рівня, серед яких переважали офіційні і робочі візити української делегації в Йорданію.

Фактично, лише з 2002 р. між Україною і Йорданією розпочалися партнерські відносини, які активізувалися після візиту у квітні 2002 р. Президента України Л. Кучми до Йорданського Хашимітського Королівства. В ході візиту була підкреслена увага України до економічного і торгового потенціалу Йорданії. За правління короля Абдалли II спостерігається значний прогрес двостороннього співробітництва України і Йорданії в наступних напрямках:

- Торгівельно-економічне співробітництво;
- Культурно-гуманітарне співробітництво;
- Науково-технічна співпраця.

Слід відзначити, що з 2002 по 2019 рр. найбільш активними напрямками були перших два. За цей період було підписано такі ключові угоди, серед яких були наступні:

✓ Угода між Міністерством освіти і науки України і Міністерством вищої освіти і наукових досліджень Йорданії про співробітництво в області освіти і науки (23.04.2002);

✓ Угода між Урядом України і Урядом Йорданії про торгово-економічне співробітництво (23.04.2002);

✓ Угода між Кабінетом міністрів України і Урядом Йорданського Хашимітського Королівства про співробітництво у сфері культури (26.05.2005);

✓ Угода між Кабінетом міністрів України і Урядом Йорданського Хашимітського Королівства про взаємне сприяння і захист інвестицій (30.11.2005);

✓ Конвенція між Кабінетом міністрів України і Урядом Йорданського Хашимітського Королівства про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень на доходи і капітал (30.11.2005);

✓ Угода між Кабінетом міністрів України і Урядом Йорданського Хашимітського Королівства про співпрацю в області туризму (12.06.2006);

✓ Угода між Кабінетом міністрів України і Урядом Йорданського Хашимітського Королівства про співробітництво в області охорони здоров'я і медичної науки (22.06.2011);

✓ Угода між Міністерством оборони України і Міністерством оборони Йорданського Хашимітського Королівства про військове співробітництво (22.06.2011);

✓ Меморандум про політичні консультації між МЗС України і МЗС Йорданії (22.06.2011).

Найбільш інтенсивним було торгівельно-економічне співробітництво, зокрема в аграрній області. Традиційно Україна поставляла зернові, жири і масла. Українське керівництво неодноразово заявляло, що «Йорданія лишається одним з найбільших споживачів традиційного українського сільськогосподарського експорту – зернових культур, жирів і масла. Крім

того, Королівство може розглядатися як своєрідні «ворота» для просування української продукції на ринки інших арабських країн». До 2008 р. об'єм двостороннього обороту товарів і послуг склав 1 млрд. дол. Переламним став 2011 р., після якого до 2015 р. торгово-економічні відносини характеризувалися скороченням об'ємів торгівлі. Лише з 2015 р., завдяки активним діям урядів обох країн відбулося зростання товарно-економічних відносин. Згідно даних Державної служби України, у 2017 р. об'єм зовнішньоторгового обороту товарів і послуг між Україною і Йорданією склав 174,07 млн. дол., що на 4,4% більше, ніж у 2016 р. Україна експортувала до Йорданії товари і послуг на суму 153,83 млн. дол., серед яких переважали аграрні товари: зернові (39,8 млн. дол.), жири і масла тваринного і рослинного походження (22,9 млн. дол.), живих тварин (6,5 млн. дол.) і їстівних субпродуктів (5,4 млн. дол.).

Розширенню торгово-економічних зв'язків сприяло й регіональне співробітництво. Так, в серпні 2011 р. у Донецьку було підписано першу в історії двосторонніх відносин регіональний договір – Договір про економічне і культурне співробітництво між містами Донецьк і Нова Рамта. Через п'ять років, у вересні 2016 р. було підписано Угоду про встановлення дружніх відносин і співробітництву між містами Черкаси і Мадаба. До культурно-гуманітарного напрямку співробітництва слід відзначити проведення Днів йорданської культури в Україні, що відбулися з 12–17 вересня 2011 р. у містах Винниці, Звенигородці, Черкасах і Києві.

Отже, поза увагою лишився науково-технічний напрямок співробітництва, який, на нашу думку, є найбільш слабким у йордансько-українських відносинах. Тому він є найбільш перспективним.

Перспективи співпраці.

23 липня 2011 р. відбувся перший візит короля Йорданії до України. Під час своєї зустрічі з Президентом України В. Януковичем Абдалла II відзначив розпочаті Йорданським Хашимітським Королівством нові проекти – в сферах залізничного транспорту, енергетики і управління водними

ресурсами. Він заявив, що ці проекту можуть зацікавити й Україну. Поряд з цим, Йорданія була зацікавлена у закупівлі насінневого фонду пшениці з південних областей України, адаптованої до жаркого клімату.

16 квітня 2012 р., під час візиту В. Януковича до Йорданії, український президент запропонував йорданському уряду допомогу у будівництві атомної електростанції, а також станцій, що будуть працювати на альтернативних видах енергії – сонячній і вітровій. Це було надзвичайно доречно в умовах розвитку йорданської програми «мирного атому» і перспектив енергетичної незалежності Йорданії (економіка країни залежить від цін на нафту, експорт якої складає понад 80% від необхідної). В. Ф. Януковичем було заявлено, що Україна зацікавлена у співробітництві з Йорданією у авіаційній, космічній, машинобудівній, електроенергетичній, транспортній, сільськогосподарській, військовій і науко-технічних галузях.

Наслідком зустрічей лідерів двох держав став візит на початку грудня 2013 р. делегації Йорданського університету Зарка до Харківського національного автомобільно-дорожнього університету, де було підписано Угоду про співпрацю в області освіти і спільних наукових дослідженнях. Продовженням цієї співпраці стала участь йорданської делегації у науково-технічній конференції з технологій виробництва дорожньо-будівельних матеріалів і проблем сучасного дорожнього будівництва. У лютому 2016 р. делегація Йорданського університету Зарка здійснила візит до Харкова, де були проведені переговори про співробітництво в області автомобільного транспорту і можливостей реалізації спільного міжнародного проекту.

Висновки.

Отже, в ході вирішення завдань, поставлених у бізнес-проекті, було з'ясовано, що Україна і Йорданське Хашимітське Королівство мала тісні взаємини з 2002 р. За правління короля Абдалли II спостерігається значний прогрес двостороннього співробітництва між країнами у напрямках торгівельно-економічного, культурно-гуманітарного і науково-технічного

співробітництва. Найбільш значущий напрямок за ці роки був торгівельно-економічний, особливо в сфері аграрного сектору.

Найбільш перспективним напрямком співпраці є, на нашу думку, науково-технічний напрямок. Йорданія обрала шлях енергозберігаючих технологій і побудови сучасної логістичної інфраструктури, тому участь України у цих проектах є більш значущою для йорданської економіки. Наукові розробки в Королівстві Йорданія здійснюються здебільшого у вищих, тому для подальшої конструктивної співпраці вищі навчальні заклади України повинні перетворитися на наукові осередки.

ABSTRACT

Qualifying work consists of 113 pages, 23 sources, 84 publications: monographs, articles, online resources.

The most commonly used categories and concepts: *Hashemite Kingdom of Jordan, Abdullah II, the Middle East region, the Arab-Israeli conflict, Arab monarchies.*

The object of study is – foreign policy of the Hashemite Kingdom of Jordan.

The subject of study is – the Kingdom of Jordan implementation of Jordan's foreign policy in 1999–2019.

The purpose of the study is consideration of Jordan's major foreign policy areas in 1999–2019, determination of achievements and failures in this area during the reign of King Abdullah II.

To achieve this goal, the following **research tasks were set in the work:**

- to determine what the historical mission and «natural leadership» of the Hashimit Dynasty is;
- to analyze the evolution of King Abdullah II's foreign policy initiatives;
- to identify the main vectors of the Kingdom's foreign policy;
- to define the Jordan's role in regulation of migration flows in the region;
- to explore of the Hashemite Kingdom participation in peacekeeping operations;
- to analyze the features of Jordan's relations with the Middle East regional countries;
- to consider the meaning of «water problem» in Kingdom foreign policy;
- to consider Jordan's attitude towards restoration the idea of creating a Jordanian-Palestinian Federation – «Agreement of the Century»;

- to determine the nature of the Hashemite Kingdom relations with non-regional states;
- to determine the achievements and failures of the Hashemite Kingdom leadership.

Chronological frames are covered in the work the period from 1999 to 2019. The bottom border of choice is due to the fact that in 1999 was the inheritance of power by Abdullah II from his father and the third king of Jordan - Hussein Ben Talal. The coming to power of the young King Abdullah Bin Al-Hussein is not only a continuation of previous foreign policy, but a new phase of nation-building Jordan characterized by the conceptualization of ideas of internal consolidation and active foreign policy as interconnected components of Jordan's «natural leadership» in the Middle East. The upper boundary of the chronological framework is explained by the fact that in 2019 the 20th anniversary of Abdallah II's coronation, which gives an overview of the achievements and failures of the foreign policy of the Hashemite Kingdom of Jordan.

Geographic framework cover the the present territory of the Hashemite Kingdom of Jordan and the Middle East regional countries that are historically included in the territory of the so-called «Greater Syria» (Israel, Palestinian National Autonomy, Syria).

Scientific novelty of the obtained results: attempted systematic analysis of the features and priorities of foreign policy of the Jordan Kingdom for the period from 1999 to 2019, the role of the « water problem » in inter-Arab dialogue has been identified, the American version of creation the Jordanian-Palestinian federation is analyzed («Agreement of the Century» by D.Trump) and attitude towards him King Abdullah II.

Theoretical and practical importance of the work. This master's qualification work includes a comprehensive synthesis of the directions and priorities of the foreign policy of the Hashemite Kingdom of Jordan in the period from 1999 to 2019. and gives an opportunity to explore the achievements and failures in foreign policy areas during the reign of King Abdullah II. Master's

qualification work can be used in the development of courses on subjects «Middle East: History of International Relations», «Country Studies», «The political development of Arab countries in the XXI century.».

The main conclusions by the author:

1. The position of modern Jordan is particularly strong because of one important circumstance: Palestinian National Autonomy is a territory closed between Jordan and Israel. This feature enhances the international and regional importance of the Kingdom, which will remain a «buffer» and, in the case of normalization of Arab-Israeli relations, an important connect point between the Arab Middle East and Israel. Jordan is a «defender» of Muslim values on the Temple Mount in Jerusalem - mosques Kubbat al-Sahra and al-Aqsa. The Hashemite Kingdom of Jordan has significant advantages over its neighbors, giving it every opportunity to become a regional leader – a kind of «global gate». The geographical location of Jordan in the face of confrontation and hostilities in Lebanon, Syria and Iraq, provides opportunities for capital inflows from neighboring Arab countries. Jordan is the only country in the region whose the elite of which has a valuable resource of traditional legitimacy, and the Hashimites are the only direct descendants of Prophet Muhammad. Legitimacy has been a deterrent to Arab nationalists, socialists and extremists in seeking to overthrow the ruling Jordanian dynasty. Analyzed The evolution of King Abdullah II's foreign policy initiatives realized through the throne speeches of the Kingdom leader and his initiatives: «Jordan above all else», «The Amman Message», «National agenda for Jordan». They defined Jordan's course on the integration of Arab-Muslim and liberal-democratic value systems in solving problems of socio-political modernization. These initiatives unveil the peacekeeping potential of Islam and, in parallel, the views and aspirations of Jordan itself, contribute to the formation of a strong ideological base to counter terrorism and extremism.

2. The main foreign policy vectors of the Hashemite Kingdom of Jordan are identified. Jordan's history is closely connected to neighboring Arab countries, so the Arab and Islamic vectors are one of the main elements of Jordan's foreign

qualification work can be used in the development of courses on subjects «Middle East: History of International Relations», «Country Studies», «The political development of Arab countries in the XXI century.».

The main conclusions by the author:

1. The position of modern Jordan is particularly strong because of one important circumstance: Palestinian National Autonomy is a territory closed between Jordan and Israel. This feature enhances the international and regional importance of the Kingdom, which will remain a «buffer» and, in the case of normalization of Arab-Israeli relations, an important connect point between the Arab Middle East and Israel. Jordan is a «defender» of Muslim values on the Temple Mount in Jerusalem - mosques Kubbat al-Sahra and al-Aqsa. The Hashemite Kingdom of Jordan has significant advantages over its neighbors, giving it every opportunity to become a regional leader – a kind of «global gate». The geographical location of Jordan in the face of confrontation and hostilities in Lebanon, Syria and Iraq, provides opportunities for capital inflows from neighboring Arab countries. Jordan is the only country in the region whose the elite of which has a valuable resource of traditional legitimacy, and the Hashimites are the only direct descendants of Prophet Muhammad. Legitimacy has been a deterrent to Arab nationalists, socialists and extremists in seeking to overthrow the ruling Jordanian dynasty. Analyzed The evolution of King Abdullah II's foreign policy initiatives realized through the throne speeches of the Kingdom leader and his initiatives: «Jordan above all else», «The Amman Message», «National agenda for Jordan». They defined Jordan's course on the integration of Arab-Muslim and liberal-democratic value systems in solving problems of socio-political modernization. These initiatives unveil the peacekeeping potential of Islam and, in parallel, the views and aspirations of Jordan itself, contribute to the formation of a strong ideological base to counter terrorism and extremism.

2. The main foreign policy vectors of the Hashemite Kingdom of Jordan are identified. Jordan's history is closely connected to neighboring Arab countries, so the Arab and Islamic vectors are one of the main elements of Jordan's foreign

policy planning. Jordan is trying to resolve the whole spectrum of local conflicts with wide international cooperation. It maintains diplomatic relations with all Arab countries and practically all industrialized countries of the West, is a member of the League of Arab States, the United Nations and its specialized organizations. In foreign policy, the new monarch has announced a course for closer convergence with the United States, Japan and major donors from Europe. Their help has to get Jordan out of the economic crisis it was in.

3. Has been identified the role of Jordan in regulating the migration flows of the region. For Jordan, a politically and socio-economically stable country, is quite important an aspect such as the problem of migration processes. The geographical location of Jordan, located at the intersection of the two major zones of instability and continuous conflict - the Palestinian-Israeli, Syrian-Lebanese - has made it a major shelter for refugees and migrants who leave these conflict zones. Jordan became the only Arab state to grant its citizenship to the Palestinians, as it was believed to eliminate the conditions for the fight for independence. The problem of refugees for the Kingdom is actualized by two major points: the threat to security and the surplus in the labor market to the detriment of citizens. In addition to Palestinian refugees, who make up a large proportion of Jordan's population, refugees from Syria also arrive there today (in 2015, there were about 1 million people), that does not satisfy the indigenous population, which the king is focused on. Thus, migrations from conflict zones to Jordan have a significant impact not only on the economic component of the Kingdom but also on the part of indigenous peoples. All this creates internal instability and dependence on financial assistance from both Arab and non-Arab states.

4. Has been monitored the involvement of the Hashemite Kingdom in peacekeeping operations. The leadership of the Hashemite Kingdom of Jordan attaches importance to the active involvement of national armed forces in various UN-sponsored peacekeeping missions. The first national peacekeeping force actually took part in 1989 as part of a UN-sponsored peacekeeping mission in

Angola. Since then, Jordanian peacekeepers have passed 24 «hot spots», including Yugoslavia (Bosnia), Kosovo, East Timor, Rwanda, Haiti, Sierra Leone, Ivory Coast, Afghanistan, Iraq, Eritrea, Burundi, Liberia, Congo, Georgia, Egypt, Palestine and more. Jordan is ranked fourth in the international rankings chart by the number of its peacekeeping contingent after Pakistan, India and Bangladesh, who are simultaneously performing missions abroad.

5. Analyzed the peculiarities of Jordan's relations with regional countries in the Middle East. Jordan's history is closely connected to neighboring Arab countries, so the Arab vector is general to Jordan's foreign policy planning. In addition to the Palestinian-Israeli direction, the Kingdom pays special attention to resolving the Iraq crisis. After the «Arab Spring» 2010–2011, Jordan became closer to the Arab Gulf monarchies. The Jordanians attach particular importance to maintaining close coordination on regional issues with Saudi Arabia. The Aman-Cairo-Riyadh axis is seen as a general element in the efforts to bring about Middle East settlement and support for regional stability.

6. Considered the importance of the «water problem» in the foreign policy of the Kingdom. In the Middle East, in addition to «classic-type» confrontation, began to arise conflicts of «new generation». The current hydro-political map of the region is shaped by Israeli water policy, aimed at increasing Israel's water resources. The problem of the distribution of water resources in the Jordan River plays a special role. However, Jordan and Israel continue to look for ways to increase their water supplies. Countries have reached an agreement on a Dead Sea water recovery program. At the 2002 World Summit on Sustainable Development in Johannesburg, the parties decided to begin construction of a pipeline to divert water from the Red Sea to the Dead to prevent it from drying up. However, the Jordanian-Israeli initiative met with negative reaction from the Arab countries that sponsored the project. The main tributary of the Jordan is the Yarmuk River. Negotiations on the joint construction of a dam on the Yarmuk River with Syria have met with a sharply negative attitude from Israel on this project, which has not yet been resolved. Thus, the prospect of regional

cooperation between the Arab countries, with the participation of Jordan, Israel and Syria in resolving the issue of equitable distribution and increase of water resources in the Jordan River, is contingent on the settlement of the Palestinian-Israeli conflict.

7. The attitude of Jordan to the renewal of the idea of creating the Jordanian-Palestinian Federation - the «Agreements of the Century» is considered. Jordan continues to support the Arab-Israeli conflict by creating two states, the Israeli and the Palestinian, and continues to push for it. Вона занепокоєна планами Ізраїлю по «односторонньому вирішенню» проблеми Палестини – анексії Західного берегу р. Йордан, яка може бути у прем'єр-міністра Б. Нетаньяху. She is concerned about Israel's plans to «One-sided solution» Palestine's annexation of the West Bank of Jordan River, which may have Prime Minister B. Netanyahu. She doesn't want to see D. Trump launch a peace plan or the «Agreement of the Century» in 2018 - the creation of a Jordan-Palestine Federation that will destroy the current status quo in the region. This comes against the backdrop of a proposal by Israeli politicians to transfer the Jerusalem shrines to Muslims under the jurisdiction of the Saudis, taking them from the Hashimites. If Jordan loses its status as guardian of Jerusalem's shrines - will lose its status in the Muslim world as well.

8. Determined the nature of the relations of the Hashemite Kingdom with non-regional states. The United States is regarded as Jordan's main strategic partner and accordingly stands for broad US involvement in regional issues. Abdullah II has seen stronger economic connection with the European Union. Jordan has joined the Euro-Mediterranean Partnership, which provides for political and security cooperation. The European Union has launched several joint programs with Jordan. During the reign of Abdullah II of Jordan held rapprochement with Turkey on issues of military-political and economic cooperation, including counter-terrorism and border solution to the Iraq problem. Jordan and Turkey joined the «Friends of Syria» group, which was created on the initiative of French President N. Sarkozy on February 4, 2012. The process of rapprochement between

Turkey and Jordan has preconditions for further development. Not only Ankara but Washington and Tel Aviv are interested in such cooperation, considering the Turkish-Jordanian regional tandem as a major help in promoting their own strategic goals in the Middle East. The political dialogue between the Russian Federation and the Jordanian Hashemite Kingdom is characterized by high dynamics and richness, which is due to the closeness of approaches on the Middle East and Iraqi issues, the attitude of the two countries' leadership to strengthen cooperation in regional affairs and further strengthen bilateral relations. Jordan believes that the Russian Federation can use its resource as a permanent member of the UN Security Council and an international «quartet» to support the «Roadmap» and the «Arab Initiative» plan. The hopes in Amman are also linked to the mediation efforts of the Russian side to overcome the contradictions between the main Palestinian Fatah and Hamas groups, and to secure Islamists in moderate program settings. In this regard, according to King Abdullah II, Moscow could influence Damascus and Tehran by encouraging them to take more constructive action in the Palestinian direction.

9. Determined the achievements and failures of the leadership of the Hashemite Kingdom have been. Among the achievements are the development of a positive image of Jordan as a reliable partner both in the Arab and Western countries of the world, the expansion of cooperation in the field of economy and security in conflict resolution. At the same time, we have some failures. Close economic cooperation with Iraq has led to a crisis in Jordan. The country has failed to maintain its status quo in the Middle East, one of the reasons being economic dependence on US financial assistance. Migrations from conflict zones to Jordan have a significant impact not only on the economic component of the Kingdom but also on the part of indigenous peoples. All this leads to internal instability and dependence on financial assistance from Arab and non-Arab states.

Approchement with Turkey has met with irritation to the Arab states and could disrupt the role of Jordan's regional leader in the Middle East. Jordan is a leading country promoting the «Greater Middle East Project». The attitude towards

this project among the Arab countries is mostly negative, which leads to tense relations with the neighbours. This also applies to relations with the Russian Federation, whose participation in the Syrian settlement is negatively evaluated by the Gulf countries.

Der Aufsatz

Die Qualifizierungsarbeit umfasst 113 Seiten, 23 Quellen, 84 Publikationen: Monographien, Artikel, Online-Ressourcen.

In der Arbeit am häufigsten verwendete Kategorien und Konzepte: *Haschemitisches Königreich Jordanien, Abdullah II., Region Naher Osten, arabisch-israelischer Konflikt, arabische Monarchien.*

Forschungsobjekt – die Außenpolitik des Haschemitischen Königreichs Jordanien.

Gegenstand der Studie – die Umsetzung der jordanischen Außenpolitik des Königreichs Jordanien in den Jahren 1999–2019.

Ziels der Studie ist es, die Hauptrichtungen der jordanischen Außenpolitik in den Jahren 1999–2019 zu überprüfen und die unter König Abdullah II. in diesem Bereich erzielten Erfolg und Lücken zu ermitteln. Je nach Verwendungszweck werden in der Arbeit folgende Forschungsaufgaben definiert:

- die historische Mission und "natürliche Führung" der Haschimiten-Dynastie zu bestimmen;
- die Entwicklung der außenpolitischen Initiativen von König Abdullah II zu analysieren;
- die Hauptvektoren der Außenpolitik des Königreichs identifizieren;
- die Rolle des Jordan bei der Regulierung der Migrationsströme in der Region definieren;
- die Beteiligung des Haschemitischen Königreichs an friedenserhaltenden Operationen zurückverfolgen;
- die Besonderheiten Jordan Beziehungen zu regionalen Ländern des Mittleren Ostens analysieren;
- die Bedeutung der "Wasserfrage" für die Außenpolitik des Königreichs betrachten;

– Jordaniens Haltung gegenüber der Erneuerung der Idee der Gründung einer jordanisch-palästinensischen Föderation - der "Agenda des Jahrhunderts" berücksichtigen;

– die Art der Beziehungen des Haschemitischen Königreichs zu nichtregionalen Staaten zu bestimmen;

– die Erfolge und Fehlkalkulationen der Führung des Haschemitischen Königreichs festzustellen.

Die chronologischen Grenzen der Studie decken den Zeitraum von 1999 bis 2019 ab. Die Wahl der unteren Grenze erklärt sich aus der Tatsache, dass 1999 die Macht vom dritten jordanischen König Hussein Ben Talal auf seinen Sohn Abdullah II. übertragen wurde. Die Wahl der Obergrenze erklärt sich zum aus der Tatsache, dass seit der Krönung Abdullahs II. genau im Jahr 2019 20 Jahre vergangen sind, was eine Gelegenheit bietet, die Errungenschaften und Fehlkalkulationen der Außenpolitik des Haschemitischen Königreichs Jordanien zusammenzufassen.

Die geografischen Grenzen der Studie erfassen sich auf die heutigen Grenzen des Haschemitischen Königreichs Jordanien sowie auf die regionalen Länder des Nahen Ostens, die historisch zum Gebiet des sogenannten Großen Syriens (Israel, Palästinensische Autonomie, Syrien) gehören.

Die Neuartigkeit an der Arbeit ist, dass versucht wurde, die Merkmale und Prioritäten der Außenpolitik des Königreichs Jordanien von 1999 bis 2019 systematisch zu analysieren, um die Rolle der "Wasserfrage" im interarabischen Dialog zu bestimmen und dass untersucht wurde die amerikanische Variante der Gründung der jordanisch-palästinensischen Föderation ("Abkommen des Jahrhunderts"). D. Trump) mit der Haltung von König Abdullah II.

Theoretische und praktische Bedeutung der Arbeit. Diese Masterarbeit beinhaltet eine umfassende Verallgemeinerung von Richtungen und Prioritäten der Außenpolitik des Haschemitischen Königreichs Jordanien von 1999 bis 2019 und bietet die Möglichkeit, die Errungenschaften und Fehlkalkulationen in

außenpolitischen Bereichen während der Regierungszeit von König Abdullah II nachzuzeichnen. Die Masterarbeit kann für die Entwicklung von Ausbildungskursen in den Disziplinen "Naher Osten: Geschichte der internationalen Beziehungen", "Länderstudien" und "Politische Entwicklung der arabischen Länder im 21. Jahrhundert" verwendet werden.

Die wichtigsten Schlussfolgerungen des Autors:

1. Die Position des modernen Jordaniens ist aufgrund eines wichtigen Umstands besonders stark: Die palästinensische Autonomie ist ein Gebiet, das zwischen Jordanien und Israel geschlossen ist. Dies stärkt die internationale und regionale Bedeutung des Königreichs erheblich, das ein "Puffer" und im Falle der Normalisierung der arabisch-israelischen Beziehungen eine wichtige Verbindung zwischen dem arabischen Nahen Osten und Israel bleiben wird. Jordanien ist der "Beschützer" muslimischer Werte auf dem Tempelberg in Jerusalem - den Moscheen von Kubbat al-Sahra und al-Aqsa. Das Haschemitische Königreich Jordanien hat bedeutende Vorteile gegenüber seinen Nachbarn, was ihm jede Gelegenheit gibt, regional führend zu werden - eine Art "globales Tor". Die geografische Lage Jordaniens bietet angesichts der Konfrontationen und Feindseligkeiten im Libanon, in Syrien und im Irak Möglichkeiten für Kapitalzuflüsse aus benachbarten arabischen Ländern. Jordanien ist das einzige Land in der Region, dessen Elite eine wertvolle Ressource traditioneller Legitimität besitzt, und die Haschimiten sind die einzigen direkten Nachkommen des Propheten Mohammed. Diese Legitimität hat arabische Nationalisten, Sozialisten und Extremisten davon abgehalten, die herrschende jordanische Dynastie zu stürzen.

2. Die Evolution der außenpolitischen Initiativen von König Abdullah II., Die durch die Thronreden des Königreichsführers umgesetzt wurden, sowie seine Initiativen: "Jordan vor allem", "Botschaft von Amman", "Nationale Agenda für Jordanien", werden analysiert. Sie definierten Jordans Kurs zur Integration von arabisch-muslimischen und liberal-demokratischen Wertesystemen bei der

Bewältigung der Herausforderungen der gesellschaftspolitischen Modernisierung. Diese Initiativen enthüllen das friedenserhaltende Potenzial des Islam und tragen gleichzeitig zur Bildung einer starken ideologischen Basis zur Bekämpfung von Terrorismus und Extremismus bei.

3. Die wichtigsten Vektoren für die Außenpolitik des Haschemitischen Königreichs Jordanien werden identifiziert. Jordaniens Geschichte ist eng mit den arabischen Nachbarländern verbunden, daher sind die arabischen und islamischen Vektoren eines der Hauptelemente der außenpolitischen Planung Jordaniens. Jordanien versucht, das gesamte Spektrum lokaler Konflikte mit einer breiten internationalen Zusammenarbeit zu lösen. Sie unterhält diplomatische Beziehungen zu allen arabischen Ländern und praktisch allen Industrieländern des Westens und ist Mitglied der Liga der Arabischen Staaten, der Vereinten Nationen und ihrer Sonderorganisationen. In der Außenpolitik hat der neue Monarch einen Kurs für eine engere Annäherung an die USA, Japan und wichtige Geber aus Europa angekündigt. Ihre Hilfe musste Jordanien aus der Wirtschaftskrise herausholen, in der es sich befand.

4. Jordaniens Rolle bei der Regulierung der Migrationsströme in der Region wurde identifiziert. Für Jordanien, ein politisch und sozioökonomisch stabiles Land, ist ein Aspekt wie das Problem der Migrationsprozesse von großer Bedeutung. Die geografische Lage Jordaniens, das sich an der Schnittstelle der beiden Hauptzonen von Instabilität und anhaltenden Konflikten befindet – der palästinensisch-israelischen, der syrischen und der libanesischen - hat es zu einem wichtigen Zufluchtsort für Flüchtlinge und Wanderarbeiter gemacht, die diese Konfliktzonen verlassen. Jordanien war der einzige arabische Staat, der den Palästinensern die Staatsbürgerschaft verlieh, da er die Bedingungen für den Kampf um die Unabhängigkeit beseitigen sollte. Das Problem der Flüchtlinge für das Königreich wird durch zwei Hauptpunkte aktualisiert: die Bedrohung der Sicherheit und den Überschuss auf dem Arbeitsmarkt zum Nachteil der Bürger. Neben palästinensischen

Flüchtlingen, die einen großen Teil der jordanischen Bevölkerung ausmachen, kommen dort auch Flüchtlinge aus Syrien an (etwa 1 Million Menschen im Jahr 2015), was nicht immer der indigenen und loyalen Königsbevölkerung entspricht. So haben Migrationen aus Konfliktgebieten nach Jordanien nicht nur erhebliche Auswirkungen auf die wirtschaftliche Komponente des Königreichs, sondern auch die Unzufriedenheit auf die indigenen Völker. All dies führt zu interner Instabilität und zur Abhängigkeit von finanzieller Unterstützung durch arabische und nicht-arabische Staaten.

5. Die Beteiligung des Haschemitischen Königreichs an friedenserhaltenden Operationen wurde überwacht. Die Führung des Haschemitischen Königreichs Jordanien misst der aktiven Beteiligung der nationalen Streitkräfte an verschiedenen von den Vereinten Nationen geförderten Friedenssicherungsmissionen große Bedeutung bei. Die tatsächliche Teilnahme des ersten nationalen Friedenssicherungskontingents fand 1989 im Rahmen einer von den Vereinten Nationen gesponserten Friedenssicherungsmission in Angola statt. Seitdem haben jordanische Friedenstruppen 24 Krisenherde durchlaufen, darunter Jugoslawien (Bosnien), das Kosovo, Osttimor, Ruanda, Haiti, Sierra Leone, die Elfenbeinküste, Afghanistan, den Irak, Eritrea, Burundi, Liberia, den Kongo und Georgien, Ägypten, Palästina und mehr. Jordanien belegt in der internationalen Rangliste den vierten Platz nach der Anzahl seiner Friedenstruppen nach Pakistan, Indien und Bangladesch, die gleichzeitig Auslandseinsätze durchführen.

6. Die Besonderheiten der Beziehungen Jordaniens zu den regionalen Ländern im Nahen Osten analysiert war. Jordaniens Geschichte ist eng mit den arabischen Nachbarländern verbunden, daher spielt der arabische Vektor eine zentrale Rolle in der außenpolitischen Planung Jordaniens. Neben der palästinensisch-israelischen Ausrichtung widmet das Königreich der Lösung der Irak-Krise besondere Aufmerksamkeit. Nach dem Arabischen Frühling 2010–2011 gab Jordanien eine Annäherung näher an die Monarchien des Arabischen Golfs heran. Die Jordanier

legen besonderen Wert auf eine enge Abstimmung in regionalen Fragen mit Saudi-Arabien. Die Achse Aman-Kairo-Riad wird als Schlüsselement für die Bemühungen um eine Regelung des Nahen Ostens und die Unterstützung der regionalen Stabilität angesehen.

7. Die Bedeutung der "Wasserfrage" für die Außenpolitik des Königreichs angesehen wird. Im Nahen Osten sind zusätzlich zu den "klassischen" Auseinandersetzungen Konflikte der "neuen Generation" aufgetreten. Die aktuelle hydropolitische Karte der Region ist von der israelischen Wasserpolitik geprägt, die darauf abzielt, die Wasserressourcen Israels zu erhöhen. Eine besondere Rolle spielt das Problem der Verteilung der Wasserressourcen im Jordan. Trotz bestehender spitzer Winkel suchen Jordanien und Israel weiterhin nach Wegen, um ihre Wasserversorgung zu verbessern. Die Länder haben eine Einigung über ein Programm auf Wiederherstellung des Wasserspiegels für das Tote Meer erzielt. Auf dem Weltgipfel für nachhaltige Entwicklung 2002 in Johannesburg beschlossen die Parteien, mit dem Bau einer Pipeline zu beginnen, um das Wasser vom Roten Meer zu den Toten zu leiten, damit es nicht austrocknet. Die jordanisch-israelische Initiative stieß jedoch auf negative Reaktionen der arabischen Länder, die das Projekt gesponsert hatten. Der Hauptzufluss des Jordan ist der Fluss Yarmuk. Die Verhandlungen über den gemeinsamen Bau eines Staudamms am Fluss Yarmuk mit Syrien stießen bei diesem noch nicht abgeschlossenen Projekt auf eine scharf ablehnende Haltung Israels. Die Aussicht auf regionale Zusammenarbeit zwischen den arabischen Ländern unter Beteiligung Jordaniens, Israels und Syriens bei der Lösung des Problems der gerechten Verteilung und des Ausbaus der Wasserressourcen in Jordanien hängt daher von der Beilegung des palästinensisch-israelischen Konflikts ab.

8. Die Haltung Jordaniens zur Erneuerung der Idee der Gründung der jordanisch-palästinensischen Föderation – der "Abkommen des Jahrhunderts" angesehen war. Jordanien unterstützt den arabisch-israelischen Konflikt weiterhin,

indem es zwei Staaten, den israelischen und den palästinensischen, schafft und drängt weiterhin darauf. Sie ist besorgt über Israels Pläne, die Annexion der Westbank durch Palästina "einseitig anzugehen", möglicherweise durch Premierminister B. Netanyahu. Sie will nicht, dass D. Trump 2018 einen Friedensplan oder die "Agenda des Jahrhunderts" auf den Weg bringt – die Gründung der Jordan-Palästina-Föderation, die den gegenwärtigen Status Quo in der Region zerstören wird. Dies geschieht vor dem Hintergrund eines Vorschlags israelischer Politiker, die Jerusalemer Schreine unter der Gerichtsbarkeit der Saudis den Muslimen zu überlassen und sie den Haschemiten abzunehmen. Wenn Jordanien seinen Status als Hüter der Heiligtümer Jerusalems verliert, verliert es auch seinen Status in der muslimischen Welt.

9. Die Art der Beziehungen des Haschemitischen Königreichs zu nichtregionalen Staaten wurde bestimmt. Die Vereinigten Staaten gelten als Jordaniens wichtigster strategischer Partner und stehen dementsprechend für ein breites Engagement der USA in regionalen Fragen. Abdullah II. hat engere wirtschaftliche Beziehungen zur Europäischen Union geknüpft. Jordanien ist der Europa-Mittelmeer-Partnerschaft beigetreten, die politische und sicherheitspolitische Zusammenarbeit vorsieht. Die Europäische Union und Jordanien haben mehrere gemeinsame Programme aufgelegt. Unter der Herrschaft von Abdullah II. kam es zu einer Annäherung zwischen Jordanien und der Türkei in Fragen der militärpolitischen und wirtschaftlichen Zusammenarbeit, einschließlich der Terrorismusbekämpfung und der Lösung des irakischen Grenzproblems. Jordanien ist zusammen mit der Türkei der Gruppe der Freunde Syriens beigetreten, die auf Initiative des französischen Präsidenten N. Sarkozy am 4. Februar 2012 gegründet wurde. Der Annäherungsprozess zwischen der Türkei und Jordanien ist Voraussetzung für die weitere Entwicklung. An einer solchen Zusammenarbeit sind nicht nur Ankara, sondern auch Washington und Tel Aviv interessiert, die das türkisch-jordanische Regionaltandem als wichtige Hilfe bei der Förderung ihrer eigenen strategischen Ziele

im Nahen Osten ansehen. Der politische Dialog zwischen der Russischen Föderation und dem jordanischen Haschemitischen Königreich ist durch eine hohe Dynamik und Sättigung gekennzeichnet, die auf die Nähe der Ansätze in Nahost- und Irak Fragen, die Haltung der beiden Länder zur Stärkung der Zusammenarbeit in regionalen Angelegenheiten und zur weiteren Stärkung der bilateralen Beziehungen zurückzuführen ist. Jordanien glaubt, dass die Russische Föderation ihre Ressourcen als ständiges Mitglied des UN-Sicherheitsrates und internationales "Quartett" nutzen kann, um die Roadmap und die arabische Initiative zu unterstützen. Die Hoffnungen in Amman hängen auch mit den Vermittlungsbemühungen der russischen Seite zusammen, die Widersprüche zwischen den wichtigsten palästinensischen Fatah- und Hamas-Gruppen zu überwinden und Islamisten in moderaten Programminstallationen zu sichern. In dieser Hinsicht könnte Moskau laut König Abdullah II. Damaskus und Teheran beeinflussen, indem es sie ermutigt, konstruktiver in Richtung Palästina zu handeln.

10. Die Erfolge und Fehlkalkulationen der Führung des Haschemitischen Königreichs wurden ermittelt. Zu den Erfolgen zählen die Entwicklung eines positiven Images Jordaniens als verlässlicher Partner sowohl in den arabischen als auch in den westlichen Ländern der Welt sowie die Ausweitung der Zusammenarbeit im Bereich Wirtschaft und Sicherheit bei der Konfliktlösung. Gleichzeitig haben wir einige Schwächen. Die enge wirtschaftliche Zusammenarbeit mit dem Irak hat zu einer Krise in Jordanien geführt. Das Land konnte seinen Status quo im Nahen Osten nicht aufrechterhalten, was unter anderem auf die wirtschaftliche Abhängigkeit von der US-Finanzhilfe zurückzuführen ist. Migrationen aus Konfliktgebieten nach Jordanien haben erhebliche Auswirkungen nicht nur auf die wirtschaftliche Komponente des Königreichs, sondern auch Unzufriedenheit unter den Ureinwohnern erzeugen. All dies führt zu interner Instabilität und zur Abhängigkeit von finanzieller Unterstützung durch arabische und nicht-arabische Staaten. Die Annäherung an die Türkei ist in den arabischen Staaten auf Irritation gestoßen und könnte die Rolle

Jordaniens des regionalen Führers im Nahen Osten stören. Jordanien ist ein führendes Land, das das Greater Middle East Project fördert. Die Einstellung der arabischen Länder zu diesem Projekt ist überwiegend negativ, was zu angespannten Beziehungen zu den Nachbarn führt. Dies gilt auch für die Beziehungen zur Russischen Föderation, deren Beteiligung an der syrischen Regelung von den Golfstaaten negativ bewertet wird.

Geprüft von _____

ДЕКЛАРАЦІЯ

академічної доброчесності

здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Айяд Ясер Маджед Мохаммад, студент (студентка) 2 курсу магістратури історичного факультету спеціальності 291 міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії, підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Зовнішня політика Королівства Йорданія на початку ХХІ ст. відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений. Заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії.

Згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності та архівування результатів проведеної перевірки.

27.12.2019

Науковий керівник:

К.і.н., професор кафедри всесвітньої історії

та МВ ЗНУ

/підпис/

Давлєтов О.Р.

Студент

/підпис/

Айяд Ясер Маджед Мохаммад